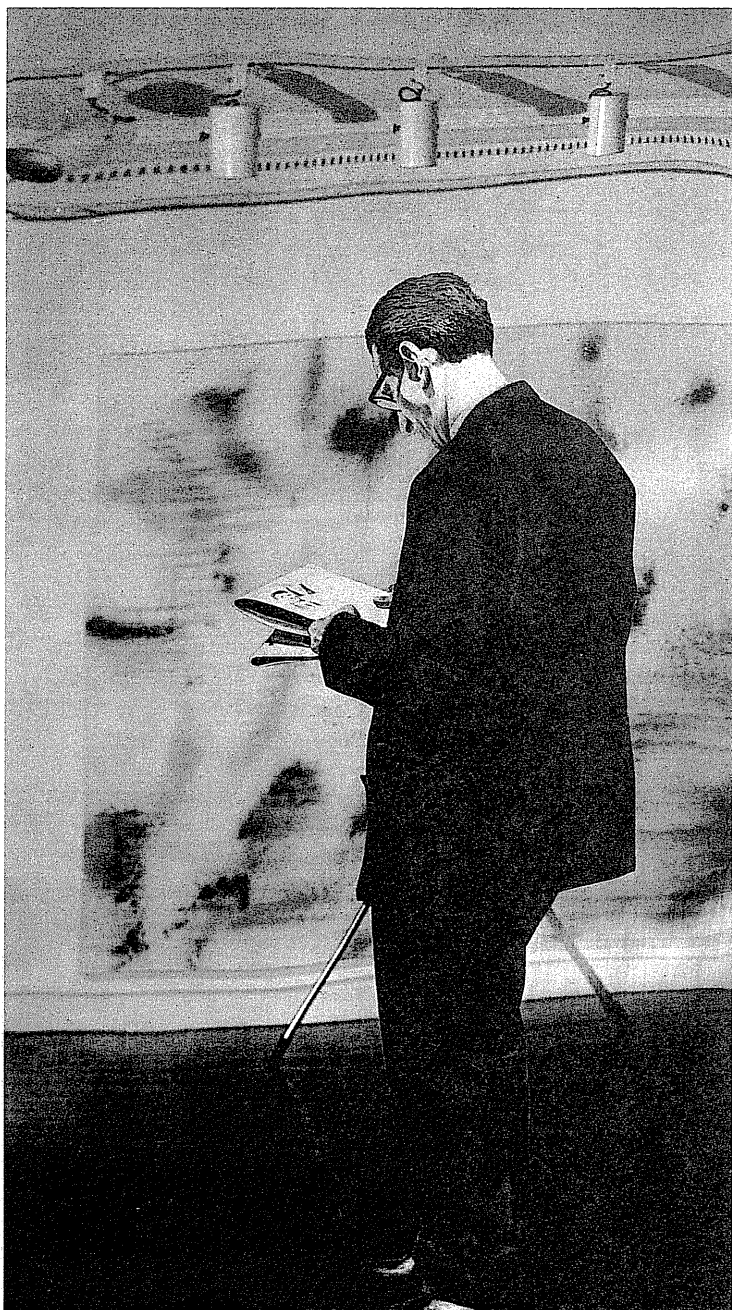

Giacometti, A., Kráčející muž, 1960

Pistoletto, M., Čtoucí muž, 1968

JOSEF KOLÁŘ

Karel Absolon a Moravský kras

Prof. PhDr. Karel Absolon (16. 6. 1877, Boskovice – 6. 10. 1960, Brno), přírodovědec, archeolog a jeskynní badatel, patřil k předním představitelům české vědy první poloviny 20. století. Jeho osobnost je spjata s Brnem, kde v letech 1907 – 1938 působil jako kustod přírodovědných sbírek Moravského zemského muzea. Vedle speleologických výzkumů v Moravském krasu (objevy nových jeskynních prostor ve Sloupu a v Kateřinské jeskyni, objev Punkevních jeskyní, realizace jejich spojení s propastí Macochou, objev Macošských vodních dómů aj.) věnoval pozornost i jiným krasovým územím, zejména na Balkáně. Prováděl archeologické odkryvy v Dolních Věstonicích (zde objev známé Věstonické Venuše), v Předmostí u Přerova, v jeskyních Pekárně či Býčí skále v Moravském krasu aj. Pro Výstavu soudobé kultury v roce 1928 v Brně připravil expozici Člověk a jeho rod, která jakožto Anthropos kontinuálně pokračuje dodnes. Významnou práci vykonal též na poli biospeleologie. Záběr jeho vědecké a výzkumné činnosti je úctyhodný a ne všechny její výsledky jsou dodnes publikovány.

Na Absolonových úspěších měly nesporný podíl i jeho mimořádné manažerské schopnosti, díky nimž dokázal zajistit svým velkorysým projektům podporu finančních a politických kruhů a jejich výsledky pak intenzivní popularizační činností zpřístupnit široké veřejnosti. Absolonova ambicióznost se ovšem nezdědila stávala zdrojem konfliktů s okolím.

V tomto článku¹ sleduji z pozice Karla Absolona vývoj majetkoprávních poměrů na území Moravského krasu v meziválečné době (resp. ve 40. letech), tj. v oblasti a v časovém období, kde a kdy došlo k největšímu rozmachu a vyvrcholení Absolonovy objevitelské činnosti. Absolon usiloval do tohoto vývoje aktivně zasahovat, a to z toho důvodu, že si nárokoval jak právo výhradní objevitelské činnosti v oblasti, tak i zabezpečení hmotného zisku z provozu jeskyní, na jejichž objevení se podílel – přičemž práva tohoto druhu měl již za dob rakousko-uherské monarchie.

Největším pozemkovým vlastníkem na daném území v okamžiku vzniku Československé republiky byl velkostatek starohraběte Huga Salm-Reifferscheidta. Ze zpřístupněných jeskyní této části Moravského krasu na jeho pozemcích ležely Punkevní jeskyně ze své převážné části,

1 Článek, který čerpá především z Absolonova archivu, uloženého nyní v Ústavu Anthropos Moravského zemského muzea v Brně, tvoří jednu z kapitol autorovy magisterské oborové práce Prof. dr. Karel Absolon a Moravský kras (vybrané kapitoly), Historický ústav FF MU, Brno 2002. Poznámkový aparát nalezne případný zájemce v této práci.

Kateřinská jeskyně a jeskyně Sloupské, ty však provozované obcí Sloup, pouze s podílem velkostatku na výnosu. Dalším, kdo měl podíl na provozu Punkevních jeskyní, byl Klub českých turistů, protože část jeskynních prostor ležela pod jeho pozemky na Macoše, dále obec Vilémovice ze stejných důvodů, a konečně Karel Absolon. Ten svých práv dosáhl díky zásluhám, které si vůči velkostatku objevení nových jeskynních prostor na jeho pozemcích získal. Od roku 1910 vzal náklady na výzkumnou činnost na svá bedra velkostatek, přičemž Absolonovi byl přiznán jistý měsíční plat, alespoň formálně podíl na výnosu jeskyní i autorská práva na díla o jeskyních, které objevil. Podnik však nebyl výnosný až do roku 1914, kdy Absolon štolou z Punkevních jeskyní pronikl na dno propasti Macocha, a tak ji zpřístupnil. Do té doby bylo možné dostat se na její dno jen sestupem po lanech a žebřících shora

Klíčovou z hlediska Absolonových práv byla smlouva mezi ním a velkostatkem z 25. 8. 1916 s dodatky z 9. 1. 1920 a 27. 4. 1921. Smlouva na dobu neurčitou byla vázána jen na dobu platnosti ujednání dosažených mezi velkostatkem a Klubem českých turistů, který velkostatku dle smlouvy z 15. 9. 1913 jeskyně pod svými pozemky na Macoše pronajímал, a měla platit tak dlouho, dokud se provoz jeskyní bude dít na základě dohody s Klubem. Absolon se v ní zavázal dávat správě jeskyní k dispozici všechny své odborné znalosti a zkušenosti, zejména geologie a geografie, zastávat funkci technického ředitele jeskyní a v této funkci řídit a usměřňovat jejich průzkum a objevení. Jeho další povinností byla publikační a jiná propagační činnost. Na druhé straně mu byla přiznána odměna obnášející původně 200 K měsíčně, od roku 1921 pak 1 500 Kč s možností pozdějšího zvyšování podle výsledků jeho činnosti. Dále mu byl přiznán podíl na čistém zisku z provozu Punkevních jeskyní ve výši původně 6 procent, od roku 1919 už 10 procent.

Po vzniku Československé republiky se stala aktuální otázka, v jaké podobě budou jeskynní podniky nadále provozovány. Objevila se snaha vztáhnout nově přijaté pozemkové zákony i na jeskyně, ač se týkaly jen povrchu pozemků. Mělo se totiž za to, že v případě Moravského krasu jde o otázku širšího veřejného zájmu, o otázku přírodních krás a příjmu z turistického ruchu, která nesmí být ponechána na libovůli soukromých vlastníků. Nechyběly návrhy, aby oblast převzal do svého vlastnictví stát. Jinou alternativou proti tomu bylo vytvořit akciovou společnost, v níž by byly zastoupeny jak zájmy soukromé, zájmy dosavadních vlastníků, tak i zástupců veřejných institucí. O Moravský kras se tak rozpoutal boj protichůdných zájmů. Karel Absolon si uvědomil, že snahám po omezení výkonu vlastnických práv dosavadních majitelů bude nutno do jisté míry ustoupit. Aby ústupek mohl být při formálním uspokojení těchto snah co nejmenší, rozhodl se v neujasněné situaci okolo roku 1920 převzít iniciativu do svých rukou a utvořit akciovou společnost, která by tento cíl splnila.

Absolonova představa byla asi takováto: „Jest utvořiti ihned společnost; čím méně v ní bude vedle pana knížete (tj. Huga Salm-Reifferscheidta – pozn. J. K.) společníků, tím lépe pro věc. Společnost musí být utvořena... pod aegidou kompetentního státního úřadu a dáti se jaksí v ochranu a protekci státu. Společnost musí býti ustavena, musí převzítí jeskyně formálně od pana knížete co nejdříve, daleko dříve než zákon vyvlastňovací bude proveden, aby byli rozhodující činitelé postaveni před hotovou věc.“ „Pak naopak můžeme vyvlastnění sami urgovati. Pak vyvlastnění bude dobrodiním pro naše jeskynní podniky, odpadne Klub českých turistů (...), odpadnou starosti, abychom při objevování nepřišli pod cizí pozemky. My dostaneme celý Kras ku exploitaci a naše jeskynní správa bude samojediným a rozhodujícím činitelem v celém Moravském kra- su.“

Absolon se pokusil založit akciovou společnost ve spolupráci s ředitelem akciové společnosti Lloyd film v Praze Maximem Stránským (není zcela zřejmé, jak se Absolon do kontaktu s touto společností dostal – snad v souvislosti s filmem, který chtěla natočit o Macoše), se základním kapitálem 10 milionů Kč, který se Stránský zaručoval zajistit, za účasti některé banky. Stránský psal 12. 7. 1920 do Brna Absolonovi, že věc je na dobré cestě, má o ní jednat mj. s Karlem Kramářem. Dne 14. 7. 1920 oznamuje telegramem do Brna, že akcionování Brněnskou a Moravskoslezskou bankou je objednáno a že Absolon bude spolu s Hugem Salm-Reifferscheidtem pozván na konferenci 18. 7. v Brně za účasti Karla Kramáře. Dne 16. 7. však Brněnská banka Stránskému oznámila, že v důsledku příprav k provedení státní půjčky nemůže přistoupit k zamýšlené akci. Ze schůzky tak zřejmě sešlo. Na podzim pověřil Stránský věci z důvodu osobní zaneprázdněnosti advokáta JUDr. Jana Lhotu. V dopise Salmovi z 18. 10. 1920 Lhota sděluje, že o věci vytvoření akciové společnosti soukromě jednal s některými čelnými osobnostmi finančně a politicky činnými. Ty mu však měly sdělit, že kapitál 10 milionů Kč je pro podnik tohoto druhu nepostačující. Zdá se, že z tohoto důvodu začala věc stagnovat. Objevila se také blíže nespecifikovaná animozita mezi Lhotou a Salmem („tento pán měl se Salmem jakési diference a Salm o něm nechce ani slyšet“). Dne 18. 7. 1921 se obrací Absolon na Stránského a vyjadřuje údiv nad stagnací, která nyní ve věci zavládla. Absolon se pokusil zapojit brněnskou pobočku Pražské úvěrní banky, která mu však v odpovědi ze 6. 11. 1921 sdělila, že „ústředí nepovažuje vzhledem k hospodářské a valutární situaci nynější dobu za vhodnou, aby se mohlo zmíněným projektem zabývat“. Absolonova iniciativa tak uvízla na mrtvém bodě.

O vytvoření akciové společnosti usilovali i jiní, např. ve věci provozu jeskyní ve Sloupu jednala obec Sloup s Moravskoslezskou bankou, jiným adeptem měla být Tatrabanka. Absolon nesl neujasněnou situaci nelibě také proto, že se starohrabě Salm zdráhal vydávat na další objevnou činnost i jen základní prostředky v obavě, že o jeskyně přijde.

Dne 21. 9. 1922 podala vláda Československé republiky poslanecké sněmovně návrh zákona o zvelebení Moravského krasu. Odůvodňovala jej takto: „Otázka Moravského krasu, již nejširší veřejnost se zájmem sleduje, ukázala, že pojem soukromého vlastnictví k Moravskému krasu jest neslučitelný s jeho veřejnoprávním významem. Moravský kras má velký význam přírodovědecký a národohospodářský, kterážto ohledy vyžadují nezbytně, aby byla jeho vlastníkům uložena jistá omezení ve výkonu jejich vlastnických práv, pro něž nemáme v našem zákonodárství ale dostatečné opory.“ Z důvodu, že Moravský kras je nejen vzácnou přírodní památkou, nýbrž též atrakcí cizineckého ruchu, umožňující značně vylepšit státní platební bilanci, mělo být zaručeno, že hospodaření soukromých vlastníků nebude ohrožovat tyto veřejné zájmy. Podle návrhu zákona mělo omezení vlastnických práv spočívat v tom, že vznikne akciová společnost, již budou soukromí vlastníci povinni pronajmout nejen samotné jeskynní podniky, ale též s nimi spjatá zařízení (ubytování, restaurace, prodej suvenýrů). Na akciovém kapitálu společnosti Moravský kras, provoz a výzkum jeskyň, jak zněl oficiální název, se měly nejméně z poloviny podílet tuzemské veřejné nebo obecně prospěšné korporace (Moravský zemský výbor, svaz obcí Moravského krasu (ustaven 1922), město Brno, cizinecká a turistická korporace), jimž se v poměru na akciovém kapitálu mělo dostat zastoupení ve správní radě společnosti. Vláda měla jmenovat jednoho člena správní rady, který by byl jejím předsedou (stal se jím starosta obce Ostrova u Macochy a poslanec Josef Šamalík). Společnost byla povinna jednou třetinou čistého zisku financovat investice a objevy v Krasu. Správou Krasu byla pověřena přechodně, do roku 1945, pak mělo dojít ke znárodnění Moravského krasu, případně k obnovení neomezeného soukromého vlastnictví majitelů pozemků a jeskyní. Vedle společnosti měla podle zákona vzniknout státní dozorčí krasová komise, složená ze zástupců vlády, sněmovny a senátu Národního shromáždění, ze zástupců cizineckého ruchu a turistiky a badatelů z řad geologů a geografů (vedle toho dle původního návrhu též z „interesentů krasových“, což bylo později odmítnuto a místo toho delegován druhý zástupce poslanecké sněmovny a vedle něho zástupce ministerstva obrany). Jejím úkoly byly tyto: dozor nad zachováním Moravského krasu jako přírodní památky, a to včetně jeho podzemního bohatství, přípravné práce spojené se znárodněním Moravského krasu a dozor nad činností akciové společnosti Moravský kras ve směru vybudování Krasu ve světovou pozoruhodnost cizineckého ruchu a efektivního využití podílu z čistého zisku na investice a výzkumu.

Samotná společnost se sídlem v Brně začala fungovat až od roku 1925 (akciová jistina činila 2 miliony Kč, přičemž z akcií připadalo zemi Moravskoslezské 556 tisíc Kč, městu Brnu 258 tisíc Kč, Svazu obcí Moravského krasu 50 tisíc Kč, Cizineckému svazu 50 tisíc Kč, Klubu českých turistů 100 tisíc Kč, Hugovi Salm-Reifferscheidtovi 874 tisíc Kč, o-

statním 112 tisíc Kč), ale její pětičlenný přípravný výbor pracoval již od počátku roku 1922. S velkostatkem byla uzavřena smlouva s platností od 1. 1. 1922 do 31. 12. 1945, přičemž společnost měla od velkostatku převzít a plnit všechny smlouvy jím dosud uzavřené. Zde se rozpoutal nový boj trvající až do roku 1925, protože přípravný výbor se snažil Karla Absolona v jeho právech vyplývajících ze smlouvy s velkostatkem z 25. 8. 1916 omezit. Návrh nové smlouvy z 21. 10. 1922 ze strany tvořící se společnosti byl pro Absolona – který měl zastávat funkci technického, vědeckého a propagačního poradce – skutečně stěžejní. Ve smlouvě stojí tyto závazky: Při objevech jeskyní nesmí podávat zprávy tisku bez svolení orgánů společnosti. Archivu společnosti má předat všechny fotografie, které v Krasu pořídí či pořídil, přičemž ty se stávají jejím majetkem. Absolon se má věnovat propagaci Krasu, ale všechny materiály za tímto účelem jím pořízené (fotografie, filmy, brožury, knihy), včetně autorského práva k nim, připadají společnosti, která si materiály tohoto druhu může opatřovat i jinak než Absolonovým prostřednictvím. Absolon má během každého roku na své vlastní náklady uspořádat nejméně dvacet přednášek, přičemž mu náleží výnos z nich. Společnost se mu za to zavazuje platit 2 000 Kč měsíčně, kromě toho obdrží 3 procenta ze vstupného do jeskyň po odečtení nájmu placeného společností vlastníků jeskyň a mezd personálu zaměstnanému při provozu jeskyň, a dále získá 5 procent z částky placené Hugo Salm-Reifferscheidtovi za nájem. Smlouva, jejíž platnost byla zpětně stanovena od 1. 1. 1922, měla končit 31. 12. 1945. Rozvázána by byla Absolonovou smrtí, rozchodem společností nebo výpovědí, která mohla být dána rok předem každého čtvrt roku kteroukoliv smluvní stranou. Smlouvou měly být současně zrušeny veškeré Absolonovy smlouvy s Hugem Salm-Reifferscheidtem. Karel Absolon shrnul význam smlouvy stručně: „Tedy napřed odevzdám vše, co jsem vytvořil a čeho jsem literárně docítil za 25 let, společnosti, pak dostanu imaginární příjmy, smlouvy se Salmem se vzdám a pak v prvním kvartálu budu vyhozen.“

Prostřednictvím svého přítele ze studií a šéfa prezidia ministerstva obchodu dr. Hanuše Vovese dosáhl Absolon jisté podpory u ministra obchodu Nováka, pod nějž záležitost spadala. V září 1923 se otázkou Moravského krasu zabývala vláda, jíž Absolon zaslal své memorandum, k řešení však nedošlo. Otázka byla projednávána v lednu 1924 v užším desetičlenném výboru na půdě parlamentu, a také do tohoto jednání se pokoušel Absolon intervenovat (dopisy mj. ministrovi Františku Staňkovi či poslanci dr. Karlu Englišovi). Konečně byl v listopadu 1924 Absolon vyzván, aby přípravnému výboru předložil návrh smlouvy; ta byla na jeho základě 9. února 1925 uzavřena.

Podle smlouvy získával Absolon, člen správní rady společnosti, titul generálního ředitele, měsíční plat 1 500 Kč, příplatek na auto ročně 15 000 Kč, na pořizování diapozitivů 3 000 Kč a z čistého ročního zisku jeskyní

tantiému 10 procent (ta např. roku 1926 při čistém výnosu 467 306, 85 Kč činila 46 730, 69 Kč, roku 1930 pouze 29 781, 65 Kč). Současně společnost odkoupila od manželů Absolonových stánky u jeskyň, z nichž měli zisk prodejem pohlednic a jiných suvenýrů.

Co se dalšího vývoje společnosti týče, v první polovině 30. let začaly narůstat její dluhy v důsledku nákladných investic do úpravy jeskyní a stagnující návštěvnosti. Dluhy se nakonec staly důvodem k jejímu rozpuštění na valné hromadě 28. 3. 1939 (tj. již v době Protektorátu Čechy a Morava). To vedle níže uvedených důsledků znamenalo i ohrožení dosud smluvně pojištěných práv výzkumné činnosti Absolona k bádání v Krasu. Té se později, od roku 1943, mělo věnovat při Moravském zemském muzeu založené Oddělení pro výzkum jeskyní a krasu, v jehož čele stanul jistý K. Zlamal. Tento akt byl namířen proti Karlu Absolonovi.

Přestože na valné hromadě z 28. 3. 1939 přijala společnost rozhodnutí o své likvidaci, tato likvidace se protahovala. Jednou z příčin bylo, že zástupce zemského výboru požadoval, aby investovaný kapitál byl veřejným korporacím vrácen ve stejné výši, v jaké byl do podniku vložen (tj. jeden milion K). V této souvislosti žádal na velkostatku, aby přispěl nějakým obnosem ke stávajícímu kapitálu, aby tak poněkud splatil investice trvalého charakteru do majetku velkostatku. Pak však od svého požadavku upustil. Další příčinou průtahů byly „zvláštní zájmy obou skupin (tj. soukromých a veřejných účastníků – pozn. J. K.) a hlavně mimořádná doba“. Přes usnesení o likvidaci spravovala společnost jeskyně i nadále.

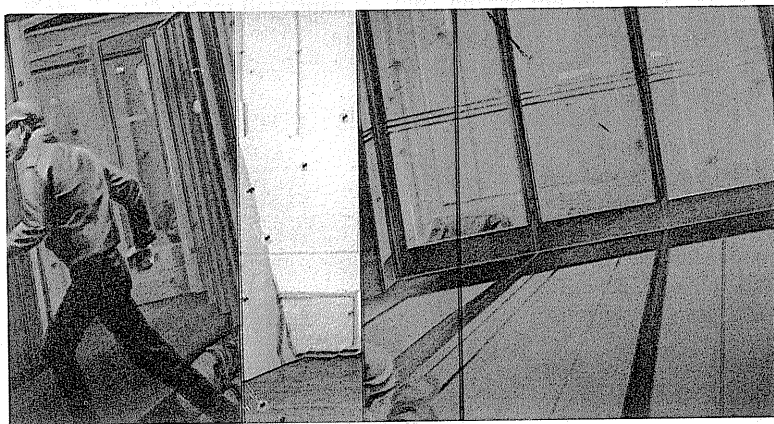
Čtyřčlenná likvidační komise, složená ze dvou zástupců soukromé skupiny (právní zástupci velkostatku Rájec) a dvou zástupců za skupinu veřejnou, neskončila svou práci do konce války, přičemž společnost stále držela a provozovala jeskynní podnik. Karlu Absolonovi však přestala od konce roku 1940 platit příplatkovou odměnu 18 tisíc korun ročně, stejně jako desetiprocentní podíl ze zisku. Plat 1 500 korun mu však vyplácela (současně mu v listopadu 1943 oznámila, že odvolává platnost „průchodního listu“, který mu vydala v roce 1942 jako legitimaci k bezplatné a volné návštěvě všech jeskyň jí spravovaných).

Základním problémem se tu stala právní váha usnesení společnosti o své likvidaci z 28. 3. 1939. Společnost totiž zdůvodňovala své kroky tím, že tímto usnesením o likvidaci jakožto „rozejitím se společnosti“ zanikla pachtovní smlouva s velkostatkem, a tím tedy i veškeré závazky společnosti, které na jejím základě kdysi přebrala. Absolonův právník JUDr. Jan Žáček zastával názor, že nemůže neexistovat právní subjekt, který je v obchodním rejstříku dosud zapsán jako existující a který má své orgány za něj jednající (likvidátoři, valná hromada). Podle Žáčka přestane společnost jako právní subjekt existovat tehdy, až bude skončena likvidace jejího jmění, ukončení likvidace bude valnou hromadou schváleno a jméno společnosti z obchodního rejstříku vymazáno. Začátkem června 1944 podal Absolon na společnost žalobu o 264 000 nevyplacených korun. Věc se

zkomplikovala tím, že se zjistilo, že podle příslušnosti části zástupců žalované strany k německé národnosti (dva ze čtyř členů likvidační komise) nemá věc spadat před Krajský civilní soud v Brně (dle nařízení z 5. 9. 1939 byly akciové společnosti postaveny na úroveň německým státním příslušníkům v případě, když nejméně polovina osob povolaných k zastupování společnosti měla německou státní příslušnost), nýbrž soud německý. Německý člen likvidační komise ing. Rögelbock nakonec dosáhl toho, že věc nebyla projednávána. Čeští členové likvidačního výboru – jeho předseda dr. Vladimír Dolanský a dr. Pavel Krippner nemohli Absolonovým nárokům vyhovět, protože nebyli schopni dosáhnout potřebného jednoznačného usnesení výboru.

V říjnu 1944 nabídl dr. Krippner Karlu Absolonovi mimosoudní vyrovnání sporných nároků do konce roku 1943 ve výši 160 tisíc korun (podle žaloby na základě Absolonových požadavků by měla výše částky za toto období činit 246 tisíc korun), přičemž ostatní sporné nároky měly být řešeny dodatečně. JUDr. Žáček Absolonovi doporučil přijmout částku pouze v případě, že ji hodlá investovat, např. do koupi nějaké reality, v opačném případě ji má Absolon odmítnout: na přijetí nabízeného narovnáni je dost času po válce, kdy se stabilizuje valuta.

Věc pak zůstala nevyřešena. V červnu 1945 byl dr. Krippner opět žádán o výplatu dlužné částky Karlu Absolonovi; ten by jinak musel žádat obnovení soudního řízení. Nakonec byla Absolonovi zřejmě vyplacena částka 112 292 Kčs. Absolon se z pochopitelných důvodů zajímal o osudy společnosti, na jejíž likvidační podstatu byla 12. 6. 1945 uvalena národní správa, ač ta podle zákona měla postihnout jen část Salmovu (zemřel 1946), pokud byl považován za Němce, zatímco zbývajících akcionářů se neměla týkat. Společnost zůstávala v likvidaci pod národní správou až do roku 1951, kdy vznikl Oblastní komunální podnik Moravský kras se sídlem v Blansku. Absolonovy úvahy o dalším členství v případně obnovené společnosti či její nástupkyni zmařil Únor 1948.

Monary, J., Mord Nr. 10/1, 1968

JIŘÍ RAMBOUSEK

Dát hlas rtům němé domoviny

(Poezie v ilegálních časopisech let 1939 – 1945)

V tomto příspěvku, nadepsaném veršem z Horovy básnické skladby Jan houslista, si všimneme básní otištěných v necenzurovaných ilegálních časopisech z let nacistické okupace. Jiný verš Josefa Hory (Čti a rozuměj!) jsme před časem citovali v titulu stati ze třetího čísla ročníku 1995. Tam jsme věnovali pozornost rezistenčním jinotajům, jimž dobře rozuměli zasvěcení čeští čtenáři, zvyklí číst „mezi řádky“, ale díky rafinovaným „šifrovacím“ postupům našich básníků i některým vnětětovým okolnostem je nebyla s to postihnout nacistická cenzura. Spolu se statí otištěnou v prvním čísle loňského ročníku (Křik Koruny české – málo známá odbojová akce českých spisovatelů) tvoří tato trojice příspěvků celek zabývající se rezistenční rolí poezie z válečného šestiletí 1939 – 1945, doby, jejímiž přímými pamětníky jsme dnes už jen my, příslušníci starší a nejstarší žijící generace.

Vedle legálně publikovaných básnických sbírek a veršů otištěných v časopisech či novinách vyjadřovali spisovatelé a novináři svou věrnost Masarykovým ideálům a naděje do budoucna také přímo, aniž se ohlíželi na cenzuru. To bylo možné pouze v ilegálních letáčích a časopisech šířených tajnými cestami. Většinou byly rozmnožovány na cyklostylech, ale někdy se také tajně tiskly v českých tiskárnách (tzv. detektivky a krátce i Rudé právo).

Ve 47. čísle nejznámějšího a nejrozšířenějšího ilegálního časopisu V boj, které vyšlo koncem března 1940, si například mohli čtenáři přečíst tuto vlasteneckou výzvu anonymního autora:

*Jako přival kalných vod
s loňským jarem březnovým
zaplavily tlupy hord
vlast Tvou křížem hákovým.*

*Loupeživé roty krutých hnědých nájezdníků
skropily vlast krví synů české matky,
jako dravé vody, jež nemají pamětníků,
z rodné naší vlasti odplavily statky (...).*

*Sevři, Čechu, v pěsti ruce,
utlum hněvu plamen –*

*přemoz bolest svého srdce,
ať se změní v kámen!
Tvoji zbraní budou pěsti
a hněv jejich síly zdroj,
ať za obnovu Tvé vlasti
ztvrdlé srdce zvelí: „V BOJ!“*

Obdobný apelativní charakter měla většina básní v ilegálním tisku, byly to zřymované výzvy a hesla. To ovšem neznamena, že na ty, kdo je četli za zatemněnými okny protektorátních bytů, nemohly takové verše silně působit. Na stránkách podzemních časopisů však vedle toho vycházely i významné básně, jejichž autory byli známí a respektovaní čeští autoři.

Nejvíce veršovaných textů vyšlo právě v časopisu *V boj*, prvním celonárodním odbojovém periodiku v nacisty okupované Evropě. *V boj* měl rozsah 7 – 25 stran a náklad až 5000 výtisků. Pravidelně (každý pátek a později čtrnáctidenně) vycházel do podzimu 1940, nepravidelně až do jara 1941. Byl distribuován nejen v Praze, ale i v dalších českých a moravských městech. Přetiskoval se (zčásti z původních rozmnožovacích blan, které přiváželi železničáři činní v odboji) např. v Hořicích, Semilech, Plzni, Ostravě a Olomouci a pašoval se dokonce i do obsazeného pohraničí.

Podnět k vydávání časopisu vyšel z vinohradské odbočky Svazu záložníků, jejíž předseda Josef Škalda (1894 – 1941, popraven v Berlíně) se stal zakladatelem a vůdčí postavou ilegální skupiny Družstvo v prvním sledu, která zajišťovala zejména technickou stránku vydávání a distribuci časopisu. Mezi redaktory *V boje* byl hned v první fázi nejvýznamnější postavou malíř a grafik Vojtěch Preissig, známý již z prvního odboje proti Rakousku-Uhersku (1873 – 1944 v koncentračním táboře Dachau). Preissig jednak kreslil na blány obálky jednotlivých čísel, jednak překládal zahraniční materiály a psal články výborné žurnalistické úrovně. Později byly některé kresby na obálkách také dílem malíře a pracovníka Památníku národního osvobození majora Emanuela Pryla, malířky Milady Marešové i dalších kreslířů. Dnes máme k dispozici reprint všech dochovaných čísel časopisu, který vyšel v letech 1992 – 1995 v jedenácti brožovaných svazcích zásluhou pracovníků Historického ústavu Armády ČR (František Janáček, Bohumil Pekárek, Růžena Hlušičková, Stanislav Kokoška a další). V určování autorství jednotlivých příspěvků a v poznámkovém aparátu této edice jsou omyly a mezery (neurčen zůstal mj. úvodník čísla 25, který napsal Jan Drda), ale důležitý úkol dát čtenářům i badatelům do rukou reedici časopisu byl splněn. Až dosud byly originální výtisky k dispozici jen v několika málo archivech a byly ohroženy zkázou, protože starý cyklostylový papír se trhal a rozpadal. Velmi cenné jsou i studie, které edici armádních historiků provázejí.

Po zatčení Josefa Škaldy a jeho nejbližších spolupracovníků se o vydávání časopisu – byl to tzv. spořilovský V boj – starala Preissigova dcera Irena Bernášková, legendární paní Inka našeho odboje proti nacismu (1904 – 1942, popravena v Berlíně). Vedle spořilovského V boje vycházel po zániku Družstva v prvním sledu ještě tzv. vojenský (holešovický) V boj. Obě skupiny pracovaly zprvu nezávisle, a když o něco později navázaly spolupráci, žádána z nich se nechtěla vydávání vzdát. Po zatčení Inky Bernáškové vydával V boj ing. RNDr. Vladimír Hruban (popraven v roce 1945), vysokoškolský učitel chemie a později sportovní redaktor, který byl také duší ilegální edice Řetěz. Zatčen byl v lednu 1943 v souvislosti s jinou ilegální činností.

Z mnoha dalších spolupracovníků časopisu jmenujme alespoň Ivana Herbena (1900 – 1968, zatčen 1940 a vězněn až do konce války), Milenu Jesenskou (1896 – 1944 v koncentračním táboře Ravensbrück), učitele, novináře a básníka Jana Týmla (1905 – 1945, zemřel po osvobození z koncentračního tábora v karanténní stanici ve švédském Lundu), dále středoškolského profesora, autora učebnic a organizátora dělnického vzdělání Wolfganga Jankovce (1896 – 1944, popraven v Drážďanech), redaktora a knihovníka Jaroslava Šimsu (1900 – 1945 v koncentračním táboře Dachau), filozofa doc. dr. Josefa Fischera (1891 – 1945 v Brandenburgu; byl to bratr Otokara Fischera), malíře, kreslíře a karikaturistu, autora výtvarné podoby Foglarových Rychlých šípů JUDr. Jana Fischera (1907 – 1960) a redaktora Ladislava Kunteho (1874 – 1945 v koncentračním táboře Straubing).

Články byly většinou anonymní a jen menší část jich byla podepsána pseudonymy nebo autorskými šiframi. Také některé verše byly podepsány značkou či pseudonymem (A. K., YZOP, Zbrojnoš, Jan Víra). Mezi redaktory bylo nemálo zkušených novinářů, kteří jistě byli i autory anonymních veršovaných výzev, protinacistických pamfletů a vtipných říkad. Máme však i spolehlivá svědectví, že do časopisu V boj psali také někteří známí básníci, zejména Josef Hora a František Halas.

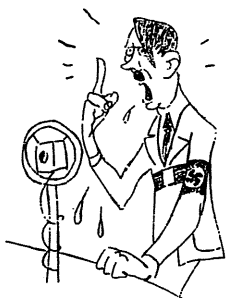
Rozsáhlou anonymní báseň, nazvanou Smíšené manželství, uveřejnilo jedno z posledních čísel vojenského V boje (č. 41, vydané po 15. listopadu 1940). Autorem této epické básně, jež vzdáleně připomíná epiku Svatopluka Čecha, by snad mohl být Josef Hora, prokázat to však nelze. Básník (v závěru jej žena, s níž se seznámil ve vlaku, oslovuje „*důstojnosti*“) vypráví v ich-formě o tom, jak si náhodná známá v kupé vlaku se slzami v očích stěžovala na svůj trpký osud: provdala se před válkou za Němce, slušného člověka, jehož měla opravdu ráda. Z manžela se však stal nacist, který jí nyní zakazuje hovořit se synkem česky: „*Máme synka, / pěkné dítě, / jako zora na úsvitě. / S ním však nový kříž mne tíží. / Muž, ač v dědici se zhlíží, / chce bych duši jeho děcku / hnětla jenom po německu. / Chlapce denně musím zvykat / místo »táta« – »Vater« říkat. / Dí-li »táta« – muž se mračí / a mé oči tonou v pláči.*“ V závěru žena pro-

sí o modlitbu při mši a slibuje, že své češství nezapře a nezradí. Setkání posílí kněžovu víru v nesmrtnost českého národa.

Zajímavá je historie pseudonymu Jan Víra. Dnes víme, že pod tímto pseudonymem psalo do časopisu *V boj* několik autorů. Byli to Josef Hora, František Halas a méně významná básnířka, úřednice ministerstva financí první republiky Marie Veverková z Modřan (dříve psávala také pod pseudonymem Miriam). Uvádění téhož fiktivního jména pod básněmi různých přispěvatelů mělo svůj dobrý smysl – mohlo znesnadnit identifikaci autorů.

Jak nepřímo vyplývá z oslovení Jana Víry v listárně časopisu, jako první použil tohoto pseudonymu Josef Hora. A Hora byl patrně také „autorem“ jména Jan Víra: motiv víry v lepší příští má totiž v jeho válečné tvorbě klíčový význam a křestního jména Jan použil Hora mnohokrát ve svých autostylizacích (Jan houslista, Jan Skála ve veršované povídce *Pokoušení*, Jan Trázník v románu *Dech na skle*, básníkův první pseudonym byl Jan Hron). S podpisem Jana Víry vyšlo celkem pět básní – Českému člověku, Ty, jenž, Blaník, 28. říjen a Novoroční. Některé z nich byly – buď anonymně, nebo opět s pseudonymem – ještě přetiskovány v dalších číslech časopisu. Nesporně Horova je z nich jen báseň 28. říjen ve slavnostním čísle 25, vydaném k 28. říjnu 1939. Marie Veverková zřejmě napsala dvě básně, které se od zbylých značně liší – Českému člověku a Ty, jenž. U první z nich uvádějí Veverkovou jako nepochybnou autorku i editoři polistopadového reprintu. Veverková má v časopisu i další básně, otištěné však anonymně, bez pseudonymu Jan Víra. František Halas je s velkou pravděpodobností autorem básní *Novoroční* a *Blaník* a Halasova je i anonymní báseň 28. říjen 1939 v čísle 27.

Otázkou, kdo je autorem básní podepsaných Jan Víra, jsem se zabýval ve své přednášce o poezii v ilegálních časopisech v pražském Kruhu přátel českého jazyka (v dubnu 1982) a v téže době – nezávisle na mé přednášce – ji řešil také literární historik Zdeněk Pešat v článku *František Halas a ilegální časopis V boj* (v časopisu *Česká literatura*, roč. 1982). Do diskuse plodně zasáhl také editor Halasova díla Ludvík Kundera v poznámkovém aparátu svazku *A co básník* (1983) a nově je třeba vzít v potaz také fakta uvedená v poznámkách k jednotlivým číslovům v edici *Historického ústavu Armády ČR*. Důležitou roli sehrála svědectví pamětníků (Arnošt Polavský, vl. jm. František Ročen, Ivan Herben, Eduard Maška aj.). Podstatné je zjištění (jež jsem zdůvodnil v brněnském halasovském sborníku z r. 1987), že Halasova báseň 28. říjen 1939 se omylem editora A. M. Piši ocitla ve spisech Josefa Hory (svazek *Zapomenuté básně*, 1951), a naopak Horova báseň z čísla 25, napsaná k 21. výročí 28. října 1918, byla – poněvadž došlo k záměně autorů – otištěna v souboru Halasova díla ve svazku *A co básník* (L. Kundera ji zařadil do oddílu *Různočení, varianty, poznámky*). Uvádím nejprve báseň Josefa Hory z č. 25, podepsanou Jan Víra (Horovo autorství je díky svědectví Ivana Herbena zcela nesporné):

A LA LETTRE!
 J'adresse aux peuples un vrai message
 de Paix! P comme Panique, A comme
 Armesent, I comme Italie, X comme
 Xenophobie.
 /Hitler vysílá národům pravé poselství
 míru! A hláskuje mír výslovně:
 mír = Paix. P jako panika, A jako
 Armesent = zbrojení. I jako Italie,
 X jako xenofobie = odpor k jiným!

Ročník 1919
 Číslo 211.
 Vydání družstva
 v prvním sledu.

V BOJ

V BOJ

Vydání družstva v prvním sledu.

V BOJ

Ročník 1939
 Číslo 25
 Vydání družstva v prvním sledu

**OPUSTĚLI HNE!
 REZAVYNI -
 OPUSTĚLI HNE-
 ZAVYNES!**

V BOJ

Ročník 1939
 Číslo 26
 Vydání družstva v prvním sledu

**Padlým,
 kteří žijí!**

V BOJ

Ročník 1939
 Číslo 27
 Vydání družstva v prvním sledu.

Obálky a jedna strana časopisu V boj

28. říjen

*Krev týraných, krev zabitých
národu stéká po těle
a rodnou zemi drásá smích
sprostého uchvatitele.*

*Neklesáme, nezoufáme,
v žebračké mošně zbyla ještě zbraň.
Dne říjnový, štít z tebe uděláme
a Velký Mrtvý stínem svým nás chraň.*

*Na hrdle trestán bude ten, co zradil,
a ruce lotrů zledoví.
Z nás každý vše, co má, si vsadil
na tebe, dne náš říjnový.*

*A vyhrajem to! Naše pře je svatá!
Snad neuplyne ani rok a den.
Vyráží síla a zlomí páteř kata.
Můj národe! Ty budeš svoboden!*

Halasova báseň vyšla v čísle 27, které bylo rozmnoženo v pražském hotelu Zlatá husa začátkem listopadu 1939. Bylo to číslo osudové – při jeho distribuci byl v centru Prahy zatčen Josef Škalda se svými spolupracovníky. Báseň reaguje na události, při nichž došlo ke smrtelnému zranění medika Jana Opletala:

28. říjen 1939

*Ty, který jsi pustil ze řetězu
smečku d'áblů na ubohý lid,
viz, jak z noci zla a těžké zkoušky
k Tobě vane český klid.*

*Pokálená, vyloupená země
pije hořký doušek podzimu.
Pohled' na lid, který nezoufá si,
v teplou dlaň svou srdce vezmi mu!*

*Ať má sílu jíti za svobodu,
sílu setřást vraha s ramenou,
ať má sílu, zvednout z ponížení
spravedlnost svoji plamennou.*

Odbojoví pracovníci, kteří zajišťovali redakci, tisk a distribuci V boje, se zasloužili i o další podzemní ediční aktivity. Byla to – vedle různých le-

táků a časopisu ISNO (Informační služba národního osvobození) – zejména edice Řetěz a série tzv. detektivek.

Edici Řetěz vydával Vladimír Hruban se skupinou svých přátel, vesměs redaktorů tiskových orgánů Melantricha. V edici vyšly celkem čtyři svazčky. První tři (Rukověť nové doby, Pomníky německé kultury v Čechách a Osudy dobrého vojáka Švejka v protektorátě, 1. část, autorem této brožury byl redaktor J. Dušek) ilustroval Jan Fischer. Jako čtvrtý následoval Index zrádců, 1. část (sestavil jej šéfredaktor Večerního Českého slova Luděk Stránský), který obsahoval plná jména a adresy vlajkařů, nacistických přísluhovačů a kolaborantů.

Pátým svazkem měla být rozsáhlá parafráze Havlíčkova Křtu svatého Vladimíra Křest národa českého, kterou napsal redaktor Miloš Malý. Měl to být první svazek tištěný normální sazbou. Ta byla již připravena k tisku (byla vysázena linotypem v sazárně Melantricha) a do jednotlivých stran byly už také zalomeny štočky zdařilých kreseb Jana Fischera. Vydání bylo však znemožněno heydrichiádou a zatčením Vladimíra Hrubana. Sazba včetně štoček se v několikrát měněném úkrytu zachovala od roku 1942 až do konce války a báseň pak v roce 1945 vyšla jako samostatná brožura, vytištěná z původní sazby a doplněná zprávou o Hrubanově ilegální činnosti.

Křest národa českého má na rozdíl od nedokončené básně Havlíčkovy uzavřený děj. Perun je sice nacisty popraven, ale autor naznačuje, že jeho synek – Peruňátko – jej pomstí a dokáže se s fašistickými vrahy vypořádat. Závěr rozsáhlé básně o osmi zpěvech, plné vtípných útoků na čelné nacisty, prezidenta Háchu a zejména kolaborantské novináře, tvoří zpěv Perunice nad kolébkou budoucího mstitele. Autorovy aktualizace, např. popis výslechů na gestapu, mají vskutku havlíčkovskou pádnost. Tu a tam využívá Miloš Malý doslovných citátů z Křtu svatého Vladimíra, ale vesměs jde o parafrázi, opřenou však o děj Havlíčkovy básně. Variace na Havlíčkovy známé verše „*Bože! Kých jsem policajtem*“ zní např. takto:

*Bože, tak být gestapákem!
to je jednou marný,
koho chce, toho si lapne,
dá ho do Pečkárny.*

*Každý si ho musí vážit,
kdo naň zaškaredí,
pro urážku Třetí říše,
v koncentráku sedí.*

Místo Havlíčkova makarónského Jezovitského marše („*Te deum laudamus – v Kyjevě je rámus...*“) zařadil Malý do své básně pochod gestapácký (z delší básně citujeme pouze čtyři dvojverší):

*Wir sind das Herrenvolk reiner Rasse.
Barbarští Hunové jsme v nové kráse.*

*Der Reichsprotektor in Böhmen-Mähren.
Naše heslo: bráti-nehmen.*

*Das arme Deutschtum im Protektorat.
Je tu ještě něco, co jsem neukrad?*

*Es spricht der Führer, schreit Goebbels,
tyhle žvásty nestráví už ani pes. (...)*

Parodie či parafráze známých témat byla v boji s nacismem často užívanou zbraní. Málo známé je, že také Bedřich Václavek uspořádal a větším dílem snad napsal sborníček protinacistických parodií *Národní písně* 1940. Byl rozmnožen v Olomouci a je v něm rovněž parodie veršů Karla Havlíčka Borovského.

O tzv. detektivkách se ve svých vzpomínkách zmiňuje několik pamětníků (mj. Václav Černý ve svém *Křiku Koruny české*, Arnošt Polavský a Vlastimil Klíma ve sborníku *Z počátků odboje*, 1969), výtisky detektivky jsou však vzácné.

Edice se podobala tištěným sešitovým detektivkám či dobrodružným románům malého formátu. V této podobě vycházely před válkou např. známé „tomsharkovky“ a „cliftonky“. Na obálce byl obrázek a lákavý titul (*Noční let*, *Půlnoční telegram* apod.) a na zadní straně krycí románový text, uvnitř se však skrýval protinacistický časopis. Detektivky tiskl v poměrně velkých nákladech tiskař Bohumil Kopřiva z Letné. Opatřil si kvůli nim nové písmo, jež pak používal pouze k tomuto účelu. Vůdčí osobností detektivek byl advokát JUDr. Karel Bondy (1906 – 1945), jenž patřil jako jeden z hlavních představitelů Petičního výboru *Věrní zůstaneme* (PVVZ) k významným činitelům první fáze odboje. V říjnu 1941 jej gestapo zatklo, v roce 1944 byl odsouzen k trestu smrti a v lednu 1945 popraven. K odbojářům, kteří se na detektivkách podíleli, patřili také historik Vladimír Klecanda a pozdější ministr spravedlnosti Prokop Drtina, kterým se podařilo koncem roku 1939 odejít do emigrace, a dále Jaroslav Šimsa, redaktor Otakar Wunsch, doc. dr. J. Fischer, prof. Jankovec, ing. dr. Fukátko a Václav Žižka. Podle Arnošta Polavského a básníkovy vlastního svědectví, citovaného Ludvíkem Kunderou, psával do detektivek i František Halas. Na podrobné zhodnocení tato významná ilegální tiskovina dosud čeká.

Jednu z těchto „detektivek“ má ve své knihovně Ústav pro českou literaturu AV ČR. Brožovaný svazek má název *Piráť sedmi moří*, je datován „*Říjen 1939*“ a na obálce je obrázek piráta s šátkem přes obličej. Obsah reaguje na vypuknutí války a smlouvu mezi SSSR a hitlerovským Německem. V malém sešitku je poměrně značný počet satirických i ape-

lativních veršů, z nichž některé lze s velkou pravděpodobností připisat Františku Halasovi.

Druhým nejvýznamnějším ilegálním časopisem bylo Rudé právo, které vydávali komunističtí novináři prakticky bez přerušení po celých šest let okupace, i když bylo několik vydavatelských skupin postupně pozatýkáno. Až do přepadení Sovětského svazu nacisty 22. června 1941 naši komunisté sice vyzývali k sabotážím a k boji proti nacistickému jhu, ale plně se stavěli za Stalinovu smlouvu s hitlerovským Německem. Druhou světovou válku pokládali za zápas mezi dvěma imperialistickými tábory a často zostra útočili na naši západní emigraci i prezidenta Edvarda Beneše. Soudili, že válka nakonec přeroste ve velkou sociální revoluci, a teprve pak bude čas nasadit všechny síly do boje proti kapitalismu. Tyto po vítězné válce už nepřijatelné názory vysvětlují, proč mohla být úplná kritická edice všech dochovaných čísel pořízena až ve svobodnějších šedesátých letech (vyšla až 1971). Ve válečném Rudém právu bylo poměrně málo básní, některé jsou však velmi závažné. Nejvíce básnických textů otiskovalo Rudé právo v době od července 1941 do dubna 1942, kdy je redigoval Julius Fučík. Podobně jako redaktoři V boje zařazovali i vydavatelé Rudého práva do svého listu starší verše, jimž situace válečných let propůjčovala novou aktuálnost (např. Sládkovu báseň *Je proti nám, Nerudovu výzvu Jen dál aj.*).

Jednu původní báseň otiskl v Rudém právu z konce dubna 1940 Ladislav Štoll (1. máj 1940) a veršovaný apel v něm uveřejnil také člen třetího ilegálního ústředního výboru KSČ Josef Košťálek (Červen 1943 v čísle ze 4. 6. 1943). Štollova krátká báseň pozdravuje proletáře kráče-jícího jarní přírodou a připraveného „*převrátit každý drn / a každou dlaždici / evropské země jarní*“. Verše nepřilíhli zdařile napodobují dikci a gesto Neumannových sbírek *Srdce a mračna* a *Sonáta horizontálního života*. Čtyřsloká báseň Josefa Košťálka (Košťálek se zastřelil, když gestapo 11. ledna 1944 obsazovalo partyzánský bunkr u vesnice Újezd u Hořovic) je podobná bojovým výzvám, jakých bylo mnoho i v časopise *V boj*.

Tři básně (Slib, Stalinovi a Lomením paží zoufalých) otiskl v roce 1943 v Rudém právu mladý básník Jindřich Vichra (1918 – 1944). Vichra, venkovský chlapec z jihočeského Dráchova, maturant tábořské reálky (1936), byl popraven na Pankráci za přechovávání ilegálních pracovníků, čelných funkcionářů KSČ. V kritické edici ilegálního Rudého práva není autor zmíněných tří básní určen. Atribuci provedl editor Vichrova básnického odkazu Přemysl Wiesner (*Má appassionata*, 1980). Verše z Rudého práva nepatří k Vichrovým nejlepším – Vichra mohl psát i v pankrácké cele smrti a právě tyto poslední básně, psané in articulo mortis a bilancující básníkům krátký život, jsou z celé jeho tvorby nejzávažnější. Je mezi nimi i rozsáhlá báseň *Má appassionata*, v níž se Vichra loučí se životem.

K nejvýznamnějším básním z ilegálního Rudého práva patří známý Halasův První máj 1942, báseň otištěná v posledním čísle, které redigoval Julius Fučík (v květnu 1942). Halas ji později zařadil do sbírky V řadě. V době Fučíkova redigování (v listopadu 1941) vyšla v listu také báseň Blaničtí, která slohovými znaky ukazuje k Halasovi nebo Holanovi. Kdo byl autorem těchto působivých veršů, plných citátů a aluzí, se už pravděpodobně nikdy nedovíme:

„Až bude nejhůř pod přívalem béd...“
 – Kdo z nás by neslyšel tu pověst vyprávět? –
 „...až bude nejhůř a smrtonošů tlupy
 kopyty koňů zdeptají náš klas,
 až města rozvalí, děs vrhnou na chalupy,
 až živý nezalká a mrtvý nezaúpí...
 nad horou Blaníkem zazvoní dějin hlas:
 Blaničtí rytíři! Je čas! Je čas!“

Může být ještě hůř? Náš dům je vyplněn,
 psi život chlemtají, tmou zahalen je den,
 zem otců pod kopyty koňů,
 tvář matek zmučena, krev synů teče po ní,
 smrt kosí klas...

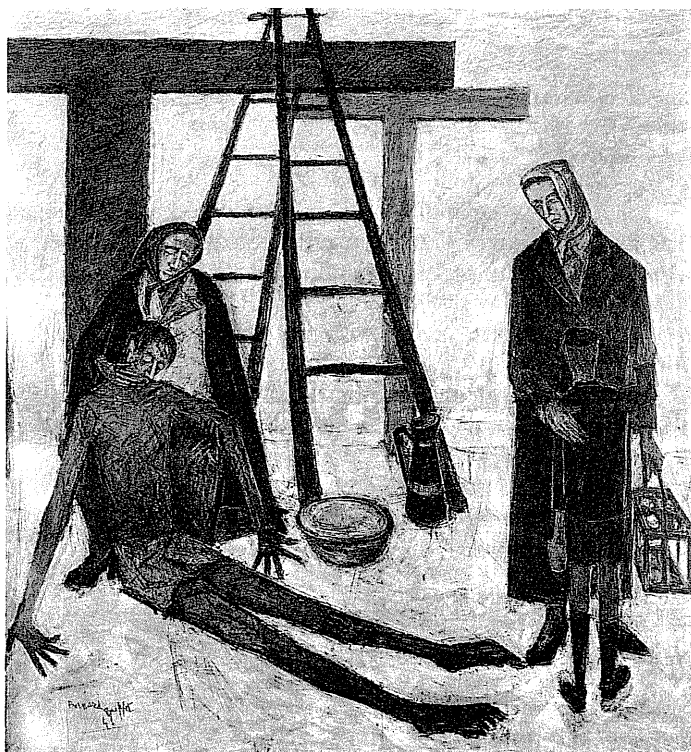
Však slyš! Z podzemí duní hlas.
 To v zvonu Blaníka národa srdce zvoní.
 nevolá mrtvé. Živé volá. N á s !
 Vojáci p o d z e m í ! Je čas! Je čas!

Na závěr ještě krátkou zmínku o odvážné akci národně socialistického novináře Václava Sábla, který okupaci přežil, protože jej nacisté nedopadli. Šlo o uveřejnění Přísahy českého dělníka, básně, jež využila legálního tisku k přímé odbojové akci a jejíž text se po dešifrování podobá apelům tištěným v podzemních tiskovinách. Verše byly otištěny v nejtěžší době, ve dnech heydrichiády (15. června 1942), ve Večerním Českém slově. V témž čísle Českého slova bylo oznámení o popravách 47 příslušníků našeho národa. Text této zdánlivě (a na první pohled) kolaborantské básně zní:

Vám, Ochránce lidu dělného,
 vrahové když v osudovém ránu
 dětí vašich drobných nelitující
 i choti, zlou zasadili ránu,
 žen českých dělníků se srdce zachvěla,
 všechno se otrásló v nás,
 až slzy z očí vytryskly:
 Náš Ochránce – chvěl se nám hlas –
 Čas nový, který's pro nás vytvářel –
 bude nám ztracen, ztracen navždy snad?

*Splatit bychom rádi chtěli svůj Vám dluh
krví vlastní. Je marno vše. Rek velký pad.
Nezapomenem však dobrodince rodin svých!
Nezapomenem! Český dělník dlaň k přísaze zdvih!
Přisaháme Vůdci, Říši i mrtvému Zastánci,
že nového řádu budem věrní ochránci!*

Do prvních slov všech veršů (kromě posledního) je zašifrován text protinacistické přísahy: „Vám, vrahové dětí i žen, všechno, až náš čas bude, splatit krví nezapomenem! Nezapomenem! Přisaháme!“ Šlo tedy o jakýsi slovní akrostich. Sábl napsal báseň, jak sám uvádí, „třaslavou rukou pracujícího člověka“ na list ze školního sešitu, podepsal ji smyšleným jménem a adresou a obálku s básní poslal přímo do rukou quislingovského šéfredaktora Českého slova Emanuela Vajtauera. Rafinovaně napodobené písmo, kostřatost projevu i prostoduchost básně Vajtauera natolik zmátly, že prý prohlásil: „Tohle přijde do listu, protože je to psáno mozočnatou rukou dělníka.“ Závěr básně se mu však zdál málo působivý, proto připsal poslední verš. Důsledkem otištění básně bylo odstranění Vajtauera z redakce denního listu, dočasné zastavení Večerního Českého slova a pozdější snížení jeho nákladu.

Buffet, B., Pieta, 1946

Z historie a současnosti univerzity

Kdy budou mít fakulty Masarykovy univerzity své budovy?

JAN SLOVÁK*

Pod tímto sugestivním titulem bych rád čtenářům vnutil úvahu o současném stavu stavebního rozvoje Masarykovy univerzity. Stručně odpovědi na dotaz v názvu jsou různé, např. „odjakživa je mají“ (a vždycky chtěli učitelé i studenti lepší) nebo „brzy“ (jen co je dostavíme), případně kontroverzní „nikdy“ (protože budovy patří univerzitě a je jen věcí vývoje v čase, která pracoviště je za jakým účelem užívají). Já se kolem výstavby a rekonstrukcí na MU již několik let točím prakticky denně, takže je mi blízká ta prostřední varianta a věřím, že odpovídající budovy budeme mít skutečně brzy.

Vážnoucí velké plány a rychlý rozvoj

Diskuse, nadšení i pochyby nebo plané naděje jsou příznačné pro stavby na Masarykově univerzitě již 85 let. Velkorysé plány při jejím zřízení počítaly s výstavbou univerzitního centra společného pro Vysoké učení technické i nově zřízenou univerzitu v prostorách Kraví hory až po současnou ulici Kounicovu. Tak mohlo vzniknout nejen ve světě tak běžné a užitečné přímé propojení technické a klasické univerzity, ale projekty slibovaly i unikátní architektonické a urbanistické řešení v duchu tehdejší avantgardní brněnské tvorby. Zůstalo u skic, které můžeme vidět v muzeu. Násilný převrat v roce 1948 pak znamenal i definitivní konec nadějí na důstojný rozvoj univerzity nesoucí Masarykovo jméno, její následné přejmenování a zrušení podstatné části fakult. Okleštěná univerzita se nadechla k novému životu v šedesátých letech, kdy došlo k znovuotevření některých fakult a k oživení plánů na kampus druhé české univerzity. Typicky socialisticky rozmáchlý projekt soustřeďující veškeré fakulty univerzity v 70 hektarovém areálu v Brně – Bohunicích vyšuměl do ztracena v období normalizace v letech sedmdesátých, a Masarykova univerzita proto po roce 1989 vstoupila pod původním názvem do svých nových dějin ve stavu zoufalé nouze o prostory. Říká se, že v nouzi lze snáze poznat štěstí, a to v devadesátých letech MU potkalo. Její vedení totiž mělo jasnou celkovou koncepci jak dál. Při rychlém nárůstu počtu studentů vznikaly nové fakulty a měnila se celková atmosféra i struktura univerzity. Postupně se prosazoval názor, že univerzitní vzdělání i moderní výzkum potřebují co největší společný prostor, který nemůže být násilně

spután zdmi jedné fakulty. Stavební rozvoj byl proto posuzován a koordinován z pohledu univerzity jako celku. Masarykova univerzita přitom ustoupila od nesmyslné snahy soustředit desítky tisíc studentů mimo střed města a místo toho rozhodla o rekonstrukcích a dostavbách stávajících areálů pro vědní obory, které nepotřebují příliš mnoho laboratorních a technologicky extrémně náročných provozů. Pro provozně náročné obory byly naopak rezervovány rozvojové prostory v Bohunicích. Pod vedením rektorů Eduarda Schmidta a Jiřího Zlatušky se proto po dvanáct let systematicky a postupně v rámci každoročních dotací ze státního rozpočtu i vlastních zdrojů a ve spolupráci s městem Brnem budovaly definitivní areály Pedagogické fakulty (ul. Poříčí), Fakulty informatiky (Botanická), Ekonomicko-správní fakulty (areál na Vinařské), Právnické fakulty, Filozofické fakulty (dostavba knihovny na Arne Nováka). Každoročně se tak zlepšovalo vybavení univerzity, daleko rychleji ale rostl počet jejích studentů. Počet m² na jednoho studenta klesl za dvanáct let přibližně z 9 na 4 (uznávaná norma MŠMT je 10), když celkový počet studentů stoupl ze zhruba 11 tisíc v roce 1989 na současných 27 tisíc. Nejtěživěji tato situace dopadala na nově zřízené fakulty sociálních a sportovních studií a samozřejmě i na technologicky extrémně náročné přírodovědné obory. Zbývala tedy jen „maličkost“ – připravit a postavit již zmíněný nový kampus v Bohunicích (pro Lékařskou fakultu, Fakultu sportovních studií a chemické a biologické obory Fakulty přírodovědecké) a zároveň dokončit rekonstrukce stávajících areálů tak, aby vznikl důstojný prostor pro všechny fakulty (zejména pro Fakultu sociálních studií, která převezme dosavadní budovu Lékařské fakulty na ulici Joštově, a Filozofickou fakultu, která bude užívat současné budovy FSS).

Kdo to platí a kdo se má radovat?

V akademické veřejnosti patrně převládá názor, že právě „jejich“ fakulta platí rozvoj těm ostatním. Prakticky pro každého lze také vykonstruovat vcelku logickou argumentaci pro takové tvrzení a ještě snáze jinou, která ji vyvrací. Tak fakulty, které v celkové koncepci rozvoje získaly vlastní rekonstruované budovy hned z počátku devadesátých let, samozřejmě necítí potřebu účastnit se rekonstrukcí dnešních. Hovoří o svém nesmyslném podílu na nákladech staveb, které se jich netýkají. Ty, které ještě pořád čekají a dosud učí v přeplněných prostorách každý den od 7:00 do 20:00, případně blokově o víkendech, se zase domnívají, že přímo i nepřímo doplácí na ostatní již aspoň deset let atd. Ještě nesmyslnější je probírat se složitými mechanismy dělení zdrojů na „vlastní“ a „dotační“ a od toho odvíjet fakultní zásluhy. Skutečnost je totiž taková, že stavební rozvoj univerzity byl po celých 12 let financován přibližně z jedné třetiny ze zdrojů vlastních a ze dvou třetin cestou různých dotací. Rozložení těchto zdrojů na jednotlivé stavby pak bylo výsledkem manažerských úvah a shod okolností.

Celková koncepce MU je evidentně nejen dlouhodobě promyšlená, ale také velice ambiciózní a odvážná. Jejím největším rizikem byla možnost, že se podaří zrealizovat jen část, ale to největší a závěrečné sousto se odloží na neurčito. Z toho, že se tedy teď skutečně staví „ve velkém“, s jistotou nadsázkou mohly mít největší radost ty fakulty, kterých se to už moc netýká. Proč? Jinak by totiž musel zákonitě nastat již brzy proces ještě bolestivější – přerozdělení užívání stávajících budov mezi fakultami.

Podívejme se tedy raději na problém „kdo to platí“ zevně. Stavět velkou věc dlouho je nesmírně drahé, proto se hledaly zdroje pro rychlé financování výstavby. Ty nabídla v roce 2001 Evropská investiční banka (EIB) jako svůj první projekt směřující do vzdělávací soustavy zemí bývalého socialistického bloku na základě výsledku urbanisticko-architektonické soutěže pro Univerzitní kampus Bohunice (UKB). Protože půjčka vyžadovala státní záruku, vznikl tzv. Program 233 330 „Rozvoj materiálně technické základny Masarykovy univerzity v Brně“, který byl podkladem pro zákon poskytující tuto záruku. Následně byla v květnu 2002 podepsána trojstranná smlouva mezi EIB, Českou republikou a Masarykovou univerzitou v Brně (nabyla účinnosti až v prosinci 2002). Podle ní bude do roku 2006 uveden do užívání celý nový kampus pro výše zmíněné tři fakulty v celkové hodnotě kolem 3,5 miliard Kč a zároveň budou v téže době rekonstruovány a dostavěny stávající areály v celkové hodnotě kolem 1,25 miliardy Kč. Půjčka EIB je ve výši do 95 mil. Euro a při pevné úrokové míře je splatná za 25 let s odkladem splátek jistiny do dokončení stavby. Částkou 300 mil. Kč přispívá na přípravu infrastruktury ze svého rozpočtu i město Brno.

Současný stav a potíže projektu

Největší výzvou je v takto velkém a ambiciózním záměru zoufale krátký čas vyměřený pro projektovou přípravu i vlastní realizaci staveb. I u soukromého investora, tolik nesvázaného nepřehlednou spleť zákonů a vyhlášek, totiž trvá příprava stavebního programu a projektová příprava daleko déle než samotná stavba. Celý kampus v Bohunicích je snad možné podle mínění odborníků postavit za méně než 24 měsíců od zahájení výstavby. Připravit projekt a „vysoutěžit“ dodavatele v horizontu několika let je úkol nadlidský. Už proto, že univerzita není výrobní podnik a akademičtí pracovníci nepodléhají striktní hierarchické struktuře a že je tedy obzvlášť těžké usměrňovat s projektanty racionální diskusi od architektonického řešení až po standardy a prováděcí projekty tak, aby výsledkem byly praktické a zároveň nadčasové výzkumné a výukové prostory. Zkusme se proto závěrem podívat na to, jak se s takovým úkolem potýká Masarykova univerzita.

Na obecnější úrovni Programu 233 330 je činnost uvnitř MU řízena vlastním profesionálním projektovým týmem. Rekonstrukce řeší tento

tým vlastními silami a všechny hlavní stavby se rozběhly v souladu s celkovým harmonogramem v r. 2003. Jako příklady zmiňme dostavbu posluchárnového komplexu Fakulty informatiky (slavnostní otevření II/2004), zahájení rekonstrukce budovy LF na Joštově pro potřebu Fakulty sociálních studií (k nastěhování před podzimním semestrem 2005), zahájení rekonstrukce prvních dvou objektů v areálu na Kotlářské (budoucí pavilony Geologie – k nastěhování na počátku jarního semestru 2004, rekonstrukce a dostavba zbytku areálu bude pokračovat až do konce r. 2006), dokončení rekonstrukce Morfologického centra v Bohunicích na konci r. 2003. Průběžně jsou také dolažovány náplně jednotlivých rekonstrukcí (např. areál Filozofické fakulty MU na Arne Nováka).

Pro řízení výstavby kampusu v Bohunicích se MU přidržela jednoho z osvědčených modelů pro systém řízení velkých projektů, který zahrnuje několik vcelku rovnocenných smluvních partnerů. Jen zakotvení a sladění režimu práce takových partnerů, určení činností a sestavení jejich harmonogramu trvá mnoho měsíců, často spíše roků. Tuto fázi, která samozřejmě zahrnovala několik celoevropských výběrových řízení formou veřejných obchodních soutěží podle našeho právního řádu, jsme zvládli přibližně za rok. Řízení projektu UKB je zabezpečeno tzv. projektovým manažerem, firmou Bovis Lend Lease, generálním projektantem, firmou A PLUS Brno, právními poradci, advokátní kanceláří Glatzová & Co, a projektovým týmem investora, tj. útvarem pro výstavbu UKB, který je veden ředitelem výstavby Ing. Jiřím Richterem. Složitý systém řízení v našem případě nutně vznikl za pochodu a musely do něj být začleňovány průběžně docilované výsledky. Vedení MU např. ve spolupráci s projektovým týmem MU a generálním projektantem rozhodlo o předsazení výstavby Integrovaných laboratoří biomedicínských technologií (ILBIT) jakožto první etapy výstavby, která ještě půjde napojit na stávající technickou infrastrukturu. Považuji to za významný okamžik v historii univerzity, protože integrace laboratorních vybavení bude v budoucnu nutností a my takto v předstihu budujeme něco jako interní technologický park pokrývající několik mimořádně pokrokových směrů. Pro tuto první etapu výstavby (zhruba 1/6 plochy kampusu) již máme pravomocné stavební povolení, zadávací dokumentaci pro soutěž na zhotovení stavby (kvalifikační fáze této soutěže je již za námi) si převezme 5 firem hned po potřebném schválení realizace stavby na ministerstvech. Proběhla samozřejmě i odborná diskuse o architektonickém řešení budov pro celý kampus. Současně s veřejnou zakázkou na stavbu ILBIT běží územní řízení celého bohunického areálu.

Celý kampus UKB má rezervovanou plochu 35 ha a kromě akademické části UKB, která pokryje plochu 20 ha, do něj budou směřovat i smíšené a komerční investice do bydlení pro studenty i učitele, do společenskokulturního zázemí, sportovišť a do výzkumných a vývojových institucí. Jde o projekt vskutku evropských dimenzí, kterým během příštích tří let

vznikne unikátní propojení klinických pracovišť Fakultní nemocnice Bohunice (druhá největší nemocnice v České republice), univerzitních výzkumných a výukových pracovišť v oblasti tzv. „Health Science“ (přibližně 55 tisíc m² čistých užitných ploch laboratoří, poslucháren, studijních prostor a pracoven) a pracovišť budoucích i současných komerčních partnerů pro vývoj i výzkum. Zároveň je odrazem celkového rozletu Masarykovy univerzity ve všech vědních oborech a troufám si tvrdit, že po dokončení celého programu rozvoje bude MU jednou ze skutečně evropských univerzit v tom nejlepším smyslu slova. Ještě větší výzvou ale bude naplnění podobně velkorysých cílů v personální práci, tj. při výběru a stabilizaci profesorů a docentů Masarykovy univerzity v Brně.

Akademická veřejnost je o postupu projektu průběžně informována na stránkách <http://www.muni.cz/UKB> spravovaných univerzitou a na stránkách <http://www.kampus-brno.cz> spravovaných manažerem projektu.

* Autor článku je proděkan PíF MU pro vnější vztahy a komunikaci a zmocněnec rektora pro Program 233 330.

Bacon, F., Portrét Luciena Freuda a F. Auerbacha, 1964

Muzeologie na Masarykově univerzitě po osmdesáti letech

ZBYNĚK Z. STRÁNSKÝ

Málokdo ví, že se Masarykova univerzita zapsala svým dílem do prosazování a formování muzeologie a muzeologických studií a připoutávala tím na sebe pozornost v celosvětovém měřítku.

Potřeba osvojování si osobitých poznatků a zkušeností ve vztahu k muzejnímu fenoménu se ovšem nezrodila na půdě této Alma Mater. Již v roce 1704 publikoval Daniel Wilhelm Moller explikaci společenské úlohy muzeí a v této souvislosti zdůrazňoval, že jmenované zařízení není možno vést bez odpovídající odborné kvalifikace. Pro tu požadoval nejen znalost cizích jazyků, ale především širokou orientaci jak v přírodních, tak v humanitních vědách i osvojení si specifických muzejních činností, jako je tvorba sbírek, katalogizace, konzervování, vystavování či práce s návštěvníky. V návaznosti na tyto požadavky vyslovil i názor, že muzejní práce se musí stát povoláním, osobitou profesí.

Uplynulo více než sto let, než vystoupil s podobným názorem J. G. Th. Graesse. Ten v práci *Muzeologie als Fachwissenschaft*, zveřejněné v roce 1883, vymezil požadavky na muzeologickou kvalifikaci. „Z vysokoškolského vzdělání ještě nevyplývá“, napsal, „že každý kdo absolvoval akademické studium by byl schopen převzít řízení muzea... Bohužel je i dnes v široké veřejnosti dost lidí, kteří mají velice znevažující mínění o tom, jaké schopnosti a znalosti musí muzejní pracovník mít.“

Uvědomování si významu osobité muzejní kvalifikace se však nelokalizovalo pouze na německý jazykový okruh. Obdobné tendence se projevíly také v Anglii a Francii, kde právě v roce 1882 otevřela své brány Ecole du Louvre.

Ale ani naše země nezůstaly mimo. Výrazná osobnost českého muzejnictví Kliment Čermák už v roce 1901 v článku *Výchova v muzeologii* napsal, že „již před padesáti roky J. E. Purkyně deklaroval, že přírodovědec může být vychován. I já také deklaruji, že i muzeolog může být vychován.“

Po vzniku Československé republiky se tyto snahy promítly rovněž na půdu Československého svazu muzeí. S iniciativou ke zřízení katedry muzeologie přišel Jaroslav Helfert, tehdy ředitel Moravského zemského muzea a bratr zakladatele moravské hudební vědy a její katedry na MU Vladimíra Helferta. V pražském prostředí však Jaroslav Helfert neuspěl, a tak teprve v roce 1921 se mu podařilo prosadit na formující se MU zřízení tzv. lektorátu muzejnictví; to byl ve své době průkopnic-

ký čin. Na přelomu let 1922-1923 zahájil výuku a pokračoval v ní až do zavření vysokých škol v roce 1939; po osvobození ještě přednášel v letech 1946-1948.

Po roce 1950 začal prosazovat výuku muzeologie v integraci s archeologií Jiří Neustupný, který se tehdy také habilitoval na Univerzitě Karlově pro obor archeologie se zřetelem k muzeologii; později se tato výuka realizovala i ve vztahu k etnografii, díky iniciativě Josefa Beneše.

Na brněnskou univerzitu se vrátila muzeologie v souvislosti s budováním muzeologického oddělení v Moravském muzeu po čtyřiceti letech od zřízení lektorátu, tj. v roce 1963, kdy byla zřízena externí katedra muzeologie, díky pochopení a politické pozici tehdejšího ředitele Jana Jelínka, který se stal také jejím vedoucím. Po vstupních informačních seminářích organizovaných katedrou se podařilo řediteli tehdejšího Moravského muzea za pomoci rektora univerzity prosadit otevření postgraduálního studia muzeologie. První semestry se otevřely v roce 1965 a tehdy se také uskutečnilo prvé mezinárodní muzeologické sympozium, kde katedra prezentovala pojetí a koncepci muzeologie i poslání tohoto studia. V roce 1967 se sešli na katedře vyučující muzeologie ze střední Evropy a iniciovali založení mezinárodní komise při ICOM – International Committee of Training of Personnel, jejímž prvním předsedou se stal vedoucí muzeologických studií na Univerzitě v Leicesteru, účastník brněnského zasedání – N. Raymond Singleton. První absolventi brněnského studia byli slavnostně promováni v roce 1968. Tehdy také začal vycházet teoretický sborník katedry MUZEOLOGICKÉ SEŠITY, který sehrál během své dvacetileté existence rozhodující úlohu při prosazování mezinárodní prestiže brněnské muzeologie. Sovětská okupace znemožnila realizaci připraveného mezinárodního semináře a ten se uskutečnil v okleštěné formě až v listopadu roku 1969. Katedra na něm prezentovala vlastní koncepci systému muzeologie jako oboru a jeho výukový program. Ta vzbudila pozornost v řadě evropských zemí, zejména zdůvodněním, že předmětem muzeologie nemůže být samo muzeum, protože je pouze prostředkem k osobitému kulturně-paměťovému osvovování skutečnosti. Záhy se objevily v zahraničí překlady této koncepce a brněnský příklad motivoval i vznik nových výukových center.

S nástupem tzv. konzolidace se stali vyučující i posluchači katedry muzeologie objektem nenávislné politické kampaně, zejména ze strany pražských představitelů muzejnictví. To vyvrcholilo v roce 1973, kdy výstava „Cesta muzeí“, která prezentovala v historickém kontextu úlohu i soudobé poslání muzeologie a měla reprezentovat naši zem na Generální konferenci ICOM v Dánsku, byla označena jako „kosmopolitní“, což znemožnilo nejen její prezentaci v Kodani, ale vyvolalo i lavinu politické perzekuce osob. To vše vyústilo v podřízení katedry „politickému doзору“ ze strany FF MU. V roce 1975 pak došlo k jejímu plnému začlenění do rámce fakulty. Pozitivem byl fakt, že pracoviště

dostalo vůbec prvně profesionálního, organizačního pracovníka, protože od počátku, ale i později, zajišťovali jak vědecko-výzkumnou, publikační, tak pedagogickou práci pracovníci muzeologického oddělení MU a externisté, většinou bez honorování.

I za těchto podmínek však nezaniklo muzeologické snažení. Z iniciativy této katedry se zrodila i International Committee for Museology – ICOFOM, jejímž prvním předsedou se stal Jan Jelínek a později moravský emigrant Vinoš Sofka. Bylo ironií osudu, že brněnské muzeologické snažení získalo podporu ze strany muzeologů tehdejšího SSSR a NDR, ale připojili se i představitelé obdobných snah z Maďarska, Bulharska, Rumunska a zejména tehdejší Jugoslávie, nehledě na skrývanou pomoc ze strany Rakouska, Francie a Anglie. To vedlo k přehodnocování úlohy muzeologie ze strany představitelů FF, ale i k tomu, že UNESCO dalo podnět k zřízení mezinárodní muzeologické školy. Projekt byl předložen již v roce 1983, ale první ročník International Summer School of Museology – ISSOM mohl být zahájen vzhledem k politickým obstrukcím až v roce 1986. Rok před tím vysílala televize vůbec prvně dokument profilující muzeologii; i to vyvolalo však nevoli.

Zásadní obrat nastal až po revoluci 1989. Počátkem roku 1990 byla zřízena samostatná katedra muzeologie, do statutu FF byla začleněna muzeologie jako rovnocenný obor, byl jsem pověřen vedením katedry po mnohaletém „ilegálním působení“ a nakonec přijat do stavu pracovníků MU. Bylo otevřeno řádné studium muzeologie v kreditním systému a v roce 1993 jsem se mohl řádně habilitovat pro obor muzeologie. Současně jsem byl pověřen i vedením ISSOM, která se stala součástí rektorátu MU. V roce 1994, díky pozitivnímu hodnocení ISSOM ze strany UNESCO, podepsal rektor MU s generálním ředitelem UNESCO dohodu o zřízení UNESCO Chair of Museology and the World Heritage, jejímž vedoucím se stal tehdy již švédský občan zmíněný Vinoš Sofka, který řadu let působil v UNESCO a ICOM na prosazování muzeologie. Když jsem v roce 1996 absolvoval se zdarem profesorské řízení na FF, nebyl jsem schválen vědeckou radou MU s tím, že se nejedná o akreditovaný obor.

Ale čas nestojí. A tak jsem byl nucen jako osoba v důchodovém věku opustit MU. Katedra byla začleněna do Ústavu archeologie a muzeologie jehož vedoucím se stal Vladimír Podborský, dlouholetý podporovatel věci muzeologie, který se snažil zachovat její působení. Dostal jsem několik zahraničních nabídek. Přijal jsem úkol vybudovat katedru eko-muzeologie – tj. katedru orientovanou na soudobou ekologickou a kulturní krizi – na nově se formující Univerzitě M. Bela v Banské Bystrici, kde jsem působil v letech 1997-2002.

Počátkem nového tisíciletí odešli z funkcí jak Vladimír Podborský, tak Vinoš Sofka a ISSOM i UNESCO Chair byly přiřazeny k Ústavu archeologie a muzeologie, jejímž vedoucím se stal Zdeněk Měřínský. Ten

pak počátkem roku 2003 provedl personální reorganizaci oddělení muzeologie ve snaze přispět tak k jejímu profilování a oživení.

Ale nejen čas nestojí, ani věci nezůstávají beze změn. I soudobá muzeologie a její výuka se musí měnit. Že se mění, to dokládá nejen výrazný nárůst muzeologických monografií i periodik v celosvětovém měřítku, ale i skutečnost, že dnes není kontinent, ale ani země, kde by se v té či oné formě nerealizovala muzeologická či muzeografická výuka.

Žel – a to je právě důvodem tohoto zamýšlení nad uplynulými osmdesáti lety – soudobá pozice muzeologie a její výukový profil nenasvědčují, že by se tento obor na půdě MU dále rozvíjel a prosazoval, a to ani mezinárodně, jak ukazuje nezáměr o programy ISSOM. Pozitivním momentem je jistě otevření jednooborového studia muzeologie počínaje školním rokem 2003-2004. Ale srovnáváme-li jeho program se zahraničními programy, resp. dřívějšími programy tohoto studia na FF, jsme zklamáni. Je to program v úrovni „co týden dal“. Nejde však ani tak o tento program – i když je dostatek literatury i podnětů na internetu k jeho odpovídajícímu usoustavnění – ale především o jeho dopad na profilování absolventů tohoto studia. Jakou budou mít vlastně kvalifikaci? Čím budou moci přispívat k rozvoji muzejního fenoménu? Nelze ale ani plakat nad nezáměrem o ISSOM. Zapomíná se na to, že když jsme v roce 1983-1986 začínali, byli jsme doslova jediní na světě. Dnes je situace zásadně jiná; existuje nepřehledná konkurence a s ní lze soutěžit jen s něčím zcela novým.

Není jistě lehké zabezpečit realizaci výuky muzeologie v souladu s jejím systémem, když na oddělení je jeden či dva, kdo trochu vědí, oč se vlastně jedná, nehledě k tomu, že jsou tak zatíženi administrativně-organizačními úkony, že na nějakou tvůrčí muzeologickou práci nemají ani prostor, ani čas. Ani nový program ISSOM nelze vytvářet bez rozsáhlé znalosti celosvětových trendů, k čemuž mohou jen částečně napomoci stránky na internetu. Obecně platí: katedra která si vlastním snažením nevytváří potřebnou oborovou bázi, nemůže plnit na úrovni vědecko-pedagogické úkoly univerzitního pracoviště.

Ani muzeologická výuka v našem případě se nemůže rozvíjet na úrovni, pokud nevychází z vlastní systematické vědecko-výzkumné práce, mezinárodně uplatňované publikační činnosti, cílevědomého budování dokumentačních a knižních fondů a mezinárodní výměny informací. Bylo by ovšem jednoduché dávat vinu jen pracovníkům oddělení muzeologie. Záchranou ale nejsou ani dva dosazení profesori, kteří – při vši účtě k jejich vlastním oborům – jsou v tomto směru amatéři.

Věc má podle mého soudu mnohem hlubší kořeny: souvisí s přístupem k muzeologii. Z tohoto hlediska není MU ojedinělá. Mohl bych odkázat na zkušenosti mnoha kolegů z muzeologických výukových center ve světě. Ale chyba je také na straně těch, kteří dnes v celosvětovém měřítku realizují a propagují tuto výuku. Většina stále „tančí kolem totému

muzea“ a v důsledku toho strhává tuto výuku do roviny pouhé metodiky a techniky muzejní praxe. Nedivme se pak – a týká se to i nedávno k diskusi předloženého „ICOM Curricula Guidelines for Museum Professional Development“ –, že mnohé klasické obory nepovažují takovýto přístup za odpovídající univerzitnímu studiu, natož vědní disciplíně. To je však problematika spadající do oblasti filozofie a teorie vědy. Ne mnozí se v ní orientují. Ale na půdě muzeologie se tyto přístupy uplatnily a nadále uplatňují. Vyžaduje to však věnovat pozornost nejen muzeologickým monografiím s tímto zaměřením, ale i širšímu kontextu soudobé filozofické a vědecké literatury, kde se stále hojněji objevují poznatky, které mají zásadní význam pro muzeologický přístup. Příkladem zde mohou být pojmy mem, muzealizace, virtuální realita či cyberkultura. Nevím, že by pramenné obory, které se mnohdy pasují na jediné garanty vědy v muzejní kultuře, dokázaly řešit právě tyto otázky ve vztahu k muzejní kultuře.

S naznačenou problematikou přístupu k muzeologii však souvisí i to, čemu věnoval nedávno pozornost při své profesorské inauguraci na Univerzitě v Grazu Friedrich Waidacher. Ve svém vystoupení příznačně nazvaném „Von Orchideen und Disteln: Muzeologie im Spannungsfeld zwischen Ahnungslosigkeit und Verweigerung“, (O orchidejích a bodláčích aneb muzeologie v poli napětí mezi neznalostí a odmítáním) pranýřoval to, že muzeologii hodnotí mnohdy ti, kdo o ní ani řádek nepřečetli. Sám jsem se s podobnými přístupy setkal i na půdě centrálních orgánů MU, kdy mně jedni doporučovali, abych učil „vitrinologii“ nebo spíše usiloval o profesora „muzejnictví“. Není mně známo, že by existovala „katedra školoznalectví“, která by odmítala uznat vlastní obor pedagogiky!

Myslím si – ale možná, že pro dnešek je to již zastaralý názor –, že je věcí vědecké morálky zaujímat stanovisko vůči kterémukoli oboru teprve na základě obeznámení se s jeho podstatou a neodsuzovat úsilí v tom či onom vědeckém směru, když o tom nic nevím. Je více než absurdní, když mnohé obory, které se přímo zrodily z muzeálního osvojování skutečnosti a nebyly ještě ani v embryonálním stadiu, když se již od 16. stol. formovala muzeologie, na ní dnes shlížeji zcela pohrdavě. Dokumentují to nejen připomenuté práce, ale mnohé další, o kterých „posuzovatelé“ vůbec nic nevědí. Ve světě dnes existuje obsažná muzeologická produkce, na univerzitách působí mnozí profesori muzeologie a jsou vyřazováni i muzeologové s titulem PhD.

Muzeologie již zakotvila ve světě na univerzitní půdě, ať se to již někomu líbí či nelíbí nebo ho to rozrušuje.

V konfrontaci s připomenutým vývojem muzeologie na MU by se měli odpovědní představitelé MU i FF rozhodnout, zda chtějí zabezpečit další zdárný vývoj tohoto oboru nebo o něj nemají již zájem. Ono se jistě vůbec nic nestane. Když nebude pokračovat MU, převezmou tento prapor jiní: a to se již děje.

10 let novořeckých studií na FF Masarykovy univerzity

RŮŽENA DOSTÁLOVÁ

Univerzitní výuka novořečtiny nemá v českých zemích na rozdíl od studia klasické řečtiny dlouhou tradici. Staré řečtině učil na Karlově univerzitě díky nadaci založené pražským měšťanem Janem Francem už od roku 1537 profesor Matouš Collinus z Chotěřiny, Ústav klasické filologie vznikl pak i na Masarykově univerzitě hned po jejím založení roku 1919. Obor zde byl zastoupen vynikajícími odborníky, jakými byli František Novotný, Ferdinand Stiebitz (přeložil i jednu novořeckou povídku – Magdalenu Kostase Palamase) a Jaroslav Ludvíkovský: jejich žáci dodnes na FFMU působí.

Zájem o novořečtinu sice u nás vždy vycházel především z řad klasikových filologů, omezoval se však pouze na praktické uplatnění jazyka. Novořečtině učil od roku 1922-23 například na Vysoké škole obchodní v Praze J. Šťastný (1862-1932), původně též klasický filolog. Pro absolventy tehdejších klasických gymnázií navazovala jeho výuka na znalost staré řečtiny, což bylo tím snadnější, že tehdejší oficiální podoba nové řečtiny, tzv. katharevusa, byla staré řečtině bližší než dnešní novořečtina. Profesor Šťastný už tehdy usiloval bez úspěchu o zřízení lektorátu novořečtiny v Brně a Bratislavě.

Podnětem k zahájení vysokoškolského studia novořečtiny byl až vývoj v Řecku po tamější občanské válce v letech 1946 – 1949. V té době přišlo do tehdejšího Československa 12 000 řeckých občanů, z toho 5200 dětí, jimž měla být zachována možnost vzdělávat se i v mateřském jazyce, počítalo se tedy s vysokoškolskou přípravou učitelů tohoto jazyka. Tento požadavek byl příznivě přijat profesorem Antonínem Salačem na FF UK v Praze, který se o novořečtinu a novořeckou kulturu začal zajímat v letech 1920-1928, kdy se jako člen francouzské archeologické expedice účastnil prací na Délu, Thasu, v Delfech a na Samothráce. Prvním lektorem a později docentem (tzv. státním docentem) v Praze se stal roku 1948 řecký emigrant dr. Dimitrij Papis (1907-1963), po jeho smrti pokračoval ve výuce odborný asistent Theodor Nedělka (Fotis Nedelkos), absolvent oboru historie na FF MU, a po jeho úmrtí I. Zgafas (absolvent oboru historie a archivnictví na FF UK v Praze) jako externí lektor. Knihovna docenta Papase se stala základem knihovny novořeckého oddělení v Praze.

Obor novořečtina pak existoval na FF UK do roku 1978, kdy zde většinou studovali studenti z řad „řeckých dětí“. Obor byl obnoven v kombinaci s angličtinou v letech 1988-1993. Tehdy jej vystudovalo šest studentek, z nichž jedna ukončila úspěšně i doktorandské studium a získala titul

PhD. Po roce 1993 nebyl na FF UK obor z ekonomických i personálních důvodů obnoven, zkušenosti zde při výuce získané byly však později uplatněny v Brně.

Shodou šťastných okolností se díky náhodné návštěvě profesora Jochalase, ředitele Ústavu balkánských studií v Aténách, roku 1990 v Brně a díky jeho setkání s doktorkou Ekaterini Francovou-Sgourdeou, někdejší absolventkou oboru byzantské umění na pařížské Sorbonně, a díky její iniciativě podařilo se na radu profesora Jochalase získat finanční podporu Nadace Kostase a Eleni Uranisových. Na základě této podpory vyslovil tehdejší vedoucí Ústavu klasických studií profesor Antonín Bartoněk souhlas s otevřením oboru novořečtý jazyk a literatura při Ústavu klasických studií na FF MU a svou autoritou dosáhl i akreditace tohoto oboru Ministerstvem školství a mládeže od roku 1993-94.

Koncepci oboru jsme už před jeho obnovením v Praze roku 1988 konzultovali s univerzitami, na nichž měl obor tradici (Víděň, Kolín nad Rýnem, Berlín a dvě holandské univerzity) a přizpůsobili jsme ji našim personálním možnostem. V souladu s dnešními trendy, kdy se vedle tradiční staré řečtiny jako součásti klasické filologie prosazuje obor grecistika, sledující vývoj jazyka a kultury v celé délce jejich trvání, jsme i my koncipovali obor poměrně široce. I když základem zůstává studium jazyka a literatury, poskytujeme posluchačům též důkladné seznámení s řeckou historií, základní informace o starém Řecku, o byzantologii a balkanistice, o řeckém umění, folkloru, o ortodoxii a o současných reáliích. Přednášky, které nevyžadují znalost jazyka, mohou navštěvovat i posluchači jiných oborů. Využívají toho například historikové.

Od roku 2002-2003 je obor koncipován jako strukturované studium bakalářské, magisterské a učitelské, obor získal i osmiletou akreditaci na studium doktorandské (v současné době je v něm zařazeno šest studentek v kombinovaném studiu). Bylo koncipováno i jednooborové studium, které by se na magisterském stupni v rámci mezioborové spolupráce mohlo specializovat na směr jazykovědný, kulturněhistorický a historický, případně být zařazeno do tzv. evropských studií, jak je tomu v EU nebo v USA. V letošním roce je na oboru zapsáno celkem 53 studentů, mezi nimi se objevují i příslušníci třetí generace Řeků žijících u nás a také studentky ze Slovenska, kde obor novořečtina zatím neexistuje.

Během své desetileté existence byl obor vybaven některými základními studijními pomůckami. Je to zejména Základní kurz novořečtiny (grant MŠ pro rozvoj vysokých škol), Novořecko-český slovník (2. rozšířené vydání), Dějiny Řecka (2. vydání), Dějiny Byzance (2. vydání), Byzantská vzdělanost (2. vydání). Vydání Dějin Řecka ocenilo řecké ministerstvo školství pozváním autorů publikace k týdennímu pobytu v Řecku. Do tisku je odevzdáno i 2. rozšířené a aktualizované vydání Slovníku řeckých spisovatelů. Tyto publikace připravili nebo se na jejich přípravě podíleli vyučující na oboru novořečtina.

K zkvalitnění výuky kromě finanční pomoci řeckých nadací přispělo od roku 2003–2004 vyslání kvalifikované řecké lektorky paní Chrysuly Manu řeckým ministerstvem školství na dobu 3-5 let, která kromě jazykových cvičení vede v řeckém jazyce i seminář o novořecké literatuře. Řecká strana poskytuje každoročně řadu stipendií na letní jazykové školy (Atény, Soluň) i na 1-2 semestrální studijní pobyty na řeckých univerzitách. Každoročně využívá této možnosti asi 7 studentů.

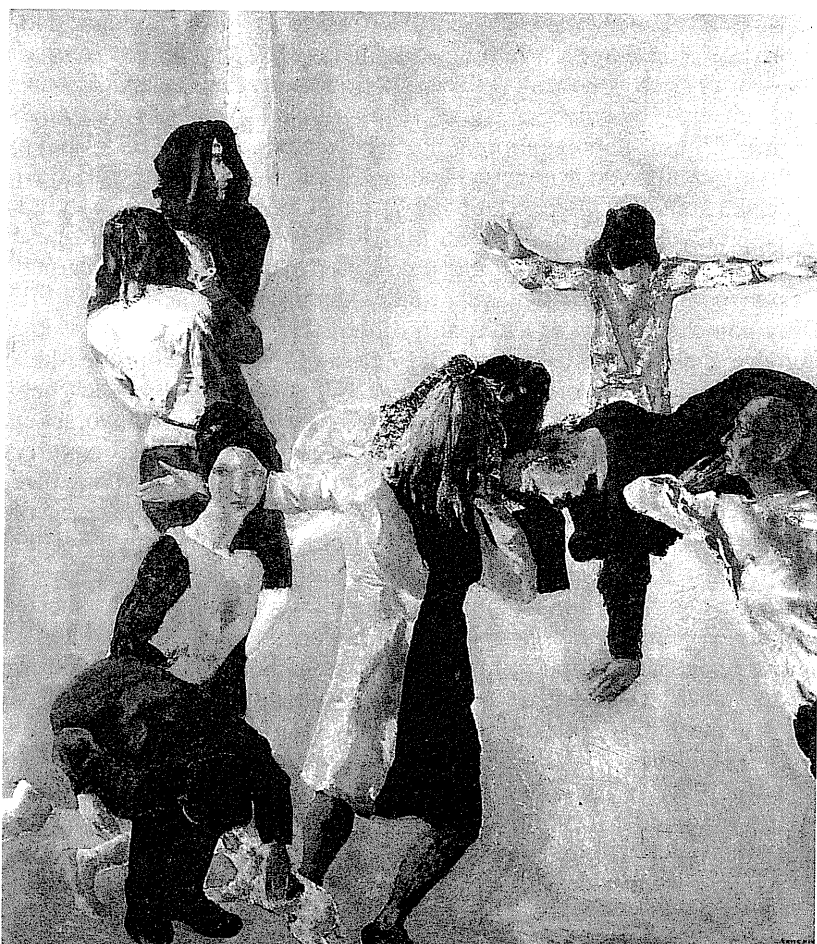
Během desetileté existence oboru se podařilo vybudovat – většinou díky řeckým knižním i peněžním darům – knihovnu o 13000 svazcích, která je stále podle možností doplňována a jež je vybavena i audiovizuální technikou. Naléhavým deziderátem zůstává pravidelný odběr vědeckých časopisů, z nichž by vyučující i studenti získávali informace o aktuálně řešených otázkách oboru. V České republice zatím neexistuje pro náš obor časopis vhodný pro výměnu, lze však doufat, že určité zlepšení přinese obnovení vydávání periodika *Byzantinoslavica*, poněvadž některé západní časopisy se věnují zároveň byzantologii a novořečtině. Zatím nahrazujeme tento nedostatek návštěvou knihovny Ústavu byzantských a novořeckých studií ve Vídni, s níž udržujeme přátelské kontakty. Do této knihovny jsme podnikli i exkurzi se studenty, stejně jako na vysokoškolská pracoviště v Bratislavě a Budapešti. Zahraniční spolupráce se uskutečňuje i přednáškovou činností na půdě České společnosti novořeckých studií, která sídlí rovněž na FF MU. Díky pomoci Rakouského ústavu pro jihovýchodní Evropu zveme každoročně k přednášce jednoho odborníka z výše uvedeného vídeňského ústavu. Společnost pořádá ročně vždy čtyři přednášky domácích nebo zahraničních odborníků, jejichž text v původním znění a v novořeckém překladu uveřejňujeme v sešitě *Přednášky České společnosti novořeckých studií*, jejichž vydávání umožňuje grant Rady vědeckých společností AV ČR. V roce 2003 vyjde již 3. sešit této řady. Grant uvedené organizace spolu s několika příspěvky z řecké strany umožnily i vydání publikace „*Řecké pašije. Osud jedné opery (korespondence N. Kazantzakise a B. Martinů)*“ ve spolupráci s Institutem B. Martinů v Praze. Z mimoškolských aktivit našich studentů je třeba připomenout pravidelnou účast v soutěži mladých překladatelů. Uvažujeme o tom, že některé zdařilé překlady z překladatelského semináře budeme publikovat v sešitech naší Společnosti.

Učitelé oboru se zúčastňují referáty mezinárodních vědeckých konferencí (r. 1995 v Aténách u příležitosti založení Evropské společnosti novořeckých studií, r. 1996 ve Frankfurtu nad Mohanem konference o řecké diaspoře, r. 2002 konference BYZNEO u příležitosti 40. výročí založení Ústavu pro byzantská a novořecká studia vídeňské univerzity, 2003 v Soluni Porada o novořeckých studiích, r. 2003 v Lipsku vědecká konference na počest odchodu profesora G. S. Henricha a profesora K. P. Matschkeho do důchodu, 2003 v Monodendri a v Budapešti konfe-

rence o řeckých politických uprchlících). Sami jsme v roce 2001 uspořádali seminář o díle Nikose Kazantzakise.

Naším nejbližším odborným úkolem je doplnění učebnice Základní kurz novořečtiny klíčem a nahrávkami na kazetách a její knižní vydání, dále sestavení malé skupiny doktorandek pro práci na revizi a dokončení rukopisu Česko-novořeckého slovníku z pozůstalosti Theodora Nedělký.

Během uplynulých 10 let se díky obětavé práci našich učitelů (převážně externistů) i některých studentů a doktorandů podařilo položit solidní základy nového oboru. Velmi naléhavým požadavkem je obsazení oboru 1-2 silami s perspektivou pro vědeckou práci a publikační činnost, které by obor na dosažených základech nejen udržely, ale i dále jej rozvíjely.

Ronovský, F., *Nehoda*, 1967

Ze současné medicíny

Genomika bakterií: možnosti, omezení a aplikace

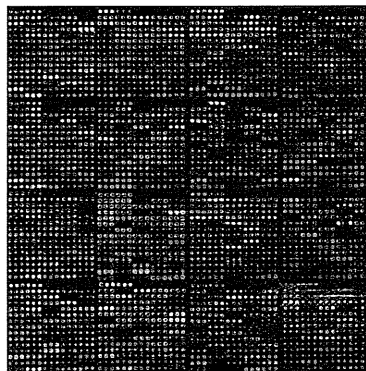
DAVID ŠMAJS

Bakteriální genomikou v nejširším slova smyslu rozumíme odvětví genetiky, které se zabývá studiem bakterií na úrovni celého jejich genomu, tedy na úrovni jejich kompletní sekvence DNA. Rozvoj bakteriální genomiky jako nástroje pro studium bakterií umožnily až pokroky v automatické sekvenaci DNA a v počítačovém zpracování sekvenčních dat. Bakteriální genomika tak – alespoň částečně – těží z projektu HUGO, z projektu sekvenace lidského genomu, který byl nastartován několik let před uveřejněním prvního bakteriálního genomu. Kompletní sekvence bakteriálního genomu (pořadí všech bází v bakteriální DNA) je jak prvním krokem genomického přístupu, tak i krokem, který nezbytně předchází použití metod dalších. Se znalostí kompletní sekvence DNA je možno využít metody funkční a komparativní genomiky. Funkční genomika se zajímá o to, jak zjistit funkci genů, o kterých zatím není nic známo, jak tyto geny fungují za změněných podmínek a jak navzájem interagují jejich genové produkty. Komparativní genomika pak srovnává genomy příbuzných bakterií, které se zpravidla liší v nějakém podstatném znaku, např. jeden kmen je virulentní a druhý nikoliv. Oba tyto základní přístupy se navzájem doplňují a překrývají: funkci genu lze odhalit na základě údajů získaných komparativní genomikou a naopak funkční genomika může upozornit na důležitý genetický rozdíl mezi kmeny. Oba přístupy přitom používají i řadu společných experimentálních přístupů.

Kromě genomové sekvenace jakožto základní metody používá genomika řadu postupů dalších. Je to analýza *in silico*, počítačové vyhodnocení získané sekvence, které se používá pro identifikaci genů, hledání homologií mezi genomy dalších bakterií, předpovědi genových funkcí, buněčné lokalizace genových produktů, identifikaci regulačních míst, promotorů, genetické „heterogenity“ na chromozomu, identifikace pohyblivých elementů v DNA, opakujících se sekvencí atp. Jak rostou naše znalosti v bakteriální genetice a genomice, zpřesňují se i počítačové algoritmy, které geny odhalují a předpovídají jejich funkce i to, jak jsou tyto geny regulovány.

Dalším významným nástrojem studia bakteriálních genomů je technika DNA čipů, která umožňuje sledování exprese (tedy funkční aktivity genů) všech genů daného organismu v jednom jediném experimentu. Podstatou metody je hybridizace DNA (Southernova hybridizace), která na rozdíl od

experimentů genetických neprobíhá pro jeden nebo několik genů, nýbrž pro všechny, ev. téměř všechny geny daného organismu. Tento pokrok umožnila miniaturizace a nově vyvinuté techniky povrchové modifikace skla, které umožňují efektivní vazbu DNA (hybridizace jednotlivých genů probíhá na kruhové ploše o průměru v řádu desetin milimetru). Celková plocha čipu (který je zpravidla „vytištěn“ na podložním mikroskopickém skle) je pak přibližně 1 cm^2 a čip obsahuje až 40.000 hybridizačních plošek (obr.1).

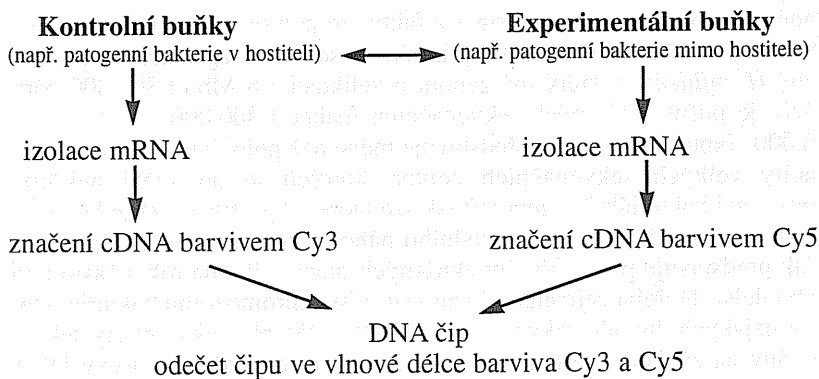

Obr. 1. DNA čip obsahující 3.600 hybridizačních ploch reprezentujících všechny geny původce syfilis, *Treponema pallidum* subsp. *pallidum*.

Tato metodika umožňuje nejen sledování změn v genové expresi bakterií žijících za různých podmínek (obr. 2), ale i rychlé srovnávání genomů blízké příbuzných bakteriálních kmenů. Navíc je možné sledovat i odezvu lidských genů v populacích buněk zasažených bakteriální infekcí a v populacích buněk zneškodňujících infekci. Předběžné výsledky potvrzují, že se během bakteriální infekce mění nejen exprese genů patogenního mikroorganismu, ale že i hostitelský organismus reaguje na invadující bakterie „zapínáním a vypínáním“ některých svých genů.

Historie bakteriální genomiky je poměrně krátká, začíná v roce 1995, kdy byla uveřejněna kompletní sekvence prvního bakteriálního genomu. Touto bakterií byl *Haemophilus influenzae*, bakterie, která způsobuje celou řadu infekčních onemocnění u člověka, od onemocnění dýchacích cest u dospělých, které doprovází primární virové onemocnění, až po závažné a život ohrožující onemocnění u dětí. Dnes je dokončeno nebo těsně před dokončením více než 200 bakteriálních genomů a další sekvenované genomy je možno brzy očekávat.

Obr. 2. Schéma hybridizačního experimentu na DNA čipu. Informační RNA (mRNA) vzniká přepisem genu a počet mRNA molekul v buňce je tak mírou funkční aktivity genu. cDNA vzniká reverzním přepisem z mRNA v podmínkách *in vitro* a její množství přesně odpovídá množství původní mRNA. Při tomto přepisu se navíc cDNA „nabarví“ vhodným fluorescenčním barvivem. Pro každou hybridizaci se odečte signál z kanálu Cy3 a Cy5 a poměr intenzity fluorescenčního záření obou kanálů představuje poměr koncentrací mRNA v kontrolních a experimentálních buňkách (a tím relativní změnu v expresi daného genu).

Jak se vlastně sekvenace bakteriálního genomu provádí? Princip dnes používané genomové sekvenace spočívá ve fragmentaci genomu na poměrně malé kousky (o délce cca 500 – 2.000 nukleotidů) a jejich klonování (namnožení) do vektorů (vektory jsou modifikované plasmidy vhodné pro klonování DNA). Tento postup se označuje jako tzv. konstrukce DNA knihovny a jednotlivé klony DNA knihovny jsou pak sekvenovány z obou konců vložené (klonované) DNA. Protože klonování jednotlivých fragmentů DNA do vektoru je náhodné, je také náhodné složení DNA knihovny z hlediska fragmentů DNA, které obsahuje. Stejně tak je i náhodné, které fragmenty DNA bakterie budou sekvenovány. Protože se klony navzájem překrývají, je třeba sekvenovat mnohem více klonů než v případě, kdy bychom znali pozici jednotlivých klonů na chromozomu bakterie. Na začátku sekvenačního projektu se odhadne, kolik sekvenačních reakcí je třeba provést, a výsledná sekvence genomu se sestavuje až po dokončení potřebného počtu sekvenačních reakcí. Z metodických důvodů je délka čtení sekvenační reakce omezena; průměrná délka čtení jedné reakce je okolo 500 nukleotidů. (Ve stadiu experimentálních zkoušek jsou už sekvenační postupy, které toto omezení nemají a které – pokud budou úspěšné – způsobí revoluci v sekvenaci nejen genomů bakteriálních, ale i genomů eukaryontních organismů.) Množství sekvenačních reakcí, které je třeba provést k sekvenaci genomu bakterie, lze odvodit z předpoklá-

dané velikosti genomu bakterie a z faktu, že pomocí náhodné sekvenace je třeba přečíst každý nukleotid přibližně desetkrát. Například pro zmiňovaný *H. influenzae*, který má genom o velikosti 1,8 Mb (1.800.000 párů bází), je počet potřebných sekvenačních reakcí $1.800.000 : 500 \times 10 = 36.000$. Tento počet reakcí představuje méně než polovinu jednodenní kapacity velkých sekvenačních center, kterých je po světě několik. Sekvenaci bakteriálního genomu tak lze teoreticky provést za jeden jediný den. Dokončovací fáze původního náhodného sekvenačního přístupu však představuje práci pro tým zkušených pracovníků na rok a často i na dobu delší. Je třeba zejména sekvenovat místa chromozomu bakterie, která z nějakých důvodů sekvenována nebyla (některé úseky nebyly sekvenovány na základě prostého statistického rozložení, některé úseky DNA mohou vést po naklonování do vektoru k produkci proteinů toxických pro bakterie použité ke konstrukci knihovny atp.). Další komplikací je sestavení jednotlivých sekvencí do správného pořadí podél chromozomu bakterie, problémy způsobují zejména opakující se identické sekvence (repetitivní sekvence), podobné sekvence vmezežené do různých částí chromozomu (inzerční sekvence), duplikované geny a úseky DNA atd.

Více než tři čtvrtiny dnes sekvenovaných bakteriálních genomů představují medicínsky významné bakterie, tzv. bakterie patogenní, které ovšem tvoří pouze nepatrnou část bakteriálních druhů žijících na Zemi. Důvody výběru jsou zřejmé – sekvenace bakteriálního genomu představuje finančně náročný projekt a je zde zřejmá snaha sekvenovat takové bakterie, u kterých se předpokládá, že by se výdaje mohly vrátit ve formě nových diagnostických postupů, vakcín anebo terapeutik. Ačkoliv většina sekvenovaných genomů jsou genomy patogenů, u celé řady genomů je motivace přece jen odlišná. U archaebakterií (mezi nimiž není zatím znám žádný bakteriální patogen) je hlavní motivací výzkumu schopnost těchto bakterií žít za extrémních podmínek (např. za vysokých teplot – i nad 100 °C, v prostředí s vysokou koncentrací solí nebo v prostředí radioaktivním). Tyto bakterie přitahují pozornost průmyslu zejména kvůli slibnému použití jejich proteinů, např. jejich enzymů – třeba pro výrobu ekologicky šetrných pracích prášků. Zajímavou bakterií v tomto ohledu je *Deinococcus radiodurans*, bakterie mimořádně odolná k ionizujícímu záření, vysušení, UV záření, oxidačním látkám atp. Oproti běžné bakterii *Escherichia coli*, je *D. radiodurans* v růstové fázi rezistentnější vůči ionizujícímu záření nejméně padesátkrát a během stacionární fáze je odolnější dokonce stokrát. Ukazuje se, že klíčem k těmto zajímavým vlastnostem je přítomnost několika genomových kopií v buňce spolu s mimořádně efektivním systémem reparace (opravy) DNA. Genom původce skvrnitého tyfu, *Rickettsia prowazekii*, byl sekvenován zejména proto, že má potenciálně nejbliže ke genomu mitochondrií, organel eukaryontních buněk. Rickettsiální genom tak nepřímo podporuje endosymbiotickou teorii, která předpokládá, že některé organely eukaryontních organismů se vyvinuly

z buněk prokaryontních. Bakteriální genomika zde úzce prorůstá s evoluční biologii a mapuje evoluční události ve vývoji živých organismů.

Velikost bakteriálních genomů kolísá v rozmezí více než jednoho řádu. Nejmenším známým genomem je genom *Mycoplasma genitalium* (tato bakterie způsobuje urogenitální infekce) o velikosti pouhých 0,6 Mb a největším sekvenovaným genomem je genom půdní bakterie fixující plynný dusík *Mesorhizobium loti* (8 Mb). Je přitom zajímavé, že velikost genomu přímo úměrně koresponduje s počtem genů dané bakterie. Je to dáno tím, že u bakterií se nesetkáváme (na rozdíl od genomů eukaryontních) s rozsáhlejšími intra- a intergenovými úseky DNA. Zdá se, že efektivita uložení genů v bakteriální DNA je společným znakem všech bakterií. Současně ještě platí, že patogenní bakterie adaptované na úzký okruh hostitelů mají nejmenší genomy. Příkladem může být genom bakterie *Treponema pallidum*, který je jen 1,1 Mb velký. Tato spirocheta způsobuje syfilis, onemocnění, které se plně manifestuje jen u člověka. Výjimky z pravidla o úzké korelaci mezi velikostí bakteriálního genomu a počtem funkčních genů znamenají, že se něco zajímavého děje s genomem dané bakterie. Relativně malý počet genů najdeme např. u *Mycobacterium leprae*, původce malomocenství, kde genom patrně prochází redukční evolucí. Tato bakterie se pravděpodobně evolučně adaptuje na jednoho hosta a ztrácí nejdříve funkční geny (hromadí mutace v nepotřebných genech) a později ztratí i samotné úseky DNA, ve kterých tyto nefunkční geny leží. Opačným příkladem je genom bakterie *Aeropyrum pernix*, jejíž genom obsahuje relativně vyšší počet genů, než by odpovídalo velikosti chromozomu. Genom této bakterie obsahuje vysoké množství zdvojených (duplikovaných) genů. To snad může souviset s tím, že tato bakterie je schopna žít za extrémních teplot (90-100 °C) v aerobních podmínkách.

Zatím nejmenší známý genom *M. genitalium* obsahuje jen 517 genů. Je zajímavé, že tento genom lze ještě experimentálně zmenšovat, aniž by tato bakterie ztratila životaschopnost za příznivých kultivačních podmínek. Odhaduje se, že minimální počet genů, které dostačují za daných laboratorních podmínek (byť velmi příznivých) k životu, je pouhých 265-350 genů. Oproti relativně malým genomům obsahují větší genomy více paralogních (příbuzných) genů a umožňují bakteriím, které je nesou, růst za širšího spektra různých podmínek okolního prostředí (umožňují více „životních stylů“).

Odhaduje se, že každý genom obsahuje 20-30 % nových genů, které se nevyskytují v žádného dalšího bakteriálního druhu; toto číslo je překvapivě konstantní u téměř každého nově sekvenovaného bakteriálního genomu a tak se někdy neformálně označuje jako „první genomický zákon“. Na základě těchto předpokladů lze odhadnout, že už teď je v databázích okolo 100.000 jedinečných bakteriálních genů a v nich je ukryto obrovské množství informace o prostředí a životě na této planetě. Přitom počet se-

kvenovaných bakterií je zcela zanedbatelný vzhledem k celkovému počtu bakterií, které se vyskytují na Zemi (např. jeden gram půdy obsahuje 5.000 – 38.000 různých druhů bakterií!). Současně se ukazuje, že genomy bakterií jsou velmi dynamické a že jsou tvořeny genetickým materiálem různého původu. Jsou doslova poskládány z kousků DNA pocházejících z nejrůznějších jiných bakterií, virů a snad i eukaryontních buněk. Tuto skutečnost vystihuje „druhý genomický zákon“, který říká, že genomy jsou mozaiky různorodého genetického materiálu.

Bakteriální genomika už začíná přinášet první výsledky. Např. pro bakterii *Helicobacter pylori* (jíž je mimochodem infikována asi polovina celosvětové lidské populace), která způsobuje řadu různých závažných onemocnění od asymptomatické gastritidy (bezpriznakového zánětu žaludku) po žaludeční vředy a karcinom žaludku, bylo prokázáno, že stupeň virulence je geneticky podmíněn, a to kmenově specifickou genovou výbavou. Podobně pro streptokoky skupiny A, které způsobují různé infekce od zánětů hrtanu až po velmi závažné invazivní onemocnění – nekrotizující fasciitidu (tyto streptokoky jsou někdy označovány jako tzv. masožravé bakterie), byl prokázán fágový (virový) horizontální přenos jako určující faktor v evoluci streptokokálních virulentních kmenů. Je přitom zajímavé, že u virulentních kmenů je detegována nejen přítomnost genů (kódujících tzv. faktory virulence) navíc oproti kmenům nevirulentním, ale také někdy zjišťujeme absenci určitých genů. Příkladem může být genom patogenní bakterie *Escherichia coli* O157:H7, způsobující epidemie průjmových onemocnění. Ve srovnání s laboratorními (nepatogenními) kmeny *E. coli*, chybí této bakterii asi 500 genů (má však asi 900 dalších genů navíc). Ukazuje se tedy, že jak geny přítomné navíc, tak i geny, které chybí ve srovnání s laboratorní *E. coli*, se mohou podílet na nárůstu virulence *Escherichia coli* O157:H7. Komparativní genomika u původce tuberkulózy, *Mycobacterium tuberculosis*, odhalila u různých kmenů způsobujících závažné plicní projevy tuberkulózy korelaci mezi sníženou schopností tvořit plicní kavítace a velikostí deletované (chybějící) chromozomální DNA. Všechny tyto případy ukazují, že schopnost bakterie vyvolávat onemocnění (virulence) je podmíněna geneticky a je metodami funkční a komparativní genomiky poměrně rychle detegovatelná. Odpověď na zásadní otázku, které genetické rozdíly jsou rozhodující pro virulenci bakterií, však ještě většinou neznáme. Navíc je tu možnost, že rozdíly (alespoň některé) mezi virulentními a nevirulentními bakteriemi nejsou primárně způsobeny nedostatkem či prezencí celých genů, ale spíše jsou způsobeny změnami mnohem jemnějšími, t.j. nukleotidovými změnami, které jsou obtížněji detegovatelné. Např. genomy bakterií *T. pallidum* ssp. *pallidum* a *T. pallidum* ssp. *pertenue*, které způsobují odlišná onemocnění (syfilis a yaws), liší se jen ve čtyřech relativně krátkých úsecích DNA (v řádu stovek nukleotidů) a asi v 500-750 nukleotidových změnách. Určení, který genetický rozdíl je rozhodující pro odlišnou

patogenezi uvedených onemocnění, je však úkol klíčový a také podstatně komplikovanější než je prostá identifikace genetických rozdílů. Je to úkol pro řadu specializovanějších genomických metod a pro klasická molekulárně-biologická zkoumání.

Jaké jsou možnosti aplikací výsledků zjištěných pomocí metod bakteriální genomiky?

První významnou aplikací je vývoj nových rychlých diagnostických testů, které jsou na základě odlišností v genetické výbavě schopny selektivně detegovat jednotlivé bakteriální kmeny, poddruhy a druhy a jejich vlastnosti (např. rezistenci a citlivost na antibiotika), a zlepšit tak odhad vývoje onemocnění a umožnit nasazení odpovídající léčby. Předpokládá se, že půjde zejména o diagnostiku založenou na technice řetězové polymerázové reakce (PCR), popř. o detekci na speciálních DNA čipech. Je tak například možné diagnostikovat odlišná onemocnění, jejichž původce nebylo možno identifikovat na základě mikroskopických a sérologických technik.

Druhou významnou aplikací genomického přístupu je vývoj vakcín. Znalost sekvence všech genů daného organismu umožňuje použít systematické klonování všech genů do rekombinantních plasmidů a jejich systematické testování na schopnost vyvolávat imunitní odpověď u infikovaných jedinců. Výsledkem takového skríningu je několik kandidátních genů, které jsou konzervované v širokém spektru patogenních kmenů a jejichž produkty vyvolávají u hostitele protektivní imunitu. Systematické testování genů původce meningitid a septikémií, *Neisseria meningitidis*, identifikovalo 5 genů kódujících proteiny s kompletní evoluční konzervací napříč spektrem virulentních kmenů a indukujících protektivní imunitu. Lze předpokládat, že v dohledné době bude vyvinuta vakcína, která bude obsahovat kombinace těchto několika proteinů (antigenů), což pomůže zabránit vzniku bakteriálních mutant rezistentních na vakcinaci. Podobné projekty jsou v běhu pro další patogeny, např. pro bakterie *T. pallidum*, *R. typhi*, *Francisella tularensis* (původce tularémie) a *Bacillus anthracis* (původce antraxu).

Třetí významnou aplikací genomického přístupu je vývoj nových terapeutik se selektivním zaměřením na nemoc vyvolávající bakterii. Tato aplikace je však vázána na identifikaci klíčových faktorů virulence, které dnes ještě nejsou povětšinou známy. Proti nim je třeba vyvinout selektivní inhibitory. Spolu s přesnou diagnostikou by tato terapie měla minimální vedlejší účinky a nenarušovala by křehkou rovnováhu komensálních bakterií v lidském těle.

Závěrem je možno shrnout, že možnosti bakteriální genomiky jsou nebyvale široké, a to i přes jistá omezení, která z nynějších metodik vyplývají. Je však zřejmé, že možné aplikace bakteriální genomiky budou výrazně stimulovat její další rozvoj. A to tím spíše, že se bakteriální genomika teprve rodí a že je na svém samém začátku.

Kultura a umění

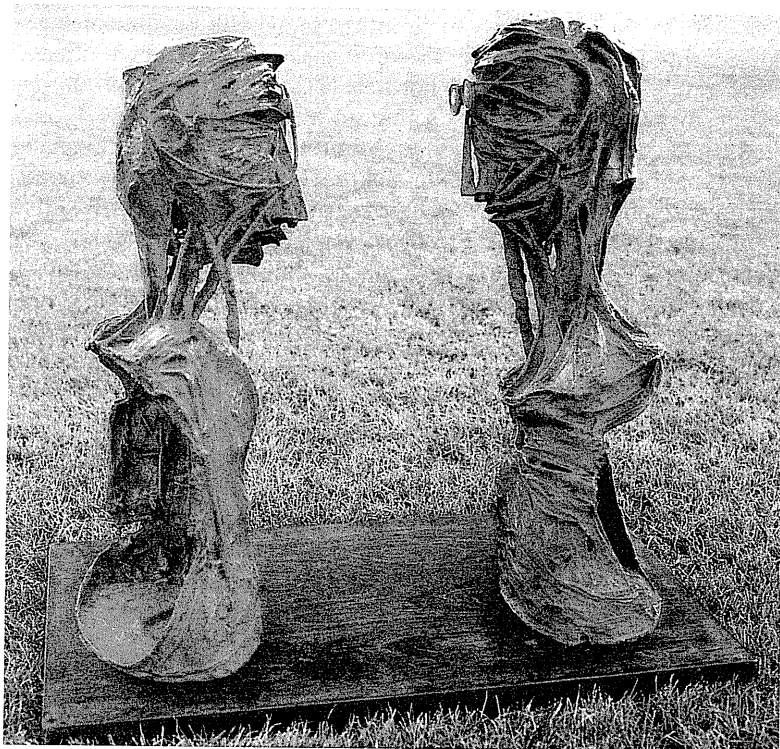
Nová figurace

JAROSLAV SEDLÁR

V šedesátých a sedmdesátých letech 20. století došlo ve výtvarném umění k návratu předmětného umění. Ten směřoval zpočátku k pop-artu a k tzv. novému realismu. Pop-art byl zaměřen na všední svět, na triviální skutečnost a upozorňoval na jednoduchost a vnitřní prázdnotu soudobé spotřební společnosti. Noví realisté kladli důraz na obecně lidskou situaci, ale také na objekt a na sociologii objektu. Umění jako by ovládla touha po těsnějším kontaktu se světem, který reprezentoval rovněž magický a narativní realismus, nový klasicismus, hyperrealismus a s nimi obnovený vztah k figurativnímu umění, které nastupovalo už v poválečném období a vrcholilo právě v šedesátých letech.

Jedním z článků pokračujícího vývoje moderního umění bylo figurativní umění, zaměřené na hledání nových výrazových prostředků, nových nemalířských nebo sochařských postupů a technik; mnohdy usilovalo jen o to najít takové způsoby tvorby, které by co neadekvátněji vyjadřovaly obsah. Pojem nová figurace se objevil v českém prostředí až koncem šedesátých let. Patrně přímým podnětem k jeho přijetí v Československu byla výstava *La Figuration narrative* v Galerii Václava Špály v Praze roku 1966. V roce 1968 reagovali na změny v politickém životě malíři vyznávající figurativní umění a první výstavu s názvem *Nová figurace* zorganizovali v červenci až srpnu roku 1969 v Mánesu v Praze a v lednu až v únoru roku 1970 v Domě umění v Brně a po více než dvaceti letech ji v roce 1993 reprizovali v Litoměřicích, Pardubicích, Brně, Opavě a Jihlavě.

Teoretická východiska nové figurace jsou blízká existenciální filozofii. Nová fi-

Nepraš K., Dialog, 1965

gurace, která není dosud přesně definovaná, nechce pouze konstatovat krizi lidských hodnot, ale chce bojovat proti pseudokonkrétnímu světu, v němž převládá pragmatismus a utilitarismus. Návraty k existenciálnímu pojetí figurálního umění po II. světové válce reprezentuje např. protagonista existenciálně pojaté figurace Alberto Giacometti, švýcarský sochař, kreslíř a malíř. Studoval v Ženevě na Umělecko-průmyslové škole (1919) a pak v ateliéru Émila Antoina Bourdella v Paříži (1922-1925), kde kromě války celý život pracoval a žil. Jeho raná díla, např. *Zwei Figuren* (Dvě figury, 1926) vykazují elementární sílu, zatím co surrealistické prostorové konstrukce, zejména *Palast um vier Uhr morgens* (Palác ve čtyři hodiny ráno, 1933) nebo *La Table* (Stůl, 1933) naznačují budoucí extrémní prodloužení jeho figur a figurálních skupin, které zcela převládlo od roku 1940. Křehkost těchto vzácných a bezútěšných „zápalek-lidí“, např. skupiny *City Square* (Náměstí, 1949), *Place* (Náměstí, 1950), Giacometti dodatečně zdůraznil kompaktním, do středu mírně propadlým soklem, na který své figury upevnil. Takto vytvořené prostorové vztahy měly pak vliv na soudobou plastiku. Giacomettiho tiché, grafickou pavučinou potažené, téměř monochromní malby a kresby, jsou rovněž nejvyšše senzibilními zobrazeními lidí ztracených v prázdném prostoru, *Sitzender Mann* (Sedící muž, 1949).

Giacomettiho objev protáhlých a tenkých figur byl naprosto ojedinělý. Trvalo zhruba deset let (od roku 1934 do konce války), než tento objev zpracoval a plně využil. Byl přesvědčen, že každý náš protějšek existuje pouze jako „přelud“ obklopený prostorem. Nacházíme ho v určitém zorném poli a je perspektivně zmenšený. To je ovšem zkušenost, kterou zaznamenalo malířství, a to už v renesanci. Giacometti ji tedy uplatnil vůbec poprvé v sochařství. A tu se vynořuje zajímavá shoda v myšlení té doby. Roku 1945 vyšla v Paříži kniha filozofa Maurice Merleau Pontyho *Fenomenologie vnímání*, ve které Merleau Ponty píše o tom, že skutečnost se v našem vnímání proměňuje naprosto konkrétně, situačně. Toho využil autor monografie o Giaco-

mettim Reinhold Hohl a upozornil na sochařovo využití zkušeností z malířství, aby označil Giacomettiho dílo pojmem „*fenomenologický realismus*“. Sám Giacometti tuto proměnu vnímání vyjádřil, když prohlásil, že umělecké dílo v „životní velikosti neexistuje“, a zmenšoval své figury až na velikost zápalek, takže ty se potom ztrácejí v dálce. O vzdálenosti Giacomettiho soch řekl Jean-Paul Sartre: „A tyto zvláštní sochy mají v sobě svoji specifickou prostorovost, svoji specifickou distanci ve vztahu k divákovi: je to, jako by prostor byl v jistém smyslu přenesen do nich.“

Avšak proč má být člověk z dálky, z perspektivy, skutečnější nežli zblízka? Jakmile Giacometti poznal, že je schopen dát distanci tvar, schematizovat ji, našel pro své archaické stojící a životu přitakající ženy a pro pavoukovitě vyschlé vykračující muže vlastní umělecký styl: distance, vzdálenost v nich vyjádřená nebyla přítom cílem jeho zájmu, ale spíše setkávání, přímost a intenzita. Proto modeloval své figury do výšky, lineárně je ztenčoval, až je před nás postavil v celé jejich vertikalitě, jako vyčouhlé, vysoké a strmé tyčky, zbavené hmotnosti, ohlodané zvnějšíku, a tak propojil blízkost s dálkou do frontální strnulosti, „která shrnuje (rezumuje) veškeré postoje k světu“, jak prohlásil Albert Camus. Vertikalita a odcizenost neznamená jen zanikání v dálce, ale vyjadřuje také symbolicky proměnu umělcova vztahu k světu. Tyto hlavy, busty a figury jako naše protějšky, zachovávají i nadále odstup, zároveň jsou však přičarovány v podobě idolů na své místo. Ztráta tělesnosti je neodmyslitelnou součástí stylu umělcových figur, právě z ní paradoxně sestávají, podobně jako u malovaného obrazu, jeho plastiky.

Giacomettiho sochy lze metaforycky přirovnat k Sartrovu existencialismu, k jeho zrušení kauzality, k idejím odcizení a samoty. Na druhé straně drobní se kontury a neostré detaily, ale i modelace doch jsou provedeny přesvědčivě živě a moderně a také jejich rozmístění necílí bezpodmínečně k izolaci, k Sartrově „vrženosti“ do prázdné existence, nýbrž k napětí mezi měřítky a exaktně proponovanými meziprostory. Někdy v nich figury stojí samozřejmě vedle

sebe bez jakéhokoliv kontaktu, jako např. v sochách nazvaných *Místo* (1948-49), *Les* (1950) nebo v projektu pro banku Chase na Manhattanu v New Yorku (*Project for the Chase Manhattan Bank in New York*, 1958). V pozdním díle je setkávání opět tělesnější, masivnější, naléhavější. V roce 1956 vznikla řada *Sedm žen pro Benátky*, suma ženských typů mezi krajně zašpičatělými tyčkovitými figurami a širokoramennými, širokobokými matkami-bohyněmi, do kterých Giacometti jako by vložil namísto vnějšíkové distance expresivitu. Také pozdější busty (*Diego, Annette, Elie, Lotar*) nechávají za sebou extrémní napětí mezi vzdáleností a blízkostí a vracejí se ke klidnější a vyrovnané siluetě respektující proporce mezi tělem, krkem a hlavou. Vizionářský zůstal pouze pohled strnule upřených očí, které jako by s vypětím posledních sil hleděly do skutečnosti.

Škola vychovala osaměle Giacomettiho, a přestože vedle něho vyrostlo tolik nových sochařů, byl to on, kdo dodal plastice v poválečném období základy nového vidění. Dostal se do opozice ke kubismu a nahradil jeho racionální systém senzi bilním vnímáním, věděním a konkrétní zkušeností, jak to vyjádřil, když řekl: „Místo toho, abych věděl, že kostka má šest stran, zobrazuji čtyři její strany, které vidím.“ Je zajímavé, že právě z tohoto jeho výroku odvozovala své estetické krédo až do sedmdesátých let 20. století ještě minimalistická a postminimalistická plastika.

Ostatní sochaři pouze doplňují tuto zvláštní existenciálně zaměřenou plastiku dílčími příspěvky nebo pod vlivem surrealismu ji odvádějí úplně jinam. Francouzská sochařka Germaine Richierová proměňuje po roce 1940 ohlasy Giacomettiho sochařství v ohrožené a hrozivé kreatury a monstra, *The Devil with Claws* (Dábel s drápy, 1952) nebo v perzoniřice přírody *La Tempête* (Bouře, 1948). Její proděravělé, virtuózně zpracované bronzy plné zlomů, trhlin mají humanistický obsah, upadají však příliš často do fatalisticko apokalyptické symboliky a neaktuální bizarnosti, podobně jako figurativní výtvořy jinak hlavního představitel e informelu v Německu, malíř e Bernarda Schultze, například *Bezhlavý ma-*

nekýn (1967), *Kadaver-Paar* (Pár mrtvol, 1979), z drátů, textilií, plastiku a olejových barev, které rovněž posilují morbiditu a rozklad ve fantastickém tanci strašidel. Z trýznivého surrealistického dědictví vyrůstají ostnaté a agresivní konstrukce bylin Američanů Theodora Roszaka, Herberta Ferbera, Seymoura Liptona.

Zdá se, že figurativní sochařství existenciálně orientované ovlivnil anglický sochař Henry Moore, a to především formálně. Téměř všichni z tzv. pomoorovské generace od něho do svých soch převzali v poměru k tělu malé hlavy, spíše jen modely hlav, jak je už kdysi z tzv. krejčovských panen odvodil Giorgio de Chirico. Angličtí sochaři po Moorovi – Kenneth Armitage, Reg Butler, Lynn Chadwick, kteří patří k frustrovanému pokolení ovládanému *geometrií strachu* (Herbert Read), nasazují svým sochám scvrklé hlavy a hmyzí nohy a vřlačují podoby lidí do nafouknutých krovek. Za svůj úspěch vděčí hlavně uměleckořemeslné stylizaci svých soch v duchu doby a odvážné působícím metodám železných konstrukcí. Od šedesátých let se sotva dostali nad eklektický proud. Vedle nich nejsilnější působí ještě dodnes trojrozměrné koláže na způsob robotů jednoho z hlavních představitelů pop-artu Eduarda Paolozziho; ty přebírají vorticistické tradice strojových lidí, rozhranců, poškozenců, zničenců. Je to především druhé období Paolozziho tvorby, nazývané kritiky magickým nebo fantastickým obdobím, obdobím strojových idolů nebo také periódu robotů. Přestože trvalo jen krátce (1960-1962), je nejzajímavější a právě ta díla, která Paolozzi tehdy vytvořil, lze počítat k nové figuraci. Proti předcházející tvůřící periódě znamenala proměnu formy. Znamé jsou realizace *Věž pro Mondriana* a *Kubánský biskup*. Jedná se většinou o masivní a těžké plastiky zhotovené z aluminiových nebo bronzových částí, pestře polychromované a jasně rozlišené. Svou tíží připomínají obrovské lisy nebo frézy, některé také brány nebo věže dětských stavebnic, jež byly přeneseny do monumentálních rozměrů. Cílem umělcovy tvorby byla konfrontace diváka se strojovou civilizací.

Giacometti je v moderním sochařství ojedinělý. Přesto se vedle něho objevil ve

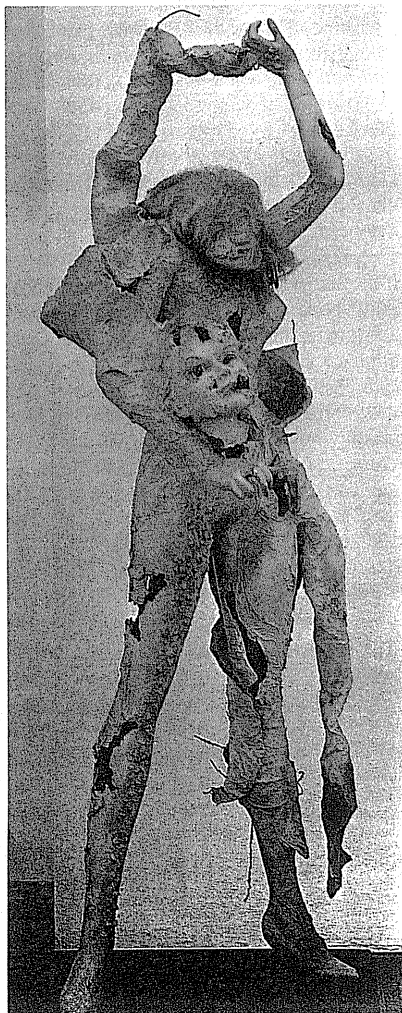

40. a 50. letech 20. století ještě jeden pozoruhodný umělec, v jistém slova smyslu jakýsi jeho antipod, rakouský kamenosochař Fritz Wotruba. Jako by doplňoval Giacomettiho senzibilní plastiku neporušenosti sochy v kameni, jako by budoval baštu nebo katedrálu lidské trvalosti v prostoru. Už od počátku 30. let vytvářel blokovité figury z kamene a jimi přenášel na další generace stylizovanou lidskou postavu svých předchůdců André Deraina a Constantina Brancusiho. Respektoval přitom klasickou sochařskou statuárnost, kterou spojoval s archaickými formami, aby dospěl kolem roku 1943 ve švýcarském exilu k naprosto osobitým hranatým blokům, které pravidelně vršil na sebe. Ve 40. letech ještě rozšířil kamenné sochy o bronzové, měkce modelované a pružnou energií naplněné konkávní a kloubovité stěly cylindrického zaoblení, doplněné o dřívka a o velkorysý člankování. Od 50. let vytvářel kamenné nebo bronzové dynamické sestavy zachycující *Stání, Chůzi, Sezení, Ležení*. Figury se různě nakláněly, aby byly organičtější, živější, aniž by ovšem ztratily cokoliv ze své gravitací determinované kamenné pevnosti a statiky přírodní zakotvenosti. To vedlo v 60. letech opět k návratu kubistického rytmu architektonického založení, které skládá skulptury do vertikálních vrstev.

Mezi pop-artem a novou figurací stojí nepochybně dílo francouzské sochařky Niki de Saint Phalle, která v USA absolvovala klášterní výchovu a po návratu do Evropy (1961) vstoupila do skupiny Nouveaux Réalistes. K nové figuraci ji řadí stylově např. moorovsky malé hlavy. Slavnou se stala především svými radostnými, pestře pomalovanými ženskými bytostmi z polyesteru, které pod názvem *Nana* (Galerie Iolas, Paris, 1965), *Černá Nana* (Museum Ludwig, Köln, 1968-69) apod. začala vytvářet od roku 1965. Zobrazují ženu ve všech možných projevech, stojící, sedící, ležící, stojící na hlavě, hrající míčové hry a tancující. Sochařka se jimi snaží uvést diváka do radostné euforie: „Vidím je jako poselkyně nového matriarchálního světa. Reprezentují nezávislé, dobré, dávající a šťastné matky.“ Niki de Saint Phalle „neodděluje nikdy ženskou stránku od mužské.

Má velkou radost z toho, když obě strany smíří tím, že je v určitém okamžiku určí a přidělí jim patřičné místo. Tak zůstává věrna svému nepřízpůsobivému rebelantství, aniž by se nechala zlákat feminismem, který chtěl jejího díla zneužít pro své cíle.“ (P. Hulten)

Četné práce vznikly ve spolupráci s druhým manželem, Jeanem Tinguelym, který

Schultze, B., Bezhlavý monelitor, 1967

zemřel roku 1991. V roce 1966 s ním a se švédským umělcem Per Olafem Ultredtem vytvořila ležící průchozí obrovskou Nanu nazvanou *Hon* (švédsky *Ona*) pro velkou vstupní halu Moderna Museet ve Stockholmu, která zve návštěvníky do svého nitra. Tam se nalézají hrací automaty, zlaté rybky a jiné zábavné věci. „Hon je velkolepá figura matky, která přijímá všechny lidi, aby jim nabídlá neobyčejný zážitek radosti.“ (Niki de Saint Phalle)

Roku 1979 začala společně s manželem uskutečňovat svůj životní sen – vytvořit *Zahradu Tarot* v Caravichio v Toskánsku. Dokončila ji až v roce 1993 do podoby magické zahrady, ve které nalezneme 22 zčásti průchozích a zčásti obytných skulptur, které slouží tajuplným hrám. P. Hulthen je označil za „pomníky radostem ze života a dobrým silám ve světě“.

Nezvyklé plastické koncepce vytvářel francouzský sochař Jean Robert Ipoustéguy. Zabýval se od 40. let sakrálními freskami a sklomalbami a v roce 1949 se obrátil výhradně k sochařství. Po abstraktních počátcích postupně přešel k figuraci a sestavoval velkoformátové scénické skulptury-krajiny, plastiky ze železa, dřeva, mramoru, hlíny, sádry, bronzu, *Země* (1962). Jsou hladké, téměř věrně zobrazují lidskou figuru, obvykle narušenou nečekaným zásahem. V roce 1968 výstavou dvaceti soch reagoval na pařížské květnové demonstrace proti konzumní společnosti. V obecnější rovině symbolizují vzpuru mladé generace proti zastaralým institucím a autoritám, a to smrtí otce, prezidenta, papeže, ministra, zkrátka představitele nejvyšší moci a neomylnosti. Uprostřed hlav otců zobrazil postavu syna zbavujícího se okovů – symbol generačního konfliktu. Jako protiklad a symbol nové formy revoluce, která má přinést lidem svobodu, zobrazil ve vedlejších sousoší zcela naturalisticky narození.

K existencialisticky pojaté figuraci vedle Alberta Giacomettiho řadíme anglického malíře Francise Bacona a zčásti snad i Francouze Bernarda Buffeta, člena anti-abstraktní skupiny umělců nazvané *L'homme Témoin* nebo Francise Grubera. Právě oni zobrazovali nově lidskou figuru, nositele zápasů a bídy moderního člověka.

Francis Bacon, narozený 1909 v Dublinu, který odešel v mládí z domova, aby již trvale žil a tvořil až do smrti (1992) v Londýně, zpočátku pracoval jako interiérový architekt, ale už roku 1929 začal jako samouk malovat deformované postavy, a to pod vlivem Pabla Picasa a kolem roku 1930 i pod vlivem surrealistů (stejně jako jeho krajan Graham Sutherland). V roce 1942 zničil většinu svých obrazů a znovu začal malovat až roku 1944. Důležité bylo, že 1933 namaloval obraz *Ukřížování* a studie k němu opět v době, kdy se k malování vrátil, tedy v roce 1944. K *Ukřížování* byl údajně inspirován dílem německého malíře 16. století Mathiase Grünewalda (Mathis Gothart Neithart nebo Nithart), jeho zkroutenými údy Krista na Isenheimském oltáři. Téma, které nechápal nábožensky, protože nebyl věřící, se stalo v jeho díle klíčovým. Vrátil se k němu několikrát, ještě například v roce 1962. Z něho vyšel i při malování nejvýznamnějšího obrazu nezaměnitelného osobního stylu nazvaného *Painting* (Malba, 1946, dnes Museum of Modern Art, New York), který stojí na počátku umělcovy nové stylistické fáze. Dalším inspiračním zdrojem byly Eizenštejnovy filmy, zvláště pak sekvence z oděšských schodů z filmu *Křižník Potěmkin*, s křičící ošetřovatelkou. Většina jeho obrazů vznikla podle fotografií nebo filmů, které měl doma. Využíváním fotografií jako předloh pro své malby se stal průkopníkem pop-artu. Podle fotografií namaloval celý cyklus křičících hlav a podle fotosérií pohybových studií lidí a zvířat Edwarda Muybridge od roku 1950 cyklus obrazů zvířat v chůzi, běhu, skoku apod., podněceny návštěvou Krugerova parku v jižní Africe.

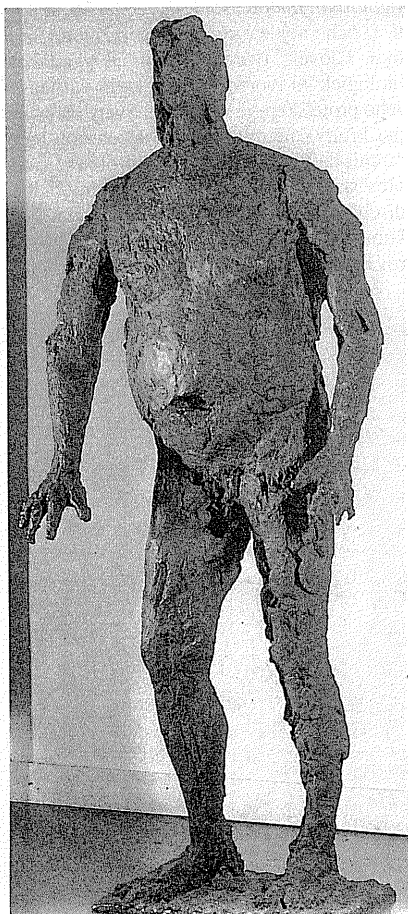
Z Eizenštejnova filmu si vypůjčil do obrazu *Painting* (Malba) křičící ústa pro postavu řečníka v černé sutaně, která je v podobě analogie ukřížování a zabíjení zasazená pod vykuchané a rozřezané (ukřížované) dobytče, pod kterým sedí jako pod baldachýnem. Vždy do hluboce vzrušovaly snímky z jatek a syrového masa; cítil z nich smrt, kterou asocioval s ukřížováním. Z postavy vyzařuje hrůza, strach a křik. Figura je výrazně deformovaná a rozrušená. Malíř přitom použil jednoduchý a prostý způsob

malby, kterou provedl na plátně bez podkladu, tenkými nátery barev, takže obraz působí dojmem neobvyklé jednoduchosti a přímosti. Jím dosáhl mezinárodní proslulosti jako nejvýznamnější reprezentant vizionářského malířství naplněného existenciálním strachem ze smrti a beznaděje. Jeho figury jsou většinou uzavřeny do prázdných prostorů vymezených zábradlím nebo do ulit podobných klecím, jsou zkroucené, zpitvověné a zdeformované. Malíř navíc rozmýval kontury postav, fyziognomii deformoval a překrýval plochami barev. Jednotlivost v jeho obrazech ztratila význam, individuální bylo zaměnitelné. Byl to zraněný život, zraněná skutečnost. Umělec je zaklínal malířskými prostředky a přitom tvrdil, že svými obrazy sleduje ryze estetické cíle, protože téma jeho prací, ohrožení člověka, je tak jednoznačné, že nepotřebuje žádné komentáře. Nicméně později o obrazu prohlásil: „Je to jeden z mála obrazů, které jsem schopen dělat v opilosti. Věřím že pití mi pomáhá být trochu svobodnější.“

Obraz *Painting* (Malba, 1971, Ludwigo-vo muzeum v Kolíně nad Rýnem) provedl ještě jednou jako druhou verzi. Nicméně i z ní vyznačuje brutalita a zabíjení první verze. Je zde opět postava sedící pod rozřezaným dobytčetem, nyní však již mírněji vyhlížející, s deštníkem nad hlavou, v městském vycházkovém obleku. Tvář už není deformována křivými ústy, zato je rozmazaná jako na rozostřené fotografii. Figura jako by visela v prostoru. Zábradlí, které ji obklopuje, izolaci muže ještě podtrhuje. Na rozdíl od původního obrazu zde nacházíme studenou barevnost a v zjednodušeném pozadí kompoziční napětí, které nyní vyzvedá pohyb figury.

Film *Křížník Potěmkin stál i u prvního Portrétu papeže Inocence X.* (1949), namalovaného podle fotografie obrazu španělského malíře 17. století Diega Velázquezé, který Bacon v originálu nikdy neviděl. Podnikl několik cest do Tangeru v Maroku, avšak za svého římského pobytu odmítl jít se podívat na originál portrétu papeže Innocence X. do Palazzo Doria Pamphilli. Roku 1953 namaloval dosud největší cyklus studií papeže (8 obrazů), jež začínají vážným a klidným postojem a končí v konvul-

zivní hysterii. 1955 vytvořil sérii studií podle sádrového odlitku masky *W. Blakea*, 1956 osm obrazů inspirovaných *V. van Goghem*, kterého chápal jako izolovaného umělce a bratra v duchu, i když se později od svých variací o Goghovi distancoval. Ze silně barevných obrazů, provedených expresivní gestikou, je to především třetí studie, která ukazuje osamělého malíře *Vincenta na cestě do práce* jako strašidelnou stínovou bytost, jakoby v rozkladu, pod ochranou stromů, před lesknoucím se světlem v krajíně, neklidnou a těkovou, sotva ještě poznatelné tváře.

Richierová, G., Bouře, 1948

Portrét papeže Inocence X. byl prvním obrazem zdeformovaných a do sebe schoulených mužských postav a první z osmi podobizen papežů, které maloval podle fotografií. Byl přesvědčen o tom, že textura malovaného obrazu působí příměji a intenzivněji než fotografie, a proto má v umění přednost, protože lépe vyjádří ohrožený život, deformovanou skutečnost. Základním Baconovým pocitem je každodenní hrůza ze smrti. Přitahovaly ho jatky, lékařské knihy a fotografie z denního tisku, ale i obrazy Hieronyma Bosche, Heinricha Füßliho a Vincenta van Gogha. V tomto duchu byl Bacon vzorem pro psychologizující figurativní malbu osmdesátých let 20. století. U něho nejde o sociální nebo životní kritiku. Člověk, tvůrce hodnot, je vystřídan biologickým tvorem formovaným vášněmi. Jeho protějškem je kardinál a Svätý otec hájící kruté a nemilosrdně společenskou hierarchii na úkor individua. Tyto obrazy jsou přes skvělé estetické kvality a mimořádně disciplinovaný formální řád dobovými dokumenty velké důraznosti, přesného pozorování a nesmírné síly představivosti, pra-

menem tvůrčího procesu. Bacon nemoralizuje, jeho vědomé zřeknutí se komentované výpovědi a záměrně „lidského významu“ se vrací na jedné straně k věcnosti bez frází, na druhé straně k odmítnutí všeho anekdotického. Poškozený (ohrožený) život, poškozená skutečnost jsou zaklínány ryze uměleckými prostředky. Hrůza a děs, zničené a ničící, zneuctěný člověk a vypasené zvíře nebyly předvedeny dosud se zlověstnější tvrdostí; nejen svět obrazů, i skutečnost je křehká. Úzkosti, které dostávají na obrazech tvar a podobu, jsou našimi vlastními úzkostmi a byly úzkostmi také malířovými. Pomocí obrazů zaklínal historické i současné osobnosti, své přátele i sebe, opět s rozmazanými konturami, se zpřitořenými nebo zastíněnými fyziognomiemi. V nich Bacon, který je stejně doma v horním jako v dolním patře, říká vždy pravdu. Jeho dílo je proniknuté antropocentrickým humanismem, jak to vyjádřil i slovně, když řekl: „Jestliže jsme ještě lidskými bytostmi, pak platí hlavní zájem nám samým, potom snad zvířatům a pak krajinám. Z tohoto hlediska jsou papežové i sám ukřižovaný Kristus našimi současníky. Pokud neexistují nové mýty, musíme starou, dále každou tradovanou religiozitu, stále znova interpretovat.“

Na druhé straně, i když používá klasickou malířskou techniku, jeho způsob malby je fotografický. Pracuje s rozostřeným obrazem, s prvky fotomontáže, s expresivní a symbolickou barvou, soustředí se na detail, na momentky. Deformací tvaru a zkratkou iluzivního prostoru zůstává klasickým malířem. Důležité bylo, že nepodleh módním směrům a zůstal věrný figurálnímu malířství. Lze ho proto označit za nejvýznamnějšího realistu mezi moderními umělci a je možné na něho vztáhnout větu, kterou o Picassovi vyřkl Franz Kafka: „V křivém zrcadle umění objevil skutečný svět.“

Baconovi byl blízký svými spíše existenciálními postoji, vyprovokovanými osudy emigranta a vyjádřenými v jeho obrazech, než malířsky a formálně, Lucien Freud – vnuk Sigmunda Freuda. Bacon namaloval jeho portrét. Luciena Freuda, podobně jako Bacona, zajímal především člověk, jeho fyziognomie, jeho tělo – ať mužské nebo ženské. Protože odmítl pracovat

Raysse M., Ona, 1962

s profesionálními modely, maloval pouze lidi, ke kterým měl osobní vztah, především svoji dceru, protože ta, jak říkal se *nemusí před ničím stydět*.

V nové figuraci kromě existenciálních postojů existuje ještě snaha po bezprostředním styku s realitou. Výrazem tohoto úsilí jsou tzv. antropometrie, jak je v sochařství představuje Američan George Segal a v malířství Francouz Yves Klein. Segal, zařazovaný ovšem spíše do pop-artu, vytvářel úděsné sádrové odlitky živých lidských těl při různých činnostech a zasazoval je do reálného prostředí. Nachází-li se takový odlietek mimo hlavní osu pohledu, buď nevěrohodná sádra dojem živé lidské bytosti. Nejde však o barokní verismus, proto nejsou antropometrie polychromovány.

Ze skupiny nových realistů, založené ve Francii roku 1960 kritikem Pierrem Restanym, nepochybně mezi nové figuralisty jednou částí své tvorby náleží nejpозoruhodnější osobnost francouzského nového realismu Yves Klein. Svě dílo založil na realistické intuici podle zásady, že novému světu odpovídá nový člověk. Na úsvitu druhé průmyslové revoluce směřujeme podle Kleina k novému humanismu. Pierre Restany o něm prohlásil: „Změny, kterými prochází lidský rod, zasahují především oblast senzibility, citění, vnímání“. Prvním prostředkem, jehož užil Klein k tomu, aby dal hmotnou podobu senzibilním intuicím vymykajícím se kontrole rozumu, byla barva. Barva je jednak realitou, ustaluje se v ní obraz, který stvořil tvůrce ve svém vědomí, a navíc má schopnost působit na naši smyslovost, provokuje nás nebo nás okouzluje, vybízí k přemýšlení nebo ke snění; řečeno Kleinovými slovy „prosycuje nás“. Tato myšlenka se stala základem jeho monochromie. Soustředil se na ultramarínovou modř IKB (International Klein Blue), kterou si dal roku 1957 patentovat a která se mu stala výtvarným nositelem emocí a vyjádřením kosmu. Užíval ovšem i zlatou barvu v podobě fólií, méně pak červenou nebo růžovou.

Roku 1960, když se stal členem skupiny Nouveaux Réalistes, přešel k tzv. *antropometriím*. Termín vymyslel zcela spontánně Pierre Restany dne 23. února 1960, kdy Klein poprvé otiskl na papír nahý ženský

akt pomalovaný modrou barvou. Těmito tzv. *živými štětcí* chtěl umělec integrovat do obrazu vitalitu lidského těla a původnost své tvůrčí představitivosti, *ANT 130* (Antropometrie 130, 1960), *ANT 63* (Antropometrie 63, 1961) *Suaire* (Rubáš, 1962). Posledním Kleinovým odkazem v rovině nové figurace je série přímých sádrových odlitků *Blue Venus* (Modrá Venuše, 1962), včetně reliéfních portrétů, z nichž kromě modrého portréту jeho nejbližšího přítele (*Fernandez Arman na zlatém pozadí*) zůstala série bohužel nedokončena. Klein chtěl ve svém díle pomoci nových materiálů, způsobí a prostředků zachytit změny, které nastaly ve vnímání člověka kosmického věku.

Jiným významným představitelem francouzské nové, ale též narativní figurace je Jacques Monory. V mnohém navazoval na surrealistickou tradici, byl však důsledný ve svém zaujetí současným životem v jeho různých podobách. Jako většina umělců patřících k nové figuraci používal také Monory chladnou a neosobní malířskou techniku působící dojemem fotografie. Aby zdůraznil, že předměty v jeho obrazech jsou symboly skutečnosti, maloval je většinou jednou, nejčastěji modrou, barvou a přes téměř fotografickou věrnost docíloval snového, až neskutečného charakteru malby. Podobný cíl jako monochromie jeho obrazů má i zvětšené měřítko předmětů, naklonění pohledových úhlů, rozčlenění plochy do několika fází jako na filmovém pásu nebo relativizace iluzivního prostoru obrazu konfrontací se skutečnými předměty, kombinací plátna se zrcadlem nebo otvory po stělech. Použití různých prvků je vždy odůvodněno přesným záměrem, není samoúčelné. Do tohoto prostředí pak Monory maluje události, které se ho plně dotýkají, osoby, které zná a miluje. Lyrická a melancholická forma jeho obrazů je vždy vyrovnána dramatickostí. Jeho tvorba není výrazem intimních citových vztahů, ale zrcadlem dnešního nelítostně krutého světa. Na společenskou brutalitu reagoval obrazy násilí, které završil v roce 1968 sérií zobrazující vraždy. Obětí většinou neznámého vraha bývá anonymní muž, jindy sám autor nebo dav prchající zděšeně před kulkami neznámého střelce. Někdy zůstávají na ob-

raze jen krvavé stopy a otvory po střelách jako němě svědecký zločin. Na posledním z obrazů této série *Mord Nr. 10/1* (Vražda č. 10/1, 1968) vidíme pouze rozstřílené zrcadlo a nohu prchajícího vraha, obětí se stává v tom zrcadle divák sám. Oběťmi dnešní civilizace, která je schopna nejhorších zločinů, jsme podle Monoryho všichni.

Další francouzský umělec, který ovšem jen jednou částí svého díla přispěl k rozvoji nové figurace, byl Martial Raysse, další člen skupiny Nouveaux Réalistes. V roce 1969 dokonce vystavoval v Národní galerii v Praze. Patří především k tzv. asamblážistům, blízkým americkému pop-artu, a to hromaděním konzumních výrobků z výkladních skříní obchodních domů a ze světa reklamy. K nové figuraci se přiklonil patrně výstavou v amsterdamském Stedelijk muzeu v roce 1962, kde vystavil environment nazvaný *Raysse beach*. Nebyla to pláž, ale bazén s nafukovacími předměty a fotografiemi plavkyň v životní velikosti, opatřený poprvé neonovými světly, která použil jako pulzující neonové plastiky např. také v Praze v díle nazvaném *Zahrada srdcí*. Yves Klein ho inspiroval k využití zářivých barev, které rozprašoval na fotografii a na vyřezávané figury nebo siluety, jak ukazuje obraz *Elle* (Ona, 1962), s vyřezanou fotografií na pozadí fluoreskující červeně. Vlasy jsou zeleně a obličej modře nepravidelně přestříkány sprejem. Barevnost je optimistická. Soudobá kritika ho označila za hlasatele mýtu štěstí a krásy, za umělce, který s aseptickou precizností vytěsnil ze svého díla smrt a rozklad a který se pohybuje v prostředí snu a iluze, hledá ztracený ráj, který nikdy neexistoval a ve kterém je všechno umělé – umělé světlo, umělé barvy, umělé květiny i umělé ženy.

Rovněž Itálie přispěla k upřesnění obrysu nové figurace. Byl to na prvním místě Leonardo Cremonini, který ve svých obrazech využíval tradiční olejomalbu a perspektivní zkratky jako vzdálený ohlas díla renesančního malíře Andrey Mantegny. Lidskou postavu zobrazoval ve spánku, při nejrůznějších činnostech, při probouzení, při hře, tedy v akci, podobně jako Monory. Důležité ovšem je to, že mezi postavami nebo i mezi objekty hledal vztahy, které dokonce připomenou práci filmového režiséra

Michelangela Antonioniho. V mnoha případech jako by se v jeho obrazech zastavil čas, jako by došlo k psychickému napětí, z kterého vyzařuje úzkost a osudovost. Jde rovněž o zachycení existenciálních pocitů, které nalezneme v obrazech opuštěných dětských pokojů s převrnutými židlemi a roztrhanými panenkami jako symboly neznámých tragédií. Jsou to svědectví o ohrožené době, v šedesátých letech stupňovaná atomovým nebezpečím. To podtrhují i některé vnější znaky, stékající barva, připomínající surrealismus, nebo geometrické panely jako odlesk abstrakce.

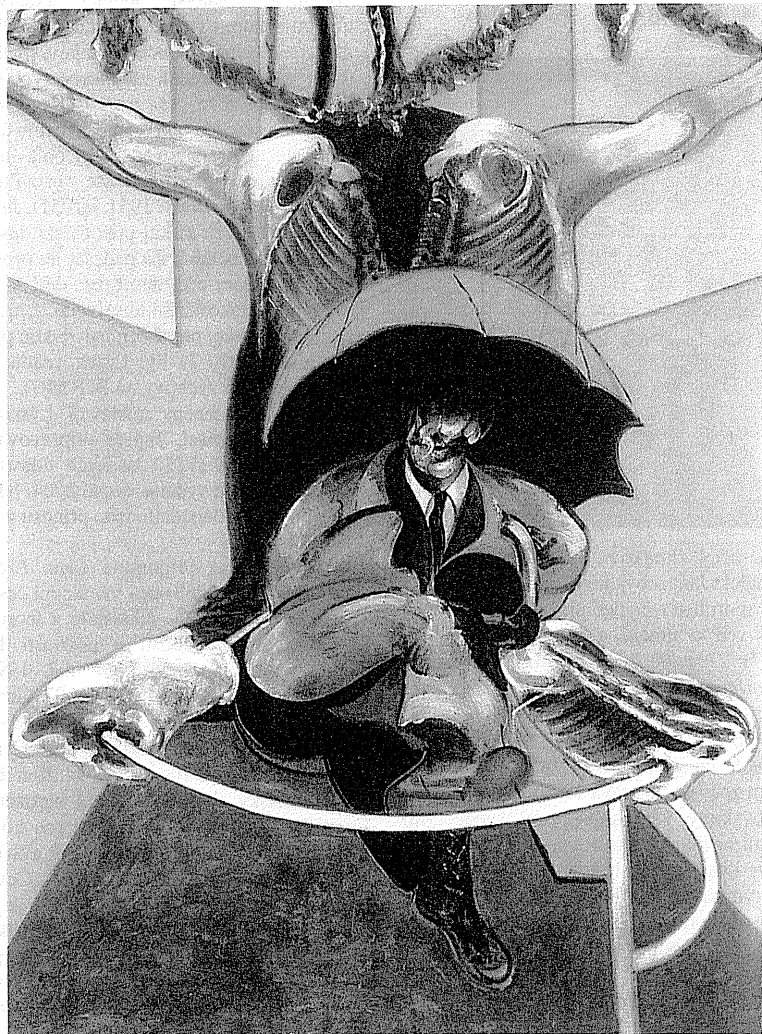
Ani láska není v jeho díle krásná, jako ostatně život člověka vůbec. Skutečnou a nelichotivou podobu lidí, zejména žen, odhalují zrcadla, která na rozdíl od Monoryho nejsou skutečná, nýbrž namalovaná na plátně a svými reflexy problematizují obrazový prostor a tím i skutečnost.

Pomineme-li protagonisty narativní figurace, do které jsou zařazováni Eduardo Arroyo, Antonio Recalcati, Öyvind Fahlström, Bernard Rancillac, Hervé Télémaque a mnozí další, pak k nové figuraci můžeme přidat ještě Antonia Seguiho a zejména Michelangela Pistoletta. Pistoletto vtahoval diváky do svých uměleckých kompozic tak, že zpodoboval figury v životních velikostech, zevšeobecňoval je a odosobňoval. Staly se archetypy osamělosti, trpnými účastníky událostí, do kterých se dostaly, byly izolovány od svého okolí, a jak ukazuje například koláž *Stranická schůze číslo 2* (1965), byly zobrazeny jako individuality nezávislé jedna na druhé, takže to vypadá, jako by existovaly ve vakuu. „Smyslem a cílem umění zrcadlových obrazů bylo přivést umění až na pokraj života,“ prohlásil Pistoletto.

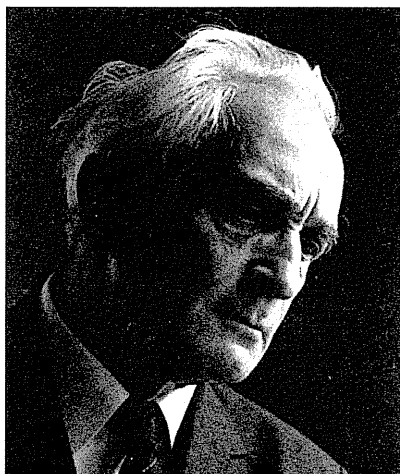
Někteří kritici vyhrazují pojem nová figurace pouze evropskému umění a podobné tendence v Americe nazývají pop-artem. Jiní však pojmem pop-art rozumějí určitý druh neodadaismu, který vychází z městského folkloru. Pop-art považují jen za východisko nové figurace. Americké umění je rozhodně něco víc než jen neodadaismus, řeší podobnou problematiku jako evropské umění, nicméně tvoří samostatnou kapitolu v dějinném kontextu šedesátých let 20. století.

Z českých umělců nové figurace můžeme připomenout ty, kteří jsou k nové figuraci kritiky a historiky umění přiřazováni nebo se objevili na jejich výstavách. Jsou to Jiří Balcar, Vladimír Jarcovják, Jiří Kolář, Jitka a Květa Válovy, Olga Čechová, Vladimír Janoušek, Věra Janoušková, Adriana Šimotová, Eva Kmentová, Valerián Karoušek, Oldřich Kulhánek, Naděžda Plíšková, Otakar Slavík, Peter Orišek, Petra Orišek-

ková, Jan Krejčí, Alena Kučerová, surrealismem a dadaismem ovlivnění Karel Nepraš a Rudolf Němec, čelný představitel Jiří Načeradský, částečně i Olbram Zoubek, někdy Jiří Sopko, Jiří Anderle, Rudolf Volráb, Jaroslava Pešicová, Jan Hendrych, Karel Pauzer, Hana Purkrábková, Jan Severa a František Ronovský, Kurt Gebauer. Můžeme je zařadit ovšem také jinam.

Bacon, F., Malba, II. verze 1971

Významné osobnosti naší univerzity**Prof. PhDr.
František Lýsek, DrSc.
– sto let profesora
Masarykovy univerzity****(2. 5. 1904 Ostrava-Proskovice –
16. 1. 1977 Brno)**

Usečný, zkratkovitý, ale i obrazně bohatý dialekt Janáčkova kraje dýchá ve vzpomínkách sbormistra, hudebního pedagoga, doktora věd o umění a folkloristy (1904 – 1977): „*I. máje jsem se narodil, nečekáný, netoužený – byl jsem desátý. Ráno mi banda českých muzikantů zahrála. Právě přišli do dědimy, do Proskovic. A kapelník prý říkal, že budu muzikant*“ (F. Lýsek, *Život s dětským zpěvem*, Ostrava 1990).

Lýskovy vzpomínky jsou svědectvím nesmírné houževnatosti i prudké změny stylu ve dvacátém století. Duši navždy zůstal českým kantorem. Láska k dětem mu byla po celý život filtrem, jímž nechával prostupovat nové podněty své sbormistrovské práce, a později inspirovala i postupy při jeho vědeckém zkoumání a objevech o vývoji a psychice dítěte. Za všechny knihy lze uvest alespoň *Cantus choralis infantium*

(1968), *Vox liberorum* (1976) a sérii sborníků z mezinárodních konferencí *Vokální podnět a reakce žáka*, které se v šedesátých a sedmdesátých letech zabývaly touto problematikou z aspektu teorie interpretace.

S *Jistebnickými zpěváčky* (1929 – 1938) František Lýsek položil základy nového pojetí dětského sborového zpěvu jako plnohodnotné estetické kategorie vedle sborového zpěvu dospělých. Profesor Lýsek byl přesvědčen, že především jedinci vyspělých citů jsou schopni i velkých činů. V hudbě, jejíž nejpřirozenější součástí je zpěv, spatřoval nezbytný prostředek všeobecné výchovy člověka. A protože „*vše nejlepší se začíná rozvíjet ve věku dětském*“, snažil se tuto činnost i náležitě propagovat. Velký ohlas měly jeho přímé rozhlasové relace s nácivkem lidových písní (v letech 1931 – 1951). Ještě ve třicátých letech získal přes tři sta následovníků z řad učitelů. Za padesát let prošlo Lýskovými sbory přes deset tisíc dětí a přibyli i jeho vysokoškolští absolventi, z nichž mnozí byli získáni pro sbormistrovskou práci (v letech 1950-71 byl Lýsek vedoucím katedry hudební výchovy na PdF MU).

Dosud nedoceněny zůstávají Lýskovy sběry lidových písní. Teprve připravovaná edice jeho sběrů (1250 lašských lidových písní), která bude vydána v roce 2004, bude dodatečným zhodnocením jeho přínosu v této oblasti.

Lýskův odkaz připomíná *Cena Františka Lýska* (zal. 1988) pro vynikající české sbormistry, interprety, skladatele a teoretiky. O rozvoj hudebnosti a zpěvnosti dětí usiluje *Lýskův nadační fond* (zal. 1994) a *Společnost Františka Lýska* (2003), instituce založené zpěváčky Lýskových sborů. Jejich sídlo je na ZŠ Kotlářská ul. v Brně, kde byl Lýskem v roce 1945 založen Brněnský dětský sbor. Sté výročí narozenin Františka Lýska bylo podnětem pro komplex akcí v Ostravě, Poodří, Baťově a Brně. Byly začleněny do projektu MK „Česká hudba 2004“ (www.mkrccr.cz) a podílí se na něm spolupracovníci, absolventi a muzikologové UP Olomouc, z FF a PdF Masarykovy a Ostravské a zvláště bývalí zpěváčci Lýskova Brněnského dětského sboru (1945-1977).

A. BUREŠOVÁ

„Česká hudba 2004“ – sté výročí narození sbormistra

Univ. prof. PhDr. František Lýsek, DrSc.

(2. 5. 1904 Ostrava – 16. 1. 1977 Brno)

Dětské sborově pěvecké umění – živý odkaz zakladatelského díla F. Lýska

BRNO

30. 4. **Tisková konference** 10,00 hod.
Vzpomínka u čestného hrobu (ústřední hřbitov 12,00 hod.).
14. 5. **BAŤOV – slavnostní koncert**

OSTRAVA

2. 5. **Rodiště Ostrava-Proskovice** (Pamětní relief na škole, zal. 1904)
- 24.-25. 5. **Mezinárodní vědecké sympozium** (PdF Ostravské univerzity)
„Tvůrčí interpretační a vědecký odkaz Františka Lýska a estetický fenomén dětské sborově pěvecké umění“. Odhalení busty F. L. (Institut uměleckých studií Ostravské univerzity)
- Festival „Poodří F. Lýska“** (květen – září):
„Náves **Jistebnických zpěváků**“
(na počest zakladatelského činu dětského sboru v letech 1929-1938). Položení základního kamene v Jistebníku
Folklorní soubor Ondřejnica s repertoárem sbírky zápisů F. Lýska
Lašské písně (Janáčkovy Hukvaldy, červen).
Stará Ves nad Ondřejnicí, Petřvald aj.

BRNO

- 15.-20. 6. **Mezinárodní festival dětských pěveckých sborů**
(pod záštitou ministra kultury ČR Pavla Dostála)
15. 6. **Zahajovací koncert** 10,00 hod.
Výstava „Dětské sborově pěvecké umění“
- 16.-18. 6. **„Děti dětem“** – výměnné koncerty sborů se sbory v ČR
19. 6. **Sympozium Tvůrčí sbormistrovská dílna**
„Horizonty dětské sborově pěvecké interpretace“
Slavnostní večer: Koncert s udělením Ceny F. Lýska za r. 2003
„**Slet zpěváků**“ (Besední dům, 17,00 hod.)

Společnost Františka Lýska – Lysek Society a Lýskův nadační fond – Lysek Foundation
Adresa: ZŠ Kotlářská 4, 602 00, zskotlar@sky.cz, tel. 541211795 Brno, CZ

Jak je to jinde ve světě

Akutní problémy kanadského zdravotnictví

DUŠAN SOUDEK

Kanaďané pokládají za své právo mít neziskové univerzální zdravotnictví ve formě národního pojištění MEDICARE. Před třemi léty jsem shrnul některé problémy, částečně shodné i pro státy s univerzálním zdravotnictvím: stárnoucí populace, dražší vybavení. Ovšem od té doby se vynořilo více problémů, které bych nyní mohl shrnout. Návrhem na reformu zdravotnictví byl pověřen bývalý premiér Saskatchewanu Romanow a jeho komise; návrh byl publikován loni. Zdejší zdravotnictví je založeno na praktickém lékaři (family physician), který zná své pacienty a případně je distribuje k specialistům. Praktiků je však akutní nedostatek, někteří odešli do USA a je o ně tahanice mezi provinciemi a městy. Teď jsou přijímáni i absolventi cizích univerzit (23%), což bylo dříve nevíтанé. Nyní je i akutní nedostatek ošetřovatelů a techniků obsluhujících přístroje. Dlouhodobé řešení je ve snaze přenést více povinností na zdravotníky, školit víc lékařů zde a přijímat i cizí absolventy. Zde je 2,1/1000 (poměr lékařů/obyvatel). Každý sedmý Kanaďan (4,3 mil.) nemá dnes svého praktika, protože praktikové nepřijímají nové pacienty. V případě potřeby musí se lidé obrátit buď na pohotovost v nemocnici, nebo volat číslo 911, jiná možnost je užít novinky „walk-in-clinic“. Tam má skupina lékařů rozděleny služby po 24 hod. Specialisté většinou nepřijímají nedoporučené pacienty. Existuje velmi dlouhé čekání na elektivní chirurgické operace. Tato nouzová řešení mají přirozeně nevýhody: hodiny čekání na pohotovost (jsou i případy, že pacient zemřel během šestihodinového čekání), nemají tam předchozí historii pacienta, takže dochází k opěťovaným vyšetřením a duplikaci léků. Pokud některý praktik přijímá nové pacienty, pak přednostně odmítá pacienty vyžadující vysokou péči, tj. staré, chronické a těžké. My zde naštěstí máme svého prakti-

ka; odcházející nás „předal“ nástupci. Já mám vynikajícího kardiologa původem z Tichomořských ostrovů – vidí mě jednou za rok.

Kanadský lékař na bázi „free-for-service“ měl roku 2001 příjem průměrně 219000 dolarů, praktik 188000 dolarů, specialista 256000 dolarů, nejvyšší plat měli urologové a oftalmologové. Z příjmu si lékař platí zařízení, nájem, pomocné síly (=asi 1/3 příjmu), zůstane tedy mu zůstane 120-185000 dolarů. Jsou tu však i jiné faktory: časově omezená práce, „block funding“ = fixní obnos za skupinu pacientů, bonus za práci na venkově, „capitation“ = maximum vyšetřovaných pacientů; za větší počet se plat snižuje; někdo pracuje i za fixní mzdu („salaried“).

Recept platný v Ontariu musí mít podpis ontarijského lékaře. V Kanadě jsou léky levnější než v USA, protože tu lze legálně prodávat identické léky vyrobené mimo monopol výrobce, pod jiným jménem; např. acetylsalicylová kyselina je mnohem levnější než Aspirin Bayer. Proto zvláště penzistům z USA se vyplatí odejet do Kanady pro léky, zvláště při výhodném kurzu měny; existují prý celé autobusové výpravy penzistů. Léky na recept vyžadují i podpis zdejšího lékaře. Pojištění kanadských lékařů proti žalobám za chybné léčení se nevztahuje na případné žaloby v USA, proto lékařské organizace varují před takovými podpisy bez vyšetření pacienta.

Kromě SARS se v Kanadě objevil WNV (West Nile Virus). Z Afriky, kde byl objeven roku 1937, dostal se na americký kontinent buďto ptákem zaneseným větrem, nebo v zásilce klecových ptáků. Je to nemoc ptáků, hlavně vran a špačků, ale také koní, přenašena komáry. Lidé po bodnutí infikovaným komárem projevují příznaky chřipky většinou však nemoc přechodí bez závažných příznaků. Úmrtnost, především u starých a zeslabených lidí je jako u SARS 5 %. Mrtvé vrány a jiní ptáci byli nalezeni i v okolí Kingstonu, takže pro tuto oblast je nutno počítat v letošní letní sezoně s přítomností WNV. Ochrana lidí je chránit se pokud možno před komáry a jejich bodnutími. Loni bylo infikováno v Kanadě asi 1000 lidí, letos se očekává daleko více případů.

Zdravotnictví Kanady postižené už dřívějšími nedostatky – ještě navíc snížením výdajů na zdravotnictví v Ontariu současnou konzervativní provinciální vládou – by

se jen obtížně mohlo vyrovnávat s jednou, neřku-li dvěma epidemiemi, o kterých se zmiňují.

Dojmy z Istanbulu

VRATISLAV KADLEC

Istanbul je v mnohém ohledu zvláštní město. Už ta jeho poloha. Je to jediné město na světě, které se rozkládá na dvou kontinentech – evropském a asijském. Rozděleno Bosporským průlivem leží zároveň na spojnicí tří moří: Středozemního, Marmarského a Černého. A pak je tu ještě jeho bohatá a pestrá historie spojená s jeho různými jmény.

Někdy v 7. stol. př. n. l. založili peloponežští Řekové na břehu Bosporu osadu pro obchod obilím z oblasti Černého moře zvanou Byzantion. Obchod vzkvétal a Byzantion (Byzanc) se stala významným střediskem východní části Římské říše; později jí dala dokonce své jméno a po rozdělení Římské říše se stala hlavním městem této její východní části. Když pak císař Konstantin r. 324 n.l. znovu říši sjednotil, přejmenoval Byzanc na Nova Roma (Nový Řím) a udělal z ní hlavní město. Po jeho smrti byla pak Nova Roma na jeho počest přejmenována na Konstantinopol. V následujícím tisíciletí plným nepokojů a vpádů Peršanů, Avarů, Arabů, Bulharů, Křičáků a nakonec Turků bylo město několikrát zpusťeno, znovu vybudováno a fungovalo jako hlavní město příslušné etnie. U Slovanů a speciálně v češtině se pro toto město ujal název Cařihrad (odvozeno zřejmě od „císařovo“ nebo „císařské sídlo“). Konečně v r. 1453 Mohamed II. Konstantinopol dobyl a udělal z něj hlavní město Osmánské říše pod názvem Istanbul (utvořeno zřejmě z řeckého „eis ten polin“ vysloveného turecky jako „is tin bolin“, což znamená asi tolik jako „k městu“ nebo „do města“). Istanbul pak zůstal hlavním městem Turecka až do r. 1923, kdy Kemal paša (první turecký prezident, zvaný také Atatürk – „otec Turků“) udělal z politických důvodů hlavním městem Ankaru. Istanbul

však zůstal dodnes největším městem Turecka (9 mil. obyv.), a jak Turci říkají, také jeho „tajným“ hlavním městem. Vraťme se však zase do současnosti.

Když se blížíte k Istanbulu po moři, voní se před vámi panorama města ovládaného mešitami (kostely) s kupolemi a štíhlými minarety (věžemi). Údajně je těch mešit v Istanbulu přes 3000 a jsou jedním z důvodů, proč se říká, že Istanbul je „bránou k orientu“. Vzhledem k významnému postavení, které náboženství v politickém životě Turecka dodnes má, byly nám při prohlídce města jako první prezentovány právě ony mešity. Aniž bych se chtěl dotýkat náboženského citění Turků nebo islamistů vůbec, co se týká mešit, musím říct, že když jste viděli jednu, viděli jste všechny. Je to dáno tím, že mohamedánské náboženství nezná žádné svate, žádné anděly a odmítá, ba přímo zakazuje zobrazovat náboženské výjevy a zejména ne boha – Allaha. Proto jsou islámské kostely-mešity až na velikost zvenčí i vevnitř všechny stejné. Uvnitř je to prázdná místnost bez jakýchkoliv ozdob, vyložená koberci. Výjimku tvoří jenom okna opatřená barevnými ornamenty a sem tam jsou na stěnách nebo oknech citáty z koránu (arabským písmem). Zvenčí pak jsou u každé mešity studny nebo vodovody a žláby s tekoucí vodou, protože podle příkázání si každý mohamedán, než vstoupí do mešity, musí umýt tvář a nohy. My, jako cizinci a nevěřící, jsme se nemuseli umývat, zato ale jsme se museli přezout do jakéhosi druhu papučí, anebo chodit v punčochách a ženy musely mít šátky na hlavě. Každá mešita má nejméně jednu věž (minaret), ze které svolává muezín věřící k modlitbě. Dříve tak činili osobně, ale jak jsme se na vlastní oči a uši přesvědčili, jsou dnes na většinu minaretů připevněny ampli-

ony, ze kterých se z magnetofonových pásků line příslušný apel. Obvyčejně má každá mešita 4 minarety podle čtyř příkázání, která musí každý věřící zachovávat. Výjimku tvoří mešita sultána Ahmeta neboli „modrá mešita“ (protože je obložena azurově modrými kachličkami), která má z neznámého důvodu 6 minaretů a je největší mešitou města.

Ze všech těch kostelů nás nejvíce zaujala stavba zvaná Hagia Sofia neboli „chrám Boží moudrosti“. Turci mu říkají Aya Sofya neboli „svatá moudrost“. Je to stavba stará 1400 let. Dal ji postavit byzantský císař Justinian v 6. stol. n. l. jako křesťanský kostel. Po dobytí Cařihradu jej Turci přeměnili na mešitu tím, že zvenčí přistavěli 4 minarety a vevnitř odstranili všechny sochy, obrazy a přetřeli nástěnné malby; v kupoli pak zavěsili 6 obrovských černých tzv. medailonů se zlatými arabskými nápisy. Vcelku ovšem neubrali stavbě nic na její velikolepé a mohutné důstojnosti a krásě. Od roku 1934 udělali z tohoto kostela muzeum, obnovili, co se dalo, tj. některé fresky a mozaiky z křesťanského období, ale nechali tam také islámské vlivy, např. ty černé medailony. Stavba ohromuje nejen svou velikostí a estetikou, ale také stářím a zachovalostí. Když uvážíme, kolik přežila válek, požárů, zemětřesení a jiných pohrom, měla by být přiřazena jako osmý div světa k těm sedmi předešlým.

Turecko je země plná protikladů, protichůdných tendencí a rozporů. Tak především je tu rozpor mezi městem a venkovem. Zatímco města se stále více evropeizují, tj. modernizují se a civilizují, zůstává venkov jak ve výrobní technice, tak hlavně v duchovní oblasti pod vlivem středověce pojatého islámského náboženství pozadu. Názorně jsou tyto rozdíly patrné např. na školství a na postavení ženy ve společnosti. Zatímco ve městech je už zavedena povinná školní docházka, převládá na venkově analfabetismus, zejména u značné části ženského obyvatelstva. Zatímco ve městech (a zejména v Istanbulu) uvidíte mnoho žen evropsky oblečených a emancipačně vystupujících, na venkově převažují stále ještě ženy zahalené až po kotníky v černých hábitech, s šátky na hlavě, kráčející tři kroky

za mužem nebo nejstarším synem. Měst je ovšem v Turecku stále ještě poměrně málo, takže většina obyvatelstva žije v poměrně zaostalých poměrech.

Turci neprodělali průmyslovou revoluci ani období osvícenství a národního obrození, takže ve své většině nemají ani uvědomělý proletariát, ani pravé kapitalisty. V důsledku toho neznají a nemají ani správný a potřebný poměr k práci. Tyto skutečnosti se odrážejí v životě Istanbulu v tom, že tam vidíte velmi málo výrobních podniků, továrních komínů a fabrik, zato ale plno obchodů, obchůdků a bazarů. Hlavní zájem Turků se soustřeďuje na obchodování, smlouvání a prodávání všeho možného i nemožného. Jakmile jsme se objevili na ulici jako poznatelná skupina cizinců, byli jsme okamžitě obleženi a doprovázeni rojem Turků, kteří nabízeli všechno, od pohlednic a knížek o Istanbulu přes hodinky, fotoaparáty, brýle, trička až k turbanům, kaftanům, koberecům a dokonce i zlatu. A samozřejmě předpokládají, že budete smlouvat. To prostě patří k rituálu. Kdybyste to neučinili, budou vás považovat za naivního hlupáčka a nebudou mít z prodeje žádnou radost. Samozřejmě že takovému prodáváči s podobným chováním a jednáním najdete i v některých jiných evropských městech, ale nikde to nebude mít tu intenzitu a nádech orientu jako tady. Na druhé straně zase najdete v Istanbulu, a to na asijském břehu, honosné bulváry vybavené všemi atributy západní civilizace: od přepychových restaurací až k MacDonaldu, od Diora až k Marks & Spencer. A tady nepotkáte žádné pouliční prodáváče. Zřejmě tu mají zakázaný přístup a tento zákaz respektují dobrovolně, protože jsme tu neviděli žádnou policii nebo pořádkovou službu, která by jim v jejich počínání bránila. Tato část města stojí svou výstavbou, pojetím a rytmem života proti starému městu. Po „bráně k orientu“ ani památky; zatímco ve starém městě ten orient bije přímo do očí nejenom bazary, ale celým způsobem života. Ten se odehrává totiž z velké části na veřejnosti, venku, kde muži sedí na chodnících před svými obydlími a popíjejí černou kávu (pověstného „turka“), kde normální silniční doprava není možná, protože na ulicích je vy-

staveno zboží a pohybuje se neustále množstvím lidí, takže autem, ba ani motorkou neprojedete. V určitých částech starého města se nedoporučuje cizincům pohybovat se ani ve dne, natož potom v noci.

Rozporuplnost Istanbulu lze dokumentovat také na jeho architektuře. Za architektonickou perlu platí Topkapı. Je to konglomerát palácových budov, které dal v 15. stol. vybudovat Mohamed II. jako sultánské sídlo. Jeho následníci převzali tento objekt v jeho funkci a doplnili dalšími budovami. Dnes jsou z nich muzea. Popsat jejich architekturu, vybavení a poklady by vyžadovalo další články. Nejlepší je podívat se tam.

Vedle už zmíněných výstavných bulvárů a stěsnaných uliček starého města lze na evropském břehu Bosporu vidět honosné paláce a budovy stavěné v klasickém stylu konce 19. a začátku 20. století, dnes obývané většinou vládními úřady a tureckou honorací. Na protějším (asijském) břehu najdete další zvláštnost Istanbulu, totiž dřevěné letní vily. Nejsou to žádné sruby nebo chaty, ale skutečně domy, obyčejně jednopatrové, postavené z opracovaného dřeva, k neroze-

znání od domů zděných, protože jsou omalovány. Jejich prodejní cena se dnes pohybuje v milionových dolarových částkách. Ze stavebního hlediska jsou ještě zajímavé oba mosty, kterými je překlenut Bosporus. Aby nebránily lodní dopravě, jsou zavěšeny ve výši 64 metrů nad hladinou moře. Jeden na řetězech a druhý na 58 cm silných drátech. Přes oba je normální automobilový provoz, dokonce bez poplatků.

Nakonec ještě jeden dobrý tip. Žádný pilný turista by neměl opomenout navštívit islámské muzeum, kde se dozvíte mnohé o historii kočovných turkotatarských kmenů před jejich trvalým usídlením na maloasijském poloostrově, jakož i o islámském umění.

Samozřejmě že čtyřdenní pobyt v Istanbulu, byť spojený s intenzivní prohlídkovou činností, z vás ještě neudělá experta na Turecko, ba ani ne na Istanbul. Přece však získáte takto určitý obraz o problémech tohoto státu, který vehementně usiluje o vstup do Evropské unie. A v tomto smyslu bychom se ve vlastním zájmu měli o Turecko informovat. Návštěva Istanbulu je k tomu první krok.

Redakci Universitas došlo

ANNUAL REPORT. Masaryk University in Brno 2002

České a slovenské odborné práce o jiho-východní Evropě. Bibliografie za léta 1991 - 2000, Brno 2003

Česko-slovenská historická ročenka 2002. Masarykova univerzita v Brně, 2002

Jan Fírbas ve vzpomínkách. Spisy MU v Brně, Filozofická fakulta. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku. X. ročník. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Interní kardiologická klinika FN Brno-Bohunice. Ročenka 2002. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Litteraria Humanitas. XII. Filozofická fakulta. Ústav slavistiky. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Média a realita. Sborník prací Katedry mediálních studií a žurnalistiky FSS MU Brno. ed.: Jaromír Volek, Václav Štětka. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Nové poznatky v kinantropologickém výzkumu. Soubor referátů ze semináře pořádaného 15. 11. 2002 na Fakultě sportovních studií MU v Brně. Masarykova univerzita v Brně, 2003

O prevenci ve stomatologii. Symposium Brno 26. 9.- 27. 9. 2003. Masarykova univerzita v Brně, 2003

PLANT REPRODUCTION: FROM MENDEL TO MOLECULAR BIOLOGY. September 1 - 3, 2003 Brno. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Politické strany ve střední a východní Evropě. Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích. P. Fiala, J. Holzer, M. Strmiska a kol. Masarykova univerzita v Brně, 2002

Jak to vidím já

Etické aspekty a mýty v hodnocení vědecké práce

VLADIMÍR SPOUSTA

Motto: *Opakem vědění není ignorance, nýbrž podvod a klam.*

Při rozvažování o hodnocení vědecké práce si zasluhuje naši pozornost i etika jejího hodnocení – profesní, stavovská etika. Je obecně známo, že dohodnutá pravidla usměrňující jednání a chování vědeckých pracovníků a upravující vztahy k ostatním členům vědecké společnosti nejsou vždy respektována. O tom, kdy a jak byly porušeny regule seriózního vědeckého bádání, existuje řada dokladů. Na některé případy poukazuje např. biolog Dušan Soudek ve svém příspěvku *O patologii vědy* (Universitas, 1993, č. 4, s. 52-56). Otevřenou otázkou však stále zůstává, jakými nástroji a pomocí jakých mechanismů by bylo možno odkrývat projevy netického chování vědce a jak je dokazovat a dokázané sankcionovat.

Pochybování se ve 20. století stává všepohlcující „černou dírou“ a převažujícím stavem lidské bytosti. Dříve respektované jistoty se nám rozpadají v rukou. Etické citění české společnosti je v současné době v krizi, dochází ke stále výraznějšímu pragmatickému vyprazdňování etična. Otázky mravnosti se staly jen předmětem úvah etiků a filozofů, v každodenním reálném životě stále větší počet lidí přestává morální principy respektovat. Jsme si vědomi toho, že funkci etických kodexů není možno přeceňovat, protože určité základní otázky a principy vzájemného soužití „pouze“ pojmenovávají a zužují pole jejich možné hodnotové dezinterpretace. Zdá se, že dnes již nikdo nedbá zjištění, k němuž došel asi před 2500 let Kchung-fu-c' (Konfucius), tvůrce jednoho z nejstarších učení o uspořádání vztahů mezi jednotlivcem a společností: „*Šlechtný muž (tün-c') činí základem své činnosti spravedlnost a uvádí ji do souladu s principy správného chování (li). Nemůže se dívat na to, co odporuje principům, nemůže slyšet to, co odporuje zásadám... Má tužby, ale není nenasytný. Je hrdý, nikoli však domýšlivý.*“ V každé společnosti a v každé době se ovšem najdou lidé, pro něž je v určité situaci „chomout“ etických norem natolik neúnosný, že se z něho snaží vyvléknout. Nejinak je tomu i v naší soudobé společnosti, vědeckou komunitu nevyjímaje.

Zneklidněn některými praktikami, které se udomácnily (nejen) v českém vědeckém světě, předkládám – *sine ira et studio* – skromný pokus o jejich analýzu. Přivedly mě k tomu dvě skutečnosti. První se týká způ-

sobu, jak se v současné době přistupuje k hodnocení vědy a výsledků vědeckého poznání, kdy se nechtěně stáváme svědky pozoruhodné mýtizace postupů a taktik při evaluaci vědy. Druhá (přímý důsledek první) souvisí se zjištěním, že se ve vědeckém světě setkáváme stále častěji s takovými projevy chování vědeckých pracovníků, které akademická obec odmítá, protože ji v očích širší veřejnosti diskredituje. Předstíraná učenost a nejrozmanitější manýry těchto „vědců“ hypertrofují takovou měrou, že ohrožují tvořivé a poctivé vědecké pracovníky. Na úkor těchto „obětavých a horlivých světloňů, běžců a pochodní vzdělanosti, plavců za pohody i za bouře“ (J. A. Komenský) pak budují svoji kariéru.

Vyděme z předpokladu, že vědecký pracovník je schopen ze zkoumané skutečnosti něco poznat a že toto jeho *dílčí, neúplné poznání* koresponduje s realitou. Pokud je jeho výpověď ve shodě s jeho poznáním (a poznání ve shodě se skutečností), pak můžeme hovořit o **pravdivé, objektivní výpovědi**. Na oné pomyslné cestě od skutečnosti k výpovědi o ní procházíme dvěma etapami: od skutečnosti k jejímu poznání (1) a od poznání skutečnosti k výpovědi o poznání (2).

Atributy *pravdivá a objektivní* budeme ovšem provázet výpověď jen tehdy, pokud se shoduje s naším poznáním a se skutečností. Může však nastat situace, kdy dojde v první ze zmíněných dvou etap z různých důvodů (nepřesně formulovaná hypotéza, výběr zkoumaného souboru, nevhodně volené výzkumné metody, chybný postup apod.) k neshodě mezi skutečností a jejím poznáním. K neshodě ale může dojít i ve druhé etapě – tedy mezi výpovědí a poznáním. A tu zjišťujeme, že z hlediska hodnocení zmíněných dvou neshod je mezi nimi podstatný rozdíl: jestliže neshoda v první etapě byla způsobena naším *metodologickým pochybením*, pak příčinou neshody mezi poznáním a výpovědí může být jen *nepravda* – tedy **lež jako vědomé tvrzení opaku poznání**. Onu pomyslnou hranici mezi oběma výpověďmi lze tedy určit na základě zjištění, že vědecký pracovník přestal své nemravné chování vnímat jako nemravné a odsouzené a začal je vnímat jako přirozené a subjektivně akceptovatelné (na základě kritéria introspektivního), přičemž důsledky jeho chování přestaly být jen jeho osobní záležitostí, ale už ohrožují práva ostatních členů užší společnosti a devalvují tak výsledky jejích aktivit (na základě kritéria psychosociálního).

V čem spatřují příčiny sociálně patologického a neetického chování vědců?

Bezpochyby je jich více a jsou různorodé. V pozadí takového chování vědeckého pracovníka může být systém vyznávaných hodnot a jeho vztah ke společnosti a jejím etickým principům, nadměrná ctižádostivost, kterou není s to uspokojit z nedostatku svých schopností či myšlenkové a tvůrčí potence, nebo kariérismus. Příčiny však mohou mít i osobnostní povahu. Mohou jimi být nezodpovědnost, snížená schopnost sebereflexe a kritického (zvláště sebekritického) nazírání, nekvalitní charakterová výbava

a nedostatek obyčejné lidské slušnosti kombinovaný s nezřízenou snahou zvýšit svoji prestiž a vědeckou proslulost.

Svoji roli v tom sehrává i zvyšující se tlak scientometrie. Mnozí se pak snaží získat co nejvíce výzkumných grantů, co nejvíce publikací a co nejvyšší citační index. Protože dochází při hodnocení vědy k uplatňování jen několika málo kritérií, získává tento rituál zvláštní atribut: dochází k **mýtizaci hodnotících přístupů**. Jestliže o kvalitě vědecké práce rozhodují grémia složená většinou jen částečně z odborníků v příslušné disciplíně, pak lze pochopit jejich snahu uplatnit při hodnocení především kvantitativní hlediska. Těmi se v posledních několika letech stal (a to nejen v českém prostředí):

1. počet citací hodnoceného díla u jiných autorů – tzv. citační index,
2. počet děl publikovaných v impaktovaných časopisech.

Toto druhé kritérium má svoje opodstatnění jen tehdy, budeme-li současně hledat i odpověď na otázku, zda soubor impaktovaných časopisů daného oboru skutečně představuje periodika nejvyšší kvality a zda daný obor skutečně reprezentují. Jestliže tak neučiníme, jen posílíme tendenci vytvářet *mýtus citačního indexu a impaktování*. Je zřejmé, že při uplatnění obou kritérií může komise vyslovit hodnotící závěr velmi snadno a téměř s matematickou přesností:

vyšší počet citací + vyšší počet publikací v impaktovaných časopisech = vyšší vědecká hodnota díla.

Není pochyb o tom, že *ohlas díla může vypovídat o jeho hodnotě*. Ovšem jen za předpokladu, že se nebudeme zajímat pouze o kvantitu citací, ale budeme hodnotit (a to případ od případu) také to, s jakým názorem a hodnocením přicházejí autoři, kteří na citovanou práci reagují. Je zřejmé, že bez uplatnění tohoto kvalitativního aspektu můžeme dospět ke zcela mylnému hodnotícímu závěru. Je kupř. velmi pravděpodobné, že po zveřejnění zavádějící nebo mylné teorie se můžeme setkat s velkým počtem ohlasů. Bohužel mně osobně není znám případ, že by si někdy některý člen odborné hodnotící komise dal práci se zjišťováním, zda nedošlo ke zvýšení citačního indexu hodnoceného právě proto, že jím publikovaná teorie je jinými autory hodnocena jako scestná, a je jimi tudíž zavržována.

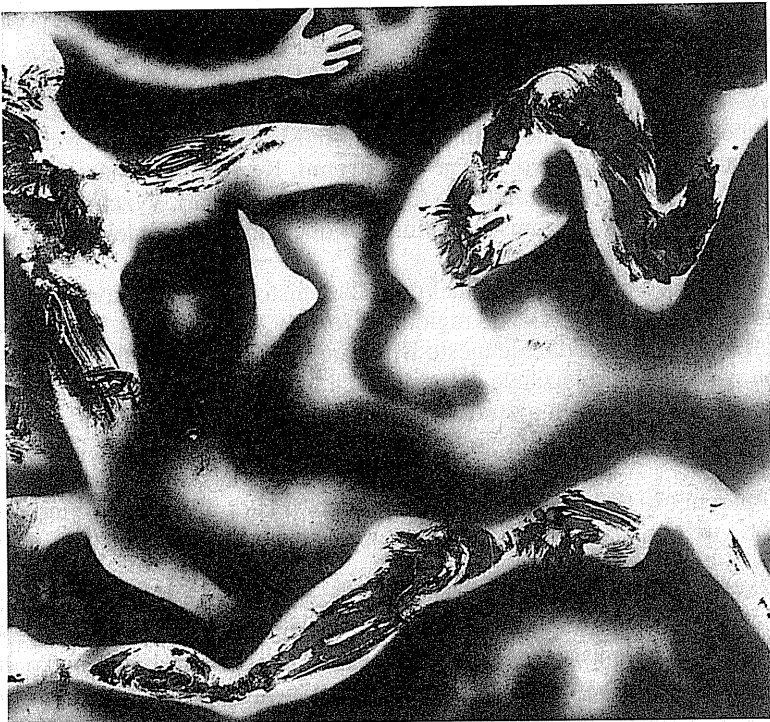
V poslední době je zřejmá snaha připojit k oběma těmto kritériím ještě hledisko další – *jazykové hledisko* a oddělovat (a odděleně hodnotit) a kvantifikovat práce publikované v češtině od prací zveřejněných v angličtině. S ironickým podtextem se můžeme ptát, zda dílo publikované česky se pouhým tímto faktem stává méně hodnotným než tatáž práce zveřejněná v angličtině nebo proč nejsou vyčleňovány též práce publikované v čínštině či estonštině. Obávám se, aby obhájci uplatňování tohoto kritéria nezačali tvrdit (při absenci racionálních a obhajitelných argumentů), že čeština není s to tlumočit výsledky vědeckého poznání ve všech aspektech a postihnout všechny významové nuance.

Toto specifikum české provenience tak vytváří další mýtus – **mýtus jazyka**. Důsledek je zřejmý: při impaktování by neměla rozhodovat faktická vědecká hodnota studie, ale též (nebo dokonce především!) jazyk, ve kterém je prezentována. Mám za to, že i při hodnocení vědy a vědeckého přínosu badatelů bychom měli užívat *metod vědeckých* a mýty svěřit do péče těm, kdo se jimi odborně zabývají.

Zachovávání etických standardů je bezpochyby důležité pro veškeré vědecké konání, i když podvody ve vědě neohrožují ani tak vědu samotnou jako (a především) vážnost vědy v očích veřejnosti. Žádná etická komise však nemůže zbavit vědce osobní odpovědnosti, na druhé straně je však možno připustit, že některým prohrěškům by zabránit mohla, pochoptelně jen za předpokladu, že by takovou kontrolní činnost prováděli jen lidé čestní a odborně způsobilí.

V závěru si dovoluji vyslovit jedno své zbožné přání. Kéž by i v současné době každý z tisíců českých vědeckých pracovníků mohl – tak jako Jan Amos Komenský před téměř 350 lety – hrdě prohlásit: „*Nebojím se toho, že budu od jiných předstižen, nýbrž naopak si toho velmi přeji, neboť to je jeden z hlavních cílů mého spisování, abych jiné povzbudil k poskytnutí větších darů vlasti*“.

Klein, Z., ANT63, Antrometrie, 1961

Vybrané problémy sociální politiky a trhu práce v Jihomoravském kraji

MIRKA WILDMANNOVÁ

Sociální infrastruktura

V posledních letech dochází k výraznému poklesu hrubé míry porodnosti a k mírnějšímu poklesu hrubé míry úmrtnosti. V důsledku přirozené změny se snižuje počet obyvatel, a to i přes přírůstky obyvatelstva stěhování. V roce 2001 žilo v kraji 1 133,9 tis. obyvatel, zatímco v roce 1995 to bylo 1 142,2 tis. lidí. Kraj jako celek, především vlivem nepříznivé věkové struktury města Brna, mírně překračuje republikový průměr věku obyvatelstva (38,2 roku). Nepříznivý, zejména z pohledu budoucího vývoje, je podíl populace předproduktivního věku (16,0%) a populace poproduktivního věku (19,0%) na celkovém počtu obyvatel (0,84).

Migračně nejatraktivnějšími oblastmi kraje jsou okresy Brno-venkov a Vyškov. Jediným okresem v kraji, který ztrácí počet obyvatel vedle přirozené obměny i stěhování, je Brno-město. Z hlediska národnostní struktury je obyvatelstvo značně homogenní. Ke slovenské národnosti se hlásí nejvíce v okresech Znojmo (3%) a Břeclav (2,9%). Významnou a viditelnou menšinou je romská komunita, koncentrovaná především ve větších městech, včetně Brna.

Podle míry vzdělání zaujímá kraj druhé místo v ČR, po hlavním městě Praze. Existují však výrazné regionální rozdíly v této oblasti. Vysoce nad průměrem míry vzdělání je město Brno, zatímco okresy Břeclav a Znojmo jsou podle tohoto ukazatele na posledních místech v ČR (oba okresy patří současně k okresům s vysokou mírou nezaměstnanosti).

Hustotou 161 obyv./km² je Jihomoravský kraj nad průměrem ČR. Podíl obyvatelstva žijících ve městech (63,5%) je naopak pod republikovým průměrem (70,9%). Zejména z tohoto důvodu je oproti celostátnímu průměru v regionu podíl bytů v rodinných domech na celkovém počtu obydlých bytů výrazně vyšší.

Od poloviny devadesátých let je zřetelný mírný růst výstavby nových bytů s neporovnatelně vyšším standardem oproti stavu před rokem 1990. Negativním jevem je však trvalý růst počtu rozestavěných bytů, jako důsledek dlouhodobě nižšího počtu dokončovaných bytů než bytů zahajovaných. Roste rovněž počet tzv. neobydlených bytů (10,6 % z celkového počtu, nejedná se však o úbytek bytů). Při podílu 2,50 obyv./1 byt v kra-

ji, srovnatelném s vyspělými evropskými regiony, bude zřejmě těžiště stavebních prací v oblasti bydlení spočívat v rekonstrukcích a modernizacích stávajících bytů a obytných domů, včetně občanské vybavenosti a technické infrastruktury. Prioritou je vytvoření bytové politiky, která uvolní trh s byty. Pozitivní skutečností je vysoký počet bytů připojených na zemní plyn ze sítě. Naopak neuspokojivý je počet bytů napojených na splaškovou kanalizaci a rozsah a stav vodovodní sítě s kvalitní pitnou vodou.

Sít předškolních a školních zařízení v okresech Jihomoravského kraje je vyhovující a dostatečně pokrývá požadavky na umístění dětí do škol. U škol 1. vzdělávacího stupně je nedostatek kvalifikovaných pedagogických pracovníků zejména pro výuku cizích jazyků a pro práci s výpočetními technikou. Sřřední a učňovské školství prochází tzv. optimalizací, jejíž realizací by měla být odstraněna neprovázanost nabídky středního školství s potřebami trhu práce. Kraj má významné postavení v systému vysokého školství, na jeho civilních vysokých školách v Brně a v Lednici na Moravě studuje přibližně 20% všech vysokoškolských studentů ČR. Podle zákona č. 11/98 vznikly v Brně tři soukromé vysoké školy. Významné je postavení kraje i jako centra vojenského vysokého školství ČR se školami v Brně a ve Vyškově.

Zdravotní stav obyvatelstva Jihomoravského kraje je podle dostupných charakteristik v rámci České republiky průměrný, nejčastějšími příčinami úmrtí jsou nemoci oběhového systému, novotvary a nemoci dýchací soustavy, přičemž u nemocí oběhové soustavy byla specifická úmrtnost v minulých letech vyšší, než je průměr v ČR u žen i u mužů. Značné rezervy přetrvávají v oblasti zdravotní prevence. Ve zdravotnických zařízeních kraje (sít 25 nemocnic) připadá na 10 000 obyvatel 68,6 lůžek (průměr v ČR – 68,4). Mezi okresy je výrazně v popředí okres Brno-město, když významný podíl kapacity zdravotnických zařízení s nadregionální, v některých oborech i republikovou působností představují zejména 2 fakultní nemocnice, Masarykův onkologický ústav, Úrazová nemocnice a Vojenská nemocnice v Brně, Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, Psychiatrická léčebna v Brně, územní středisko záchranné služby, 3 stacionáře, záchytná stanice a Krajská hygienická stanice.

Sociální péče

Progresivní stárnutí obyvatelstva městských sídel a zejména Brna, vyliďňování a stárnutí venkovských obcí, vyvolává bezodkladnou nutnost koncepčního řešení péče o seniory. Obdobná péče čeká na řešení u mentálně postižených občanů a u rizikových skupin obyvatelstva. Vzrůstá, především ve městech, význam sociální péče o rizikové skupiny obyvatelstva (dlouhodobě nezaměstnaní, bezdomovci, opuštěné matky s dětmi,

národností menšiny, drogově závislí atd.). Pro rozšíření a zkvalitnění poskytovaných služeb sociální péče a sociální intervence je důležitá podpora rozvoje a zvyšování podílu péče poskytované nestátními subjekty. Je nezbytné budovat vzájemně provázané sítě zdravotní a sociální péče schopné adresně reagovat na zdravotní, zdravotně sociální a sociální potřeby klientů. To znamená účelové vytvoření a provázání jednotlivých oborů a zařízení činných v těchto oblastech – léceben dlouhodobě nemocných, hospicové péče, krizových pobytů, ošetřovatelských ústavů a stacionářů s různým podílem zdravotní a sociální péče.

V rámci systému sociálního zabezpečení ČR jsou dávky státní sociální podpory vypláceny obecními úřady obcí s rozšířenou působností v místech bývalých okresních úřadů (v JMK: Blansko, Břeclav, Hodonín, Šlapanice, Vyškov, Znojmo a Magistrát města Brna), jsou financovány přímo ze státního rozpočtu z kapitoly Všeobecná pokladní správa, z účtu u ČNB otevřeného jednotlivým příslušným obcím.

V kompetenci jednotlivých úřadů je vyplácení dávek z různých úrovní:

1. Obecní úřady obcí s rozšířenou působností

Dávky pro rodiny s dětmi:

- příspěvek na výživu dítěte,
- příspěvek na pořízení základního vybavení dítěte,
- příspěvek při uzavření manželství,
- peněžitý příspěvek na úhradu za užívání bytu nezaopatřeného osiřelého dítěte,
- bezúročná půjčka.

Dávky pro těžce zdravotně postižené občany:

- mimořádné výhody pro občany těžce zdravotně postižené,
- jednorázové příspěvky na opatření zvláštních pomůcek,
- příspěvek na úpravu bytu,
- příspěvek na zakoupení, celkovou opravu a zvláštní úpravu motorového vozidla,
- příspěvek na provoz motorového vozidla,
- bezúročná půjčka.

Dávky občanům společensky nepřízpůsobeným:

- jednorázová peněžitá a věcná dávka občanům společensky nepřízpůsobeným k zabezpečení jejich životních potřeb při splnění podmínek sociální potřeby,
- bezúročná půjčka.

Dávky občanům, jimž je poskytována sociální péče ve zdravotnickém zařízení:

- jednorázové a opakující se peněžité dávky sociálně potřebným občanům, kterým je poskytována sociální péče ve zdravotnickém zařízení.

2. Pověřené obecní úřady

- Poskytují a vyplácejí vybrané peněžité a věcné dávky pro rodiny s dětmi, pro těžce zdravotně postižené občany, pro staré občany a dávky občanům, kteří potřebují zvláštní pomoc.

3. Obecní úřady

- Poskytují a vyplácejí jednorázové i opakující se vybrané peněžité a věcné dávky a příspěvky pro rodiny a děti, pro těžce zdravotně postižené občany a dávky pro staré občany.

V roce 2003 činily státní dotace na dávky sociální péče obcím Jihomoravského kraje celkem

1 718 300 tis. Kč, z toho dotace na dávky sociální péče vyplácené

- obcemi s rozšířenou působností 230 200 tis. Kč,
- obcemi s pověřeným obecním úřadem a ostatními obcemi 1 488 100 tis. Kč.

Životní úroveň

Průměrná mzda v roce 2002 byla v ČR 18 133,- Kč, zatímco v Jihomoravském kraji dosáhla částky 16 486,- Kč.

Průměrné mzdy v roce 2002 celkem a v hlavních třídách klasifikace zaměstnání v ČR a v Jihomoravském kraji (Jmk):

Zaměstnání	Průměrná mzda v Kč (ČR)	Průměrná mzda v Kč (Jmk)
Celkem	18 133	16 486
Zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci	37 191	35 828
Vědeckí a odborní duševní pracovníci	24 048	21 832
Techničtí, zdravotničtí, pedagogičtí prac.	19 343	17 518
Nižší administrativní pracovníci	14 724	13 603
Provozní pracovníci ve službách a obchodě	12 253	11 820
Kvalifikovaní dělníci v zemědělství, lesnictví a rybářství	11 596	10 733
Řemeslníci, kvalifikovaní výrobci a zpracovatelé	15 281	13 755
Obsluha stojů a zařízení	15 088	14 171
Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	10 601	10 077

Zdroj: Program rozvoje Jihomoravského kraje, září 2003

Za jednotlivé okresy Jihomoravského kraje je na prvním místě s nejvyšší průměrnou mzdou okres Brno-město (15 043,- Kč), následuje Brno-venkov, srovnatelné jsou okresy Blansko, Břeclav, Hodonín, Vyškov a Znojmo (průměrná mzda se pohybuje v rozmezí 12 447,- Kč až 12 822,- Kč).

Trh práce a zaměstnanosti

V ČR je Jihomoravský kraj v míře nezaměstnanosti na 4. místě za krajem Ústeckým, Moravskoslezským a Olomouckým. Míra nezaměstnanosti k 31.10.2003 v ČR dosáhla 9,9%, v Jihomoravském kraji dokonce o 1,4% více.

Všeobecně lze konstatovat, že v roce 2000, 2001 a 2002 došlo v Jihomoravském kraji k restrukturalizaci nebo zániku některých zaměstnavatelů (Znojmo, Hodonín, Brno, Blansko), kteří se významnou měrou podílejí na zaměstnanosti v daném regionu. Významný vliv na zvýšení nezaměstnanosti na okrese Znojmo, Břeclav a Hodonín měl zánik některých zpracovatelských podniků, které se značně podílely na zpracování produkce zemědělské prvovýroby.

Podíl zaměstnanců v průmyslových odvětvích je v kraji stále vysoký – cca 40% z celkového počtu aktivně zaměstnaných. V současné době pokračující nárůst nezaměstnanosti je způsoben kromě jiných vlivů také situací v podnicích, jejichž prosperita je poznamenána ztrátou trhů, nedostatkem provozního kapitálu, změnou výrobního programu, změnou vlastnických práv a zánikem.

Obecné příčiny současné sociálně-ekonomické situace v kraji:

- restrukturalizace nebo zánik významných zaměstnavatelských subjektů s dopadem na uvolnění velkého počtu pracovních sil
- v jednotlivých mikroregionech není výrazný zaměstnavatel – nositel zaměstnanosti obyvatelstva
- malý zájem zahraničních investorů o méně vzdělanou a méně kvalitní pracovní sílu (průmyslová výroba a oblast služeb)
- nízká průměrná úroveň dosaženého vzdělání a kvalifikační struktury v některých mikroregionech
- malý zájem o rekvalifikace, malá přizpůsobivost požadavkům na trhu práce, nízký zájem o další vzdělávání v některých mikroregionech
- všeobecně malá atraktivita některých částí kraje z pohledu dopravní dostupnosti a podmínek pro podnikání
- velký podíl absolventů škol, kteří nenajdou další uplatnění v praxi (jejich vzdělání neodpovídá požadavkům zaměstnavatelů v území)

- časté využívání kombinace podpory v nezaměstnanosti a nezdaněných příjmů z vlastní zemědělské a nezemědělské činnosti (vlastnictví zemědělské půdy)
- nízká průměrná mzda má přímý vliv na malou paritu kupní síly – malý zájem nadnárodních potravinářských řetězců investovat
- původně velká zaměstnanost v některých zemědělských podnicích v kraji vedla k uvolnění pracovních sil, které dosud neprošly transformací přístupu lidského potenciálu k jiným výrobním odvětvím
- původně velká zaměstnanost v hornických a nezemědělských činnostech s nadprůměrnými příjmy (restrukturalizace)
- zaměstnávání slovenských občanů v příhraničních okresech
- klesající trend počtu obyvatel
- snižování podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva a rostoucí podíl obyvatelstva důchodového věku
- se vstupem ČR do Evropské unie souvisí i nárůst konkurence našim podnikatelským subjektům, což může mít přímý vliv na uvolňování pracovních sil, s tím souvisí i volný pohyb pracovních sil

Obecné závěry:

- Zhoršující se tendence vývoje kraje v základních sociálně-ekonomických charakteristikách má dlouhodobý charakter.
- Samotný vývoj nezaměstnanosti doprovázený trvalým úbytkem pracovních příležitostí v kraji je vážnou hrozbou výrazného zvětšení dlouhodobé nezaměstnanosti doprovázené všemi známými průvodními jevy – ekonomickými, sociálními i patologickými.
- Dominantní postavení je v diverzifikaci a podpoře podnikatelských aktivit v kraji vedoucí ke zvýšení počtu nově vytvářených pracovních míst.
- Je třeba více usilovat o využívání státních prostředků v okresech na území Jihomoravského kraje zařazených do území se soustředěnou podporou státu s ohledem na vyvážený rozvoj státu a podporovat vyrovnávání rozdílů mezi jednotlivými územními celky.
- Více a efektivněji využívat státních prostředků určených k aktivní politice zaměstnanosti v kombinaci s prostředky Jihomoravského kraje.
- Více spolupracovat s profesními sdruženími podnikatelů a s hospodářskými komorami při řešení odvětvových problémů a stížené situace na trhu práce.

Literatura:

Program rozvoje Jihomoravského kraje, stručná verze, Phare 2003

Krajský úřad Jihomoravského kraje

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Úřad práce Brno-město a jednotlivé okresy Jihomoravského kraje, září 2003

Potíže s češtinou**Jak je to s kurzem?**

MILAN JELÍNEK

Tentokrát pojednám o pravopise slov končících na *-rz*, *-lz* a *-nz* (např. *kurz*, *pulz*, *dispenz*) a o způsobu psaní odvozenin od těchto podstatných jmen (např. *kurzovné*, *impulzivní*, *dispenzovat*). Přiznám se, že o české ortografii píšu nerad. Jsem totiž přesvědčen o tom, že nám naši předkové odkázali pravopis poměrně racionální a že naším úkolem nemá být, abychom do každého nového vydání *Pravidel českého pravopisu* vnášeli desítky a někdy i stovky změn. Jak je známo, český pravopis se ustálil koncem čtyřicátých let 19. století a přes různá kolísání, která se však netýkala pravopisných principů, si zachoval až dodnes zhruba stejnou podobu. I do budoucna bych radil, abychom se drželi pravopisných tradic a abychom uživatele spisovné češtiny nenutili měnit s každým novým vydáním *Pravidel* ortografické návyky.

Ano, navádím českou veřejnost k pravopisnému konzervativismu, i když se čtenářům mého článku může zdát, že si v praxi protiřečím. Do nadpisu svého příspěvku jsem zvolil pravopisnou dubletu *kurz*, jak je zaznamenána v *Pravidlech* z r. 1993, a slovo *konzervativismus* jsem užil v pravopisné podobě se dvěma fonetickými *-z-* (před úpravou v r. 1993 se udržovaly internacionální, v daném případě latinské podoby se *-s-*).

Důvod k tomu, proč jsem dal přednost „progresivním“ variantám před tradičními, je v mé ukázněnosti: ctím prostě pravopisné podoby zaznamenané v posledním akademickém vydání *Pravidel*. Pravda, u přípony *-ismus* připojují *Pravidla* k podobě fonetické i variantní tradiční *-ismus*, ale ta je uvedena na druhém místě. Jestliže se však uživatel spisovné češtiny rozhodne pro ni, realizuje jednu z možností, které *Pravidla* připouštějí. Cítím zde však rozpor mezi fonetickým záznamem části *konzer-* (od původu jde o spojení latinské předpony *con-* se základovým slovesem *servare*) a tradiční podobou sufixu *-ismus*, třebaže jej vyslovujeme se *-z-*.

Jak je tomu se slovy typu *kurz*, *pulz* a *dispenz*? Všechna jsou cizího původu, a to latinského, ale některé jejich významy se ustalovaly až v samostatných evropských jazycích, nemusejí tedy pocházet ze středověké latiny. Můžeme je zařadit mezi tzv. evropeizmy. Začneme-li hledat jejich etymologické souvislosti, překvapí nás obyčejně bohatství lexikálních prvků, které mají stejný slovní základ. Např. slovo *kurz* je odvozeno od latinského slovesa *currere* ‘běžet’ a jeho základem je pasivní participium *cursus*. Původní význam participia bychom mohli v češtině vystihnout formulí ‘co je (nebo bylo) uváděno do běhu’. Odtud byl v klasické latině jen krůček k dějovému substantivu *cursus* ‘běh’, které pak nabývalo me-

taforickými a metonymickými posuny další významy. Vzpomeňme např. Vergiliovu metonymie *cursus vocat vela in altum* 'plavba volá plachty na širé moře' nebo Ciceronovy metafory *orationis cursus* 'proud řeči'.

Už v klasické latině se k slovu *cursus* přiřadilo několik odvozenin s různými předponami:

concursum znamenalo 'sběh, shon, srážka aj.' a v našem jazyce se zachovalo ve významu 'soutěž na obsazení některých míst nebo na získání zakázky', též 'exekuční likvidace zadluženého podniku';

discursus 'rozbíhání, rozptyl' a ve vulgární latině 'výklad, rozmluva' – v dnešní češtině 'rozmluva' a v novější době (asi vlivem lingvistiky americké) 'jazykový projev, promluva, text';

excursus 'výběh, výpad, výlet' – ve středověké latině a v češtině 'odbočení od hlavního tématu' nebo 'samostatný doplňující výklad';

recursus 'rychlý návrat', v právním smyslu 'stížnost proti nějakému rozhodnutí' – v češtině obvykle jen jako právní termín;

sucursus ve středověké latině, a to obvykle jako termín vojenský s významem 'pomoc, záloha' – v našem jazyce vypadlo z užívání, ale čteme je u některých autorů ještě v 19. století a jako historismus je doloženo u J. Pekaře.

Na participiální základ ukazuje femininum *exkurze*, u kterého asi do pravopisných rozpaků neupadáme: je to zčeštěná podoba latin. feminina *excursio*, znamenajícího ve vojenském prostředí 'výpad', v řečnictví pak 'odbočení od tématu'. V češtině se vlivem jiných evropských jazyků ustálil význam 'vycházka s prohlídkou navštíveného místa'. K odvozeninám, které se vyslovují se souhláskovou skupinou *-rz-* (a také se tak v češtině píšou), patří slovo *kurzor*; označoval se tak v latině 'běžec, posel'. Dnes se tohoto latinizmu užívá jako odborného termínu ve výpočetní technice: jmenujeme tak pohyblivou světelnou značku na stínítku obrazovkového displeje, která nás informuje o zobrazených údajích. Není třeba připomínat, že její pohyb připomíná 'běh'.

A ještě jedno slovo si připomeneme, i když nás k souvislosti se slovesem *currere* přivede zvuková podobnost, nikoli význam. Tiskové písmo s kresbou mírně skloněnou doprava označujeme jako *kurzivu* (obvykle zde vyslovujeme dlouhé *-i-*, ale při poslední úpravě českého pravopisu někoho napadlo, že tu délku nemusíme označovat, a tak jsme se vrátili od podoby *kurziva* ke *kurzivě*). Nové písmo kdysi sloužilo k plynulému, rychlému psaní, zkrátka, psaní *běželo* od ruky. Výslovnost souhláskové skupiny *-rz-* v slově *kurziva* je v našem jazyce jednotná: po *r* následuje *z*. Mohli bychom pokračovat s uváděním dalších slov odvozených od slovesa *currere*, v nichž jsou výslovnost i pravopis počeštěny, ale jako důkaz o podřizování pravopisu přejatých slov domácím pravidlům to snad stačí.

Proč tedy píšeme ve shodě s výslovností *exkurze*, a bráníme se počeštění pravopisu slova *exkurs*. Věc je nasnadě: v nominativu a akuzativu singuláru vyslovujeme *kurs* a jiná slova latinského původu na *-rs*, *-ls*, *-ns*

s koncovou souhláskou nezňelou, a tak se nám zdá, že zde není důvod pro pravopisnou podobu se *-z*. Chyba lávky, ve všech pádech nepřímých a také v celém plurálu vyslovujeme *-z* (*do kurzu, v kurzu, kurzy*). Po stránce pravopisné se slovo *kurz* chová např. jako *vůz* (také zde vyslovujeme [vůs], ale v 2. sing. *vozu*). Sestavovatelé *Pravidel českého pravopisu* se mohli rozhodnout: buď doporučit pravopisnou podobu podle znění slov na *-rs, -ls, -ns* s koncovým *-s* a tím zachovat i tradiční pravopisnou podobu těchto latinských výpůjček (*cursus, pulsus, dispensum*), nebo zvolit pravopis podle výslovnosti v českém skloňování. Rozhodnutí padlo ve prospěch české výslovnosti. Když se pak část české veřejnosti začala proti této domnělé vulgarizaci pravopisu bouřit, byly připuštěny pravopisné dublety. A tak mohu chodit *do kurzů* i *do kursů*, dostávat k nějaké činnosti *impulzy* i *impulsy* apod. Dodejme, že slova na *-ismus* || *-izmus* (např. *realismus* || *realizmus*) dopadla v *Pravidlech* hned od počátku lépe: byla uvedena v obou pravopisných podobách.

Povolením dvojích podob není však celá pravopisná záležitost vyřízena. Jak máme psát odvozeniny od pravopisně kolísajících slov? Má také *kurzista* právo na *-s-* a můžeme dávat přednost podobě *kurzovní* před fonetickým zápisem, který je schválen *Pravidly: kurzovní*? Rozhodneme-li se pro *-z-* u slov základních, nic nám nemůže bránit v tom, abychom i slova odvozená psali se *-z-* (např. *impulz, impulzivní*). Zachování tradičního pravopisu nám však otvírá cestu k tradičnímu psaní i u odvozenin, např. *puls – pulsovát, konkurs – konkursní*.

Já jsem pro pravopisné počestění všech těch případů, o nichž jsme se zmínili. Je to řešení nejjednodušší, i když to někdo pocituje jako „vulgarizaci“ spisovné češtiny. Po několikátém užití fonetické podoby si začneme na pravidelnou podobu se *-z-* zvykat. Doporučuji tedy *kurz – kurzy – kurzovní*. U slov na *-ismus* nemůžeme mít nic proti kolísání, i když psaní *-ismus* je v rozporu s výslovností.

Redakci Universitas došlo

DOKONČENÍ ZE STRANY 57

Public Defender of Rights. Annual Report 2002. Masaryk University, Brno, 2003

ROČENKA Ekonomicko-správní fakulty MU v Brně 2002. Masarykova univerzita v Brně, 2003

ROČENKA 2002. Fakultní nemocnice Brno. Interní hematologicko-onkologická klinika. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Sborník prací Filozofické fakulty BU, řada literárněvědné slavistiky. X 6. MU v Brně, 2003

Sborník prací Filozofické fakulty BU, řada historická. C 48. MU v Brně, 2003

SCRIPTA. FACULTATIS SCIENTIARUM NATURALIUM UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

BRUNENSIS. BIOLOGY. Volume 28/2002. Masaryk University, Brno, 2003

Arne Linka: Hudební skladatel Theodor Schaefer. Masarykova univerzita v Brně, 2002

Spisy Právnické fakulty MU, řada teoretická. Přemysl Polák, Úprava mezinárodní právní pomoci v trestních věcech v rámci evropské unie s přihlédnutím k ochraně jejich finančních zájmů. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Spory v české filosofii mezi dvěma světovými válkami. Výbor textů. Uspořádal Jan Zouhar, Helena Pavlincová, Jiří Gabriel. MU v Brně, 2003

Výroční zpráva. Masarykova univerzita v Brně 2002. Masarykova univerzita v Brně, 2003

Panorama knih

Mojmír Muzikant, Die Geschehenssubstantive des Deutschen (Vorstudien zu einem kleinen Valenzlexikon)

Předmětem zkoumání a popisu této studie jsou – jak název říká – dějová substantiva v němčině. Tato podstatná jména jsou různými způsoby odvozena od sloves a přináší si ze slovesné sféry i svoji valenci, tj. schopnost vyžadovat „doplnění“ (tzv. „aktanty“), která ovšem v procesu nominalizace dozrávají formálních změn a jejichž počet bývá redukován. Určení počtu a morfosyntaktická a sémantická klasifikace těchto aktantů jsou výchozím bodem při popisu dějových substantiv i v této monografii. Autor úvodem hodnotí přínos předchozích stěžejních prací ke své problematice, vymezuje předmět svého zkoumání, určuje metodické postupy a charakterizuje dokladový materiál. Následuje přehled formální a funkční klasifikace aktantů podle jejich počtu ve vztahu k výchozímu, základovému slovesu. Zde se operuje s pojmy známými již z tradiční gramatiky, např. „genitivus subjectivus“, „genitivus objectivus“ apod. V dalších kapitolách (4, 5, 6) se provádí sémantická klasifikace dějových substantiv s jedním, dvěma a třemi aktanty, přičemž se vychází ze sémantických pádů těchto aktantů a tzv. kategoriálních příznaků (kategoriale Merkmale), jejichž status však není přesněji definován: jedná se o abstraktní pojetí slovesného děje. Např. v nominální frázi *Eintritt des Todes* (srov. str. 38), ve které podstatné jméno *des Todes* (= *genitivus subjectivus*) je „nositelem (původně slovesného) děje“ („FER“ = „Träger eines Zustandes oder Vorganges“, srov. str. 147), je děj sám charakterizován prvky /*exist, ingr*/, tj. jako počátek existence („*Beginn der Existenz*“; rozuměj počátek existence smrti: *Der Tod tritt ein*) a je mu přidělen kategoriální příznak /*stat*/, tj. „stav“ nebo „vlastnost“ („*Zustand, Eigenschaft*“; srov. str.

149). V sedmé kapitole se podává sumární přehled popisovaných substantiv z hlediska sémantického se zřením na kritérium valence. Kapitola osmá je pak ukázkou aplikace dosažených výsledků: obsahuje vzorové zpracování devatenácti hesel budoucího valenčního slovníku dějových substantiv. Tento praktický cíl je mimo jiné – jak říká podtitul publikace – také vlastním smyslem celé studie.

J. ZEMAN

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada jazyková*

Sborník zahrnuje velmi široké spektrum lingvistické problematiky z hlediska synchronní i diachronní jazykovědy.

Úvodní stať Simeona Romportla, nazvaná *Na prahu 21. století*, připomíná jeden z velkých úkolů jazykovědy v epoše tzv. informační společnosti: studium, analýzu a vyhodnocení nejrannějších fází vývoje jazykových dovedností. Připomíná potřebu precizně definovat předpoklady pro zvládnutí konkrétních kroků a pokud možno přesně definovat souvislosti mezi komunikativními dovednostmi dítěte a biogenetickým vývojem. Romportl zdůrazňuje teoretické souvislosti takového výzkumu s lingvistickými teoriemi 19. a 20. století a vidí v návratu ke studiu kořenů komunikace u lidské bytosti jednu z příležitostí, jimiž může jazykověda přispět poznání a zdokonalení soudobé informační společnosti.

Na tradice brněnské indoevropské jazykovědné školy, především na starší práce Adolfa Erharta, navazuje tvůrčím způsobem Václav Blažek svou obsáhlou stať věnovanou prepozicím v indoevropských jazycích. Indoevropský jazykovědný rozměr dodává sborníku rovněž studie Markuse Giger a Bohumila Vykypěla, věnovaná zde typologickým otázkám litevštiny a lotyštiny se zřetelem k tzv. pražské typologii.

Rovněž slavistické a rusistické studie Galiny Mironovové, Aleše Brandnera, Stanislava Žaži a Jiřího Gazdy přinášejí

cenné poznatky o soudobých trendech ve slovanských jazycích. Zatímco Galina Mironovová se zabývá rovněž otázkami obecné typologie u slovanských jazyků, Stanislav Žaža věnuje pozornost výrazovým prostředkům ujišťování a přesvědčování v ruštině a češtině. Aleš Brandner a Jiří Gazda se každý z jiného pohledu zabývají problematikou internacionalizace v soudobé ruštině, a to z hlediska morfoloického a slovotvorného.

Slovotvorné a lexikální oblasti v rámci bohemistiky jsou věnovány čtyři stati. Souvislostem mezi obecně lingvistickou rolí deminutiv a jejich tvořením v češtině se věnuje Zdenka Rusínová, Zuzana Hlubinková se deminutiv zabývá na jazykovém materiálu východomoravských dialektů. Zdeňka Hladká spojuje lexikologickou a dialektologickou tematiku ve svém článku o personické motivaci přenesených pojmenování v českých nářečích. Shrnutí významů, které se v českých nářečích mohou skrývat za slovy jako babka, dědek, žebrák, kominík, janek, čertík a mnoha dalšími, by při čtení jistě zaujalo nejen lingvistu, ale čtenáře bez ohledu na profesi. Zcela soudobé zdroje inovací v lexikální oblasti našeho jazyka sleduje Markéta Ziková.

Syntaktickou problematiku reprezentují ve sborníku dva příspěvky. Petr Karlík z hlediska syntaktické role osobních zájmen polemizuje s některými tradičními aspekty jejich tvaroslovného chápání v současné češtině a Hana Borovská analyzuje syntax pozdněhumanistické korespondence. Za prameny studia si zvolila osobní korespondenci Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Černínem z Chudenic, významným reprezentantem pobělohorské české vzdělané šlechty.

Z jubileí a personálií bych chtěl připomenout alespoň odkaz na 225 let bohemistiky na vídeňské univerzitě (D. Šlosar) a ohlédnouti za významnými lingvisty, za profesorem Franciszkem Sgawským (E. Havlová) a profesorem Rudolfem Zimkem (S. Žaža).

Sborník jazykovědné řady Filozofické fakulty Masarykovy univerzity za rok 2001 přináší řadu natolik aktuálních studií z mnoha oblastí jazykovědy, že mezi jazykovědnou obcí najde nesporně nejen široký okruh

čtenářů, ale nabídne také řadu podnětů k další vědecké práci.

I. MARTINEC

*A 49 2001, 260 stran

SPFFBU Studia paedagogica *

Sborník Studia paedagogica prezentuje vědeckou činnost členů a spolupracovníků Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Po letech, kdy byly do sborníku zařazovány rozmanité příspěvky, je již podruhé v řadě těžištěm sborníku monotematické jádro. Po loňském stěžejním tématu – pedagogickém managementu – je hlavní část sborníku U 7 zaměřena na sociální hlediska výchovy a vzdělávání. První dva příspěvky se snaží pojmut výše zmíněnou problematiku spíše širším způsobem, další příspěvky dotýkající se ústředního tématu jsou více konkrétní.

Autorkou prvního příspěvku nazvaného Paradoxy globalizácie, vzdelanie a sociálny rozvoj je Anna Tokárová z Filozofické fakulty Prešovské univerzity. Ve svém článku se zamýšlí nad pojmy a znaky globalizace a nad jejím dopadem na středoevropský prostor, konkrétněji pak na sociální rozvoj společnosti. Alicja Szerlag z Univerzity ve Wroclawi přináší příspěvek Axiologické aspekty multikulturního vzdělávání, ve kterém klade důraz zejména na odpovědnost a solidaritu, ale hlavně na komunikaci, která podle jejího vyjádření otvírá řadu nových možností nejen ve vzdělávání. Úžeji zaměřený je příspěvek týmu autorů z Ústavu pedagogických věd FF MU v Brně pod vedením Milana Pola, nazvaný Kultura školy jako předmět výzkumu. Autoři v něm představují jednu z méně frekventovaných výzkumných oblastí v pedagogice. Kromě možností a mezi zkoumání kultury školy zde můžeme nalézt také jejich vlastní typologii účelů zkoumání kultury školy, což je bezesporu zajímavý příspěvek k další diskusi. Nezávislý expert a konzultant pro oblast vzdělávání, školství a pedagogický výzkum Jan Průcha srovnává ve svém příspěvku Sociální klima ve třídách českých škol: porovnání náleží z empirických šetření něko-

lik výzkumů o klimatu třídy, které proběhly v letech 1991, 1996 a 2000, 2001. V závěru hlavní části sborníku je příspěvek dalších pracovníků Ústavu Milady Rabušicové a Vlastimila Čiháčka Možnosti vzájemné podpory a spolupráce školy a rodiny, který prezentuje několik možností, jak lze organizovat vztahy mezi školou a rodinou.

Sborník však má i další sekce. V sekci nazvané Zpráva o výzkumu je inspirující příspěvek o výzkumu grantových nabídek, řešený na Ústavu od září roku 2001 a prezentovaný Klárou Šedovou a Evou Václavíkovou. Z průběžné zprávy je zřejmé, že jde o podnětný výzkum, který by mohl být po svém dokončení velmi prospěšným materiálem pro všechny střední, vyšší a vysoké školy, stejně jako pro poskytovatele grantů.

Vědecká činnost by měla začínat prací se studenty. Tento fakt dokládají dva příspěvky v sekci studentských prací. Jedním z nich je článek Zuzany Kunzové a Kláry Šedové, který prezentuje a interpretuje některé výsledky obsahové analýzy sdělovacích prostředků, jež jsou součástí širšího projektu. Druhým je pak příspěvek Libora Bočka, který uvádí výsledky své diplomové práce nazvané „Vývoj české vzdělávací politiky a porovnání jejích klíčových témat se vzdělávací politikou Evropské unie v 90. letech.“

Závěr sborníku tvoří zprávy z konferencí, po kterých následuje medailon docentky Zdenky Veselé, dlouholeté členky Ústavu.

Sborník akcentuje sociálně-výchovné hledisko, podněcuje diskusi zaměřenou na formální sektor vzdělávání. Ostatně toto zaměření je pro práci členů Ústavu pedagogických věd FF MU příznačné po delší dobu.

lony obou jubilatů z pera Hany Bočkové (doc. PhDr. K.Palas, CSc.) a Dušana Jeřábka (doc. PhDr. V.Válek, CSc.). Karel Palas je literární vědec obdivuhodně širokého záběru – od lidové a pololidové tvorby přes literaturu spjatou s Moravou a Brnem až po syntetické práce o českém písemnictví 19. století. Vlastimila Válka zná naše literární veřejnost jako svědomitého a zkušeného editora a autora četných odborných studií, mj. významné monografie o české memoárové literatuře.

Témata sborníku jsou seřazena chronologicky – od středověkých legend až po současnou poezii (Miroslav Balašík o Pavlu Kolmačkoví). Michaela Horáková zjišťuje ve studii Ke vztahům středověké a barokní legendistiky, v čem se obě množiny legend odlišují (v barokních je např. posílena aktivnost a jsou dramatictější). Hana Bočková se zabývá „renesančním pesimismem“ na přelomu 16. a 17. století na příkladu české verze díla Pierra Boastuaua, uvedeného k nám Nathanaelem Vodňanským z Uračova.

Zuzana Urválková připomíná v rozsáhlé studii dílo kdysi zejména v evangelických rodinách oblíbeného autora Karla Jiřího Herloše (K. R. Herloszsohna), německy píšícího beletristy čerpajícího z českých dějin, a srovnává jeho obraz předhusitské doby a krále Václava IV. s tím, jak stejné období reflektuje J. K. Tyl. Studie Jiřího Kudrnáče o Miloši Martenovi svědčí o výborné znalosti naší literatury z přelomu 19. a 20. století. O Martenovi Kudrnáč soudí, že jeho tvorba připravuje a částečně realizuje „tendence, které silněji ovlivnily dvacáté století, totiž existencialismus, psychoanalýzu a surrealismus“ (Freudovy spisy ovšem Marten mohl znát), a naznačuje vývoj prózy k autorům, jako jsou Kafka, Joyce a T. Mann. Objevným přístupem k tématu se vyznačují stati Zdeňka Kožmína (o prostoru v Kafkově Americe) a Jiřího Trávnička (o trojí verzi jedné z chassidských legend).

Michaela Sekaninová zveřejnila ve sborníku část své rozsáhlé práce o beletristickém díle Dominika Pecky, katolického kněze, prozaika, esejisty a filozofa, dvakrát vězňného komunistickým režimem. Mnohé Peckovy povídky a romány (jak konstatuje i autorka) jsou zatíženy didaxí a tendenčnos-

* Brno, MU 2002, 128 stran

M. SKUTIL

SPFFBU: Bohemica litteraria V3: Karlů Palasovi a Vlastimilu Váلكovi k sedmdesátinám

Sborník pracovníků Ústavu české literatury a knihovnictví FF MU má v čele medai-

tí, ale ve svých nejlepších chvílích byl Pecka i ryzím umělcem a vtípným glosátorem své doby.

Zbyněk Fišer a Luisa Nováková se stávají dědici odkazu dvou významných odborníků, kteří kdysi působili na téměř pracovišti – Jiřího Levého, zakladatele naší vědecké teorie překladu, a znalce literatury pro děti a mládež Františka Tenčíka. Fišer píše o tvořivosti v překládání veršů (svou stať dokládá zajímavými příklady, čerpanými většinou z oblasti konkrétní poezie) a Nováková hodnotí díla, která dětem a mládeži adresovali ruralističtí autoři z okruhu někdejší revue Sever a východ Václav Prokůpek, František Křelina, Josef Knap a Jan Knob.

J. RAMBOUSEK

Česká filozofie mezi dvěma světovými válkami*

Nová knížka brněnských autorů přináší další výpravu do dějin české filozofie. Chce přispět ke zmapování velmi pestrého a plodného meziválečného období, kdy u nás působila celá řada osobností nejrůznějšího zaměření. I když jen několik z nich zasáhlo výrazněji do vývoje evropské filozofie, zaslouží si i další autoři naši pozornost a zájem.

Text nabízí pokus o sevřenou výpověď, která se neomezuje jen na slovníkový výčet osobností, ale všímá si dobových kontextů i vzájemných vazeb. Jeho autorům se tak podařilo vytvořit práci, kterou je možné považovat za důstojné pokračování stylu známé studie J. Popelové.

Výklad se otevírá stručným bodovým přehledem historického vývoje filozofování u nás. Vlastní text včetně vkládaných ukávek nás pak plynuce provází myšlenkovým světem autorů první poloviny minulého století. Od Masaryka se vydává k peripetiím i speci-
fčnosti českého pozitivismu i k protestant-

ským myslitelům. Kontrapunktem je potom jednak tvorba autorů katolických, jednak kritická reakce na pozitivismus. Ta našla svůj výraz v „boji za svobodu české filozofie“ u autorů z okruhu Ruchu filozofického, ale i u výrazné solitérní osobnosti L. Klímy.

Studie také zkoumá vliv pragmatismu v české kultuře (nejen K. Čapek) i směřování k existenciální a fenomenologické linii filozofie. V textu jsou připomenuty také některé naše ženy – filozofky a nalezneme tu i představitele marxistického myšlení. Mimo to ovšem text nabízí i výpověď o vazbách naší filozofie k dalším oborům (přírodověda, právo, sociologie, psychologie). Obraz filozofie zkoumaného období ještě dokreslují poznámky o dobových odborných časopisech a také připomínka dvou významných mezinárodních filozofických kongresů, které se u nás konaly ve 30. letech.

Kratičký závěr pak přináší pokus o stručnou charakteristiku nosných témat českého filozofického myšlení meziválečného období. Autoři tu zdůraznili především stálou přítomnost humanistického kontextu v promyšlení „národní“ otázky i snahu našich filozofů vyrovnat se důstojně a tvořivě s cizími filozofickými vlivy.

Studie jako celek čtenáři podává hutný a zároveň čtivý pohled na jednu z důležitých a zajímavých etap vývoje českého myšlení. Dobrý dojem (posílený i elegantní obálkou) však poněkud kazí některé formální drobnosti. Větší péče měla být věnována jednotné úpravě členění kapitol. Údaje v rejstříku někdy neodpovídají skutečnému stránkování bibliografie a některým portrétům chybí určení (např. s. 36). Tyto detaily však rozhodně nejsou podstatným znehodnocením textu, který díky své kvalitě, erudici i jasnému stylu nalezne jistě mnoho čtenářů.

P. JEMELKA

*Autoři: J. Gabriel, H. Pavlincová, J. Zouhar, vydala Masarykova univerzita, Brno, 2001, 120 s.

Inocenc Arnošt Bláha RODINNÁ KRONIKA

■

Dne 12. dubna 1954 zpopelněn byl v brněnském krematoriu jeden z mých nejlepších a nejdůvěrnějších přátel, Jiří Jiráček, profesor italštiny na brněnské obchodní akademii a lektor italštiny na Masarykově univerzitě v Brně. Znal jsem se s ním již z doby univerzitních studií, kdy jsme spolu chodili na Jarníka, Mourka a Krause, na Vrchlického, Hostinského a Vlčka. Byl také členem naší literární družiny „Renaissance“, o níž jsem již dříve psal, ač sám literárně činný nebyl. I později po skončení univerzitních studií zůstali jsme v důvěrném přátelském spojení. Navštěvoval nás často v Novém Městě, a i později v Litomyšli, neboť sám pocházel z Osíku u Litomyše, kam nás též jednou na selský statek svých rodičů pozval na posvícení. R. 1908 byl s námi v Paříži a zvláště společný pobyt u moře v bretaňském Saint-Brieuc zanechal v nás mnoho krásných společných vzpomínek. Když jsme se z Nového Města dostali do Brna, byla příležitost k častějším osobním setkáním. Zvláště v době, kdy jsem založil Pokrokovou stranu a když jsem pak kandidoval, vyvíjel v naší straně jako její pečlivý a svědomitý pokladník, velmi horlivou činnost. Zůstával dlouho svobodný a vřdycky toužil najít si nějakou „zdravou venkovskou dívčinu“. Oženil se pak se selskou dcerkou z Křižanova, ale, zdá se, že jeho manželství nebylo takové, jako si je představoval. Jeho paní byla mlčenlivá, uzavřená a někdy až urážlivě nespolečenská. Od té doby také naše styky staly se řidšími. Setkával jsem se s ním na fakultě, kde míval svůj kurs italštiny po mých přednáškách. Bylo na něm patrné, že je jaksi ustaraný a zamlklejší a že jeho dřívější srdečnost ochladla. Měl jedinou dceru, k níž vroucně lnul, a která se provdala za bulharského inženýra. Když pak jednou všichni Bulhaři v cizině, v důsledku neklidných domácích událostí, dostali rozkaz vrátit se do své vlasti, musili odjet i jeho zeť s jeho dcerou. To asi hodně též přispělo k jeho pochmurnější životní náladě. Naposledy jsem ho potkal asi rok před jeho smrtí. Byl jaksi rozmrzelý a málomluvný a když jsem se ho ptal po příčině, odpověděl, že by to bylo dlouhé povídání. Psal jsem mu pak a žádal jsem ho o schůzku, abychom si trochu od srdce popovídali. Neodpověděl mi, neodpověděl ani na druhý můj dopis. Ale to už bylo asi pod vlivem jeho nemoci, o jejíž beznadějnosti asi věděl. Zemřel na rakovinu žaludku. Ještě tři dny před svou smrtí přednášel na fakultě. Když byl dopraven do nemocnice na vyšetření, vrátili jej z nemocnice po vyšetření domů jako případ naprosto beznadějný. Jeho rodina neposlala ani mně, ani Špiškoví, kteří jsme byli jeho nejdůvěrnější přátelé, úmrtní oznámení.

Jiráček byl jako profesor i na obchodní akademii i na fakultě velmi oblíbený. Jako přítel byl člověk zlatého srdce a nejčistší upřímnosti. Vděčíme mu, já i Eliška i náš Aleš za mnoho krásných okamžiků v našem životě. Jestliže jsme svými zkušenostmi vždy byli utvrzováni v optimistické víře v existenci dobrého člověka na světě, bylo to nesporně hlavně zásluhou těch, které jsme nazývali svými přáteli, mezi nimi v první řadě

i Jiřího Jiráčka. Žili jsme bohatě, poněvadž jsme měli okolo sebe tolik dobrých srdcí, která při nás stála věrně v dobách dobrých i zlých. Jiráček byl z nejvěrnějších a z nejobětavějších. Je-li pravda, že každý z nás nosí v sobě hřbitov všech svých předků a všech svých přátel, kteří odešli, pak na hrob Jiráčkův v našich srdcích budeme klásti vždy ty nejkrásnější pomněnky.

■ Každé neděle odpoledne k nám přichází Aleš, někdy s celou rodinou, ale častěji sám. To, co vypravuje o poměrech vysokoškolských, není příliš potěšitelné. Stále se něco reformuje, reforma stíhá reformu, než se dřívější mohla ujat a upevnit, už je tu zase nová, takže vysoké školy jsou ve stálém neklidu, ve stálé nejistotě. A nelze zjistit, kdo má zájem na tom, aby se nemohlo v klidu vědecky pracovat. Skoro to dělá dojem, jakoby někdo (ale kdo?) úmyslně sabotoval pokojný rozvoj vysokoškolské práce a vysokoškolské výchovy. Ústavy se bezdůvodně přemísťují, často tam, kde pro ně není dosti příznivých pracovních podmínek (místností, vybavení, přístrojů apod.).

Dnes se chci zmíniti jen o jedné okolnosti, která je příspěvkem k charakteristice dnešní mládeže, která vyniká zvláště neobyčejným, svému věku i svému vzdělání neúměrným sebevědomím. Aleš s určitou hořkostí konstatoval, že pocituje velkou nechuť k dnešním mladým lidem, kteří přicházejí do jeho ústavu. Počínají si velmi bezohledně, hned se bez jakéhokoli dovolení rozběhnou ke strojům a přístrojům, ohmatávají je, zkoušejí a počínají si vůbec, jakoby ho tam nebylo. A přitom, když je žádá o spolupráci, o nějaké výpočty, o zhotovení nějakého diagramu, projevují krajní neochotu a i nevědomost. Dříve když posluchač či asistent měl vstoupit ke svému profesorovi, do jeho pracovny či laboratoře, jakoby vstupoval do svatyně. A byl šťasten, když profesor měl k němu důvěru a pověřil ho nějakou spoluprací. Ale tato mládež má heslo jen brát a přijímat a nic za to nedávat. Jak se může dařit za těchto okolností výchova mladé vědecké generace?

■ V květnu t.r. žádal mne Toša, abych mu poslal svou knihu „Sociologie inteligence“. Nepsal nic podrobnějšího, ale z dopisu následujícího bylo patrné, že běží asi o překlad té knihy, poněvadž Toša připomínal, že ji po večerech „upravuje“, poněvadž je slohově dosti těžká. Informovali jsme se na celnici, je-li možno knihu poslat, a zjistili jsme, že když běží o krásnou literaturu, mohou se posílat jen knihy, které byly tištěny po r. 1953, knihy vědecké pak že musí projít cenzurou jednak komise při zdejší univerzitní knihovně, jednak vědecké komise v Praze, jejímž předsedou je filozof, prof. Rieger. Se zřetelem k těmto okolnostem jsme usoudili, že by bylo marné a bezúčelné pokoušet se o poslání knihy do USA. Nesnáz další pak spočívala v tom, že kniha se zde již do angličtiny překládá – s překladem se začalo už tehdy, když běželo o vydání této knihy v Holandsku,

jak jsem o tom již dříve psal –, a že se překlad již blíží svému dokončení. Je tu tedy nebezpečí duplikace této obtížné práce, případně nebezpečí že ten zdejší překlad dělá se nadarmo. Po poradě s překladatelem rozhodl jsem se, že požádám Tošu, aby tamní překlad zatím odložil. Vždyť poměry ve světě mohou se v brzké době upravit tak, že nastane zase volný mírový styk mezi národy, a že by pak už nebylo překážky, aby bylo použito zdejšího překladu. Uvidíme, co Toša na to odpoví.

■
K charakteristice dnešního hospodářského systému: Na venkově se platí za tele o váze 70 kg 140 Kčs (kg telecího v městě stojí 30 Kčs), za krávu o váze 520 kg 618 Kčs (1 kg hovězího ve městě 26-28 Kčs), za velké prase o váze téměř 200 kg 800 Kčs (ve městě 1 kg vepřového 34-36 Kčs), přitom za 2 selata, na něž nejsou stanoveny pevné ceny se platí 700 Kčs. Přitom se v novinách stále píše proti kulakům, protože jsou to bezcitní vykořisťovatelé. Není největší kulak a vykořisťovatel – stát? Anebo: V Novém Městě se nakládalo do vagonů žito. Jeden dělník si ve vagoně zapomněl kožich. Zjistil to, až když přišel domů. Pospíchal hned na dráhu, kde mu řekli, že vagony se žitem už odjely. Dotazem bylo zjištěno, že jsou již v Brně. Dělník se hned vypravil do Brna a svůj kožich našel. Ale jak se tak díval na vagon, zpozoroval, že jsou na něm nálepky: žito ze Sovětského svazu. K tomu netřeba poznámky.

■
Asi v polovině července dostal jsem oběžník Svazu zaměstnanců školství při ROH s oznámením, že se tam tvoří Komise vědeckých pracovníků, která má sdružit vědecké pracovníky všech oborů a zapojit je do Mezinárodní federace vědeckých pracovníků. Byl jsem žádán o svolení, aby mne mohli též zaregistrovat. Na oběžníku byla podepsána jména mně naprosto neznámá, výhradně představitelé přírodních věd, ani jeden z věd duchovních. Odmítl jsem tam vstoupit, odvolává se na svůj věk a na svůj zdravotní stav. Avšak 5. srpna dostal jsem nové vyzvání, abych, jako „jeden z nejvýznačnějších vědců“, mohl být zaregistrován. Najednou jsem jeden z nejvýznačnějších vědců. Moje věda byla nazvána pavědou a byla zrušena, bylo proti mé vědecké práci psáno v „Tvorbě“, byl jsem vyloučen z Akademie věd a umění, když běželo o překlad mé „Sociologie inteligence“ do angličtiny a holandštiny, bylo tomu zabráněno, když při mých 75. narozeninách jeden z mých žáků poslal do „Literárních novin“ noticku, nebyla uveřejněna – ne, v této zpolitizované vědecké organizaci není mé místo. Jsem pro vědu svobodnou, nezávislou na jakýchkoli politických předpokladech a vlivech. A nechci ani před zahraniční veřejností ani před budoucností vzbudit dojem, že jsem svým dobrým jménem podpíral prestiž něčeho, co bylo vědecké jen zdáním a reklamou, nikoli ve skutečnosti.

Dne 28. července dožil jsem se 75 let.

Dopoledne ve středu přišel dr. Hanák s nádhernou kyticí růží. Na jeho srdečné přání jsem mu odpověděl, že mám radost, že se právě mladí lidé i dnes hlásí k mým názorům. On poznamenal, že ani nevím, jak velký je okruh mladých lidí, zvláště mých bývalých posluchačů, kteří na mne vzpomínají a oceňují výchovný vliv, jímž jsem na ně působil, a že ne každý profesor se může honosit tak širokým a hlubokým ohlasem v duších a srdcích mladých lidí. Odpoledne pak přišla Jula a dr. Hájek, kteří mě překvapili umělecky vypravenou adresou, kterou mi poslali moji přátelé a žáci (napsána byla učitelem Aloisem Haškem ze Šlapanic) a krásným dárkem – obrazem od malíře Bílkovského, představujícím pohled z naší chaty v Krasoňově směrem k Sýkorovu rybníku. Tak budu mít na ten den trvalou radostnou upomínku. Jula sdělila, že jeden z mých žáků, dr. Vítek z Holešova poslal též stručnou noticku do Literárních novin, která však nebyla uveřejněna. V tisku vůbec nebylo o mém jubileu ani zmínky, což jsem přijal s určitým uspokojením. Mimoto přišli odpoledne zcela neočekávaně zástupci mladého učitelstva, p. Mojžíš a doc. dr. Vaněk, kteří mě ujistili, že mladé učitelstvo na mne a na mou práci nezapomíná, že je si dobře vědomo, co jsem pro ně svými přednáškami a spisy výchovně vykonal, a že pevně věří, že přijde zase doba, kdy Masaryk bude Masarykem, věda vědou, a kdy i má práce dojde spravedlivého uznání a ocenění.

Ve čtvrtek odpoledne pak přišli zástupci nejmladší generace bývalých mých posluchačů, dr. Čulík, dr. Gregor, dr. Brodská a měla přijít i dr. Šimková, ale ta se telefonicky omluvila, že ji zdržely mateřské povinnosti. Z blahopřejných dopisů mě zvláště potěšil dopis PSMU (Pěveckého sdružení moravských učitelů) a ing. Jar. Havlíčka, který byl mým žákem na novoměstské reálce a od té doby se mnou udržuje přátelské písemné styky.

V tisku i v rozhlase se stále mluví o překonávání norem. Ale vyrábí se nekvalitně, nedbale, zmetkovitě. Koupili jsme pastu na zuby v tubě, ale v tubě je dobrá třetina vzduchu místo pasty. Podobně v tubě s lepidlem. Některé krabičky sirek (koupen byl balíček o 10 krabičkách) jsou z 1/4 až 1/3 neplné. Poněvadž v Krasoňově v chatě musíme svítit petrolejem, koupili jsme tři malé petrolejové lampičky. Ale kroužek na skleněném podkladě, když byl k němu při nalévání petroleje přišroubován šroubek s kno-tem, byl tak nedbale přitmlen, že se ve dvou z nich uvolnil při prvním použití, takže lampičky nejsou k potřebě. Motouz na zavázání zavařeni- nových sklenic nelze v celém Brně koupit, ač se prošlo mnoho obchodů. „Už tři měsíce jsme nedostali do prodeje žádný motouz“, říká prodavač. Někdy nelze dostat ani zrnko kmínu, jindy není na trhu cibule, mrkev, kapusta, okurky, ač je doba zeleniny. Tak špatná a nedbalá je distribuce zbo-ží, taková je ta „služba lidu“. Anda chodí na zdravotní středisko se sprá-

vou zubů už od dubna, a než je ta správa skončena, je říjen. Ti, kteří mají na zdravotním středisku nějakou protekci, jsou obslouženi rychle. Ale chudému člověku to trvá celé měsíce. V Krasoňově synek „kulaka“ Reška chtěl jít na vyšší školu hospodářskou a potom se věnovat zemědělství, ale nebylo mu to dovoleno. Musil jít do průmyslové výroby, na průmyslovku ve Žďáře. Začátek školního roku byl ohlášen na den 1. září. Sjelo se tam se svými syny na 200 otců a matek, ale bylo jim oznámeno, že začátek bude až za 6 dní. A tak se s nepořízenou vraceli zase domů, někteří do míst velmi vzdálených, aby za týden nákladnou cestu podnikli znovu. Nemohlo jim to být včas oznámeno rozhlasem nebo v tisku?

Tak se šetří časem, námahou a penězi občanstva, taková je ta „služba lidu“. Jakoby to někdo úmyslně sabotoval a činil vše možné, aby občanstvo bylo drážděno a zneklidňováno.

■ Dostali jsme dopis od Dědiny, dopis krásný, ale smutný tím, co dává vytušit. Jako by se tím dopisem s námi loučil, jako by tak uzavíral ono období svého bouřliváckého, neklidného a pro vše krásné a dobré na světě zaujatého života, z něhož do našich životů proudilo tolik podnětných a zdravých vlivů, i když jsme si jeho metafyzicko-náboženské sklony musili mnohdy odmocnit do řeči dobráckých, esteticky zanícených pozemšťanů.

■ Navštívil mne můj bývalý žák dr. Blahoslav Zbořil, který za mnou i dříve často přicházel, aby si se mnou podebatoval o různých filozofických otázkách. Byl habilitován jako docent filozofie na naší fakultě, ale i v jeho případě se projevila záměrná tendence dnešního režimu – snížit sociální úroveň a sociální prestiž inteligence. Stejně tomu bylo i v případě dr. Jul. Obrdlíkové a mého asistenta dr. M. Hájka; jeho přednášky na fakultě byly zastaveny a on byl nucen přijmout místo na národní škole, aby obhájil svou existenci. Je ženatý a má dvě dcerušky. Také on se nedal zviklat nynějším nátlakem policejního státu ve svých názorech filozofických a sociálních. Vyprávěl mi, jak byl v poslední době postižen těžkými ranami osudu. On sám je přetížen různými povinnostmi školními i mimoškolními.

■ Ivan, který studuje na Vysoké škole zemědělské, přišel mi ukázat svůj zápis přednášek o marxismu-leninismu. Co prý tomu říkám? Když jsem si to přečetl, zhrozil jsem se, do jakého logického zmatku jsou uváděny duše a rozumy našich vysokoškolských posluchačů. Ostatně mě to nepřekvapilo. Víím dobře, jak smysl pro noetické a logické distinkce je slabou stránkou tohoto učení. Nejedlý prohlásil, že to je věda věd. A tu už na prvních stránkách se mluví o marxismu-leninismu hned jako o teorii, hned jako o hypotéze, hned jako o metodě. Docela ovšem v duchu nepřesného myšlení Engelsova, který v předmluvě k Marxovu spisu Die Klassen-

kämpfe in Frankreich 1848-1850, mluví o „materialistickém pojetí“, a několik řádků dále o „materialistické teorii“, na následující stránce o „materialistické metodě“ a ještě dále o „materialistické hypotéze“. Není si patrně vědom, což při jeho nepatrném vědeckém školení je pochopitelné, jaký podstatný logický a noetický rozdíl je mezi těmito jednotlivými termíny. Ale koneckonců co záleží na logice a noetice, jen když se má politika dobře! V politice zajisté dva nebo tři logické či noetické omyly mohou dát jednu pravdu. A podobě je tomu, když se vykládá poměr materiální a duševná. Co to znamená, když se řekne „das Spirituelle ist nichts andere als das im menschlichen Geiste umgesetzte und übersetzte Materielle“? Co se tím chce říci, tím „umgesetzt und übersetzt“? Je to pouhý otisk, odlesk, odraz, či je to snad zpracování! Když přece už pouhý pohled na skutečno je jeho zpracováním! Natož pak nějaký pojem či soud, či vůbec nějaká logická operace! Obraz či nějaký ornament, to přece není jen pouhý soubor linií, čar a barev, nýbrž něco zcela nového, vytvořeného syntetickou tvůrčí činností lidského ducha. Podobně akord není jen soubor několika tónů, nýbrž něco zcela nového. A co je duševno v poměru k hmotu?

Materialistický výklad dění je přijatelný – právě pro svůj primitivismus – pouze pro masu logicky a noeticky neškolenou. A ovšem i proto, že ospravedlňoval její sociální a politický primát. Neboť jako je v individuálním dění hmotno základnou duševna, tak je i v dějinném dění (historický materialismus) hospodářské dění základnou dění politicko-právního i všech ideologií. A poněvadž základním činitelem hospodářského dění je pracující třída, tedy odtud její právo na sociální prestiž i politický primát. Proto diktatura proletariátu. Uvidíme, zda se proces dějinný spokojí tímto primitivistickým výkladem a ve smyslu toho primitivistického výkladu i primitivistického zasahování do zákonitosti dějinného vývoje.

© Jan Kyzlink a další dědicové